

A NŐ
A TÖRTÉNELEM
SODRÁBAN

ÍRTA:
GÁRDOS MARISKA

BUDAPEST, 1942.

*A
névtelen küzdőtársak
emlékének, akik
áldozatosan harcoltak
a szabadságért.*

TARTALOM

Tájékoztató	5
Előszó	7
őstársadalom	11
A nemek együttélésének változatai	15
Apajog	17
Anyajog	23
A gazdagság keletkezése	27
A szerelem — szabadság	33
Nők a kereszténység és hűbériség idején	38
Gép Ófelsége	45
Női- és gyermekmunka	54
Fehér rabszolganők	59
Kapitalizmus és család	61
Nők a szellemi életben	65
„Szabadszerelem” ...	71
Az első szocialista-elméleti női apostol	79
A negyedik rend asszonyai és Bebel Ágoston	82
Munkásnőmozgalom Magyarországon	88
A magyar munkásnő elindul a politika felé	91
A magyar nemes anyák alázatos kérése	94
A munkásnőmozgalom első nyoma	97
Nők a szakszervezetekben	100
Az első tapogatózó politikai lépések	112
A mozgalom naptára	119
Az úttörők	121
A munka szent lázában	126
Megszületik a „Nőmunkás”	128
A nőmozgalmak ellentétei	134

Polgári nőmozgalom Magyarországon.	
Nőtisztviselők Országos Egyesülete	136
A Feministák Egyesülete	137
Küzdelem a nők választójogáért és a „Nők Napja“	144
A munkásnő a világháborúban	147
A falusi asszonyokért	151
Régi célok — új feladatok	154
Az első szociáldemokrata képviselő	155
Nők sorskérdései a parlamentben	157
Szociáldemokrata városanyák	158
Munkásnők a pártban	167
A válság éveiben	16&
A vidéki nőmozgalom	174
Külföldi kapcsolatok	177
Munkásnő — irodalom	181
A „Nőmunkás“ pályafutása és megszűnése	183
A jövő feladatai	185
Forrásművek	187

TÁJÉKOZTATÓ

A magyarországi munkásmozgalomról eddig megjelent összefoglaló írások: *dr. Révész Mihály* füzetei, „A mi történetünk“ és *Buchinger Manó—Révész Mihály*: „ötven év története“ című kötete szűkreszabott kereteiben nem foglalkozhatott a magyarországi munkásnémozgalommal, illetőleg éppen csak megemlékezett róla.

A munkásnémozgalom köréből állandóan felhangzik a kívánság olyan könnyen áttekinthető tanulmány kiadására, mely a női munka fejlődéstörténetével párhuzamosan, a családi élet átalakulásának minden tudományosodástól mentes képét megrajzolja, illetve azt összekapcsolja a magyar munkásnémozgalom történetével.

E feladat mélységesen megtisztelő, de rendkívül nehéz megoldása ream hárult, miután a mozgalom bölcsőjétől kezdve nemcsak gyűjtöttem és összefogtam az egész terjedelmes anyagot, hanem mint a történések egyik részese, négy évtizeden keresztül magam is belélegeztem azt az ízig-vérig szocialista szellemet, mely jobbára egyszerű munkásleányok, asszonyok és anyák éjtnapot összeforrasztó, áldozatos, lelkes és önzetlen munkájából kisugárzott és megtermékenyítően hatott a szocialista gondolatra. Amily mértékben sarkalt és ösztönzött e feladat nagysága, annyira kényelmetlenül érint az a körülmény, hogy a munkásnémozgalom történetének felvázolásával kapcsolatban nevem az események sodrába kerül. Igyekeztem tehát, amennyire ez a történések egységének és hitelességének elvetélése nélkül lehetséges, szerény szerepemet mind a múltban, mind a jelenben tompítani, illetőleg elhallgatni.

Parancsoló okok arra kényszerítenek, hogy a hatalmas anyagot összesűrítsem: Ennélfogva nem lehetek tekintettel arra a sokrétű kutatásra és ellenmondásra, mely különösen az őstársadalom szerkezetének megítélésében a szakirodalomban megnyilvánul. Gyakorlati szükségességből ragaszkodnom kell ahhoz az elméleti vonalvezetéshez, melyet *Bachofen és Morgan* kutatásai nyomán *Engels Frigyes és Bebel Ágoston* magyarul is megjelent művei, a lépcsőzetes fejlődési módszer felismerésével és alkalmazásával képviselnek — nehogy a kritikai érvek és ellenérvek tömegével fölösleges zűrzavart támasszak.

Tisztában vagyok azzal, hogy szűkreszabott terjedelmében e szerény munka nem egyhelyütt mutat fel törést, mégis közre kell adnom a tömérdek viszontagságon keresztül megőrzött anyagot, nemcsak az egyetemes munkásmozgalom szempontjából, hanem túl ezen, a magyar történetírás kiegészítésére is.

Végül úgy érzem, szocialista kötelességet teljesítek azzal, ha a múlt nagyszerű küzdelmeinek, hősi szenvedéseinek és csodálatos teljesítményeinek, eredményeinek hű tükrét a fiatalok elé tartom, hogy a sugárzás tiszta fényében meglássák és megismerjék a jövő rájuk háruló nagy kötelességeit.

Ha a munkásnőmozgalom úttörőinek és fejlesztőinek példázása, csodálatos teljesítményei megihletik a nyomdokaikba lépőket: a fiatalokat s ők a hagyományok töretlen elveinek szemmeltartásával, de mindig az új és változó életviszonyoknak megfelelő gyakorlati módszerekkel építik tovább a megkezdett utat, — úgy érzem — egyetlen lépéssel ez az írás is meggyorsítja az iramot.

Budapest, 1942,

ELŐSZÓ

Címszavak hosszú sora

fogadja az olvasót e könyv tartalomjegyzékében. Egy villanásnyi idő alatt elénk vetítik e sorok a végtelen történelmi útvonalat, amelyet a nő változatos gazdasági és társadalmi helyzetben, változatos jogokkal és kötelezettségekkel átélt a fejlődés végtelen vonalában. Minden egyes cím mögött kötetekre rúgó esemény, mérhetetlen mennyiségű ismeret és vitaanyag húzódik meg, amely mind megköveteli az alapos tanulmányozást, a vele való bőséges foglalkozást. E követelményekhez

mérve a könyv terjedelme valóban szerény. A jóindulatúan aggódó vagy a már eleve gáncsoskodó kritika indokoltan követel feleletet a kérdésre: miért szorította össze anyagát, hogyan oldotta meg feladatát, hogyan győzte le a nehézségeket a szerző, aki erre a munkára vállalkozott. A kérdésre válaszolnunk Ubl. A nőmozgalomnak alig van magyarnyelvű irodalma. Néhány, legtöbbször idegen nyelvből fordított standardmunka segíti a nőkérdés kutatóját, alig egy maroknyi eredeti magyar tanulmány áll rendelkezésünkre. De még e könyvek között is, amelyek alig töltenek meg egy könyvtárcsövet, csak töredéknyi azon

könyvek és tanulmányok száma, amelyek a mi világnézetünk szellemében tárgyalják a kérdést. Röpiratok, amelyek a rohanó események lázában születtek, aktuális kérdésekhez kapcsolódtak, egyes cikkek a párt- és szaklapokban, a Nőmunkásban, amelyek mind eltűntek a korrallal vagy a nappal, amely életet adott nekik: mindezekből nem nyerünk összefoglalást, egységes áttekintést arról a problémakörrel, amely kétségkívül az emberiség legfontosabb

és legizgalmasabb kérdéscsoportja. Szükségünk van tehát

végre egy olyan könyvre, amely ezt az összefoglalást megkísérel, egységbe vonja azokat az ismereteket, amelyek e kérdésről komoly és szorgos tanulmányozással megszerezhetők. A mű jelentősége elsősorban abban található, hogy a nőkérdés és a nőmozgalom összefoglaló áttekintését a szocialista világszemlélet alapján állva tárgyalja.

A mi életünk egy hanyatló és egy születő kor közé van ágyazva. Még teljesen ki nem égett és még teljesen ki nem alakult gondolatok ostromolják az agyakat. Védekező és támadó eszmék viaskodnak egymással *öntudatunkért*. A tisztánlátás a jelenben rendkívüli akadályokba ütközik, a ködbevesző múlt és a ködből kialakuló jövő harcának történelmi szakaszában. Ez a könyv a szocialista gondolkodás világosságával és — félre ne értsük! — könyvnyűségével ajándékozza meg az olvasót. Események, alakulások, fejlődésjelenségek megértéséhez vezeti el azt, aki forgatja s az olvasó ezzel a vértetzettséggel elindulhat a mai kor — az írtózatot méretekre növekedett propaganda kora — harsogásában az igazság szavának figyelésére.

A könyv szűkreszabott terjedelme csak megnehezítette, de nem tette lehetetlenné ezt a feladatot. A szerzőt kényszerű szűkszávúságra szorította a mai viszonyokkal megalkuvó oldalszám. De ennek a szűkszávúságnak — meggyőződésem szerint — az az értéke is megvan, hogy az olvasót önálló gondolkodásra, a keretek kitöltésére való ígyekezetre, a forrásmunka után a részletkérdések iránti érdeklődésre serkenti. A könyv szűkszávúságában is megbízható útmutató azok számára, akik elolvasás után mélyebbre kívánnak ereszkedni és a problémakör aprólékoságait is megismerni óhajtják.

Gyönyörű feladat állott a szerző előtt, amikor munkáját elkezdte. Hogyan győzte le a nehézségeket, mennyit küzdött, míg a rengeteg anyagból a legszükségesebbet és legfontosabbat kiválogatta, ennek nyomát nem találjuk a könyvben, mert az olvasó teljeset és egészet nyert és a tudományos mű élvezője nem érdeklődik már a műhelytitkok után. A könyv — az olvasó kezében — önmagáért beszél. Hiszem, hogy nem lelnek benne réseket, törést, szemléleti bizonytalanságot és méltónak találják arra, hogy értékes könyveink sorába iktathassuk.

E könyv kiadása régi mulasztást pótol. Vétlen mulasztás volt ez, mert akik előttünk dolgoztak, olyan körül-

mények között végezték munkájukat, amelyek csak a napi eseményekkel való törődést tették lehetővé. De ők teremtették meg számunkra a talajt, amelyen állva, merészebb feladatokra is vállalkozhatunk immár. A nehéz idők változó viszonyai között változatlan kötelességérzettel tanítjuk, neveljük, öntudatra ébresztjük a nőt. Új asszonyt formálunk egy új társadalom számára, nem gyökértelenül, a semmiből, hanem a történelmi előzményekből indulva ki. E könyv kiadásával e történelmi előzményeket tárjuk asszonyaink elé: lássátok, honnan indultatok, figyeljétek, hogy a fejlődés vonalai milyen irányba mutatnak, És ha megtanultátok a történelmi leckét, lépjétek ti is a cselekvők sorába, mert a tettkézségnek, az osztályért való cselekvésnek rugója nem az osztályhoz való tartozás pusztá ténye, hanem az öntudat!

KÉTHLY ANNA

„Tanítsátok az embereket és megjavulnak.“!

Sokrates.

ŐSTÁRSADALOM

Az emberiség fejlődéstörténetében a nőknek mindenkor csak szenvedés és elnyomás jutott osztályrészül, Leg-j találóbban *Bebel Ágoston* fejezte ki „A nő és a szocializmus“ című halhatatlan művében a nők történelmi szerepét: „*A nő rabszolga volt, mielőtt még rabszolgaság létezett volna*“.

Az emberiség általános és írott fejlődéstörténetében a nőknek elenyésző és jelentéktelen hely jutott, miután a történelem valójában nem egycb és nem több, mint a szakadatlan háborúskodások, tehát a férfiak története. Mindössze a legújabb kor történetírásaiban észlelhető e téren némi változás, a művelődéstörténet szakaszaiban a hősök és hadvezérek „csodatettei“ mellett nyomát találjuk a nép szenvedéseinek és könnyeinek is. A történetírás hosszú időn keresztül megőrizte egyoldalú és önző osztály jellegét. Az uralkodó osztályoknak és a műveltség kiváltságosainak látóhatára sokáig nem terjedt túl saját osztályuk határain.

Lily Braim-nak, a németországi munkásnőmozgalom kiváló előharcosának hasonlata jellemzően világítja meg a helyzetet:

„Amint a haditudósításokban csupán a hadvezéreket dicsőítik győzőkként és az ő homlokukat övezik babérral és róluk mintázzák meg az emlékműveket, míg azokra az ezrekre, akiknek élete és vére tulajdonképpen megpecsételi a harci győzelmet, alig vetnek ügyet, épígy a népet is, a történelmi fejlődés tulajdonképpeni hordozóját, teljesen mellőzik és háttérbe szorítják, hogy az egyeseket, a hadvezéreket senki és semmi el ne homályosítsa.“

A történelmi fejlődést könnyű meghamisítani, megvesztegetni azonban mégsem lehet. A gazdasági fejlődés törvényszerűsége idővel kiszabadította a tömegeket a rabszolgasorsból és miközben az egyik oldalon kiélekedett az osztályok harca a szegénység és a gazdagság között, másrészt ugyanez a fejlődés létrehozta a művelődés viszonylagos egyenlőségét és szabadságát, hogy helyet szorítson a felvilágosultságnak. A rabszolgaság és a jobbágyág megszűnésével összeomlott az önkényuralom és az öntudatra ébredt nép jogot formált arra, hogy saját sorsába és jólétének irányításába beleszólhasson, így nötte ki magát olyan hatalmi tényezővé, amellyel az uralkodó osztály kénytelen volt számolni. Mihelyt a nép jelentkezett, a tudomány észrevette létét, jelentőségét és megindult a tudományos kutatás: élete, múltja, jelene, gondolkozása és *érzelmei* kifürkészésére s ezzel olyan új terület nyílt meg az emberiség kutatása számára, amely a felismerés kiapadhatatlan forrásává vált.

A nő fejlődéstörténete hasonló utat tett meg, hiszen nem más, mint kiegészítő, szerves része az emberiségnek. A női nem fejlődéstörténete az őstörténelem talaján hosszú, sötétben lejátszódó láncolata a szenvedéseknek és megpróbáltatásoknak. De ha elhagyjuk ezt a kifürkészhetetlen bozótot és rátérünk a tudományos kutatásoktól már jobban megvilágított területre, akkor sem találunk mást, mint a nők *életének* szűkös és korlátolt határvonalait, amelyek évezredek keresztül úgy fogták körül, mint a ketrecbe szorított vadat,

A női nem függő helyzetét elsősorban *nemisége* alapozta meg. Az anyaság korlátozta mozgási szabadságát, megkötötte és letelepülésre kényszerítette, jóllehet az anyaság funkciója az ősidőkben sokkal kevésbé gátolta a nőt tevékenységében, mint manapság, miután testi ereje,¹ edzettsége és izomzatának fejlettsége nem maradt a férfié mögött. Mindazonáltal a csecsemő gondozásra szorult, s amíg a férfi az emberiség fejlődéstörténetének valamennyi korszakában, nemi funkciói által semmiképpen sem korlátozva, szabadon követhette ösztöneit, a nőt anyasága gyermekéhez láncolta. A nő így szorult már eleve háttérbe a férfival szemben: elvesztette szabadságát és ez az állapot szenvedéseket és terheket rakott vállára, amelyektől senki

sem szabadíthatta meg. De egyúttal — *Bachofen* történetkutató „Anyajog” című munkája szerint — „*az anyaság magában hordozta a civilizáció és erkölcsi fejlődés csiráját.*”

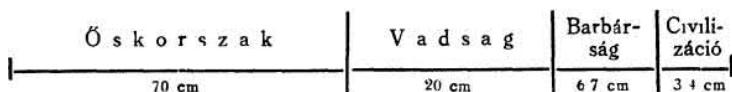
A legősibb érzés az anyaszeretet volt, az erkölcsi sötétség legelső fénypontja. Nem — amint sokan gondolják — a nő és férfi közötti kötelék volt az első s megdönt-hetetlen egyesülés, hanem az anya és a gyermek kapcsolata. Az anyaságból sarjadó új élet volt egyúttal az ősember előtt feltáruló legelső és bonyolult természeti misztérium. Nem egy nép ősi hitrege-maradványaiban találjuk meg az anyaság és asszonyiség isteni hódolatának nyomait; így például az egyiptomiak *Isis* istennőben a termékeny földet imádták; *Neith* az anyaság szülőerejének megtestesítőjéül szolgált. Azonban az asszonynak anyai jelentősége és a gyermekeknek az anyával való ősi összeforrtsága nemcsak az ősi, kezdetleges vallás, hanem az ősi, kezdetleges jog alapjait is megalkotta. A gyermek semmiféle okoskodással ki nem forgatható természetes tulajdona volt anyjának; szíve alatt hordozta, megszülte, táplálta, első lépéseit irányította, fedelelet és ellátást nyújtott számára. Éppen ezért magától értetődik, hogy az emberiség fejlődés-történetének akadt olyan korszaka is, amikor számos néptörzsnél az *anyajog volt érvényben.*

Az anya jogot sok tekintetben összetévesztették az asszonyuralommal, sőt a modern nőmozgalom polgári életharcosai sorában akadtak olyanok is, akik az any jog korszakában a női nem szabadságának és egyenlőségének aranyidejét látják és dicsőítik, azt az elvesztett paradicsomot, amelyet a női nem boldogsága érdekében újjólag meg kell találni. Azonban annak a szemében, aki *Morgan* és *Bachofen* történetkutatók tanulmányait józanul vizsgálja, az anya jog uralma minden költői dicsfény nélkül nem több és nem kevesebb, mint ami valójában: a fejlődés kezdetleges kultúrfoka férfi és asszony viszonyában, amikor a gazdasági kölcsönhatás átmenetileg az asszonyt helyezi gazdasági és ezzel nemi fölénybe.

Az ősidők fogalmát még a tudományos irodalomban is rendkívül gyakran hamisan használják, és sokkal inkább

szerepel költői, mint tudományos értelemben, ha azt akarják érzékeltetni, hogy valamely esemény a rég letűnt idők ködös homályában játszódott le. Közhasználatra „ősidők“ alatt többnyire a jégkorszakot (diluviumot) értik. A jégkorszak emberei azonban már átlépték az őskorszak határát s az őseMBERhez viszonyítva fejlett műveltségi fokon éltek.

Nem egy történetíró az „ősidőkbe“ gyömöszöli bele mindazt, ami általában az írott történelem túlsó partján játszódott le, jóllehet köztudomású, hogy a régebbi és újabb kőkorszak az őskorszak után következett, úgy körülbelül, mint ahogy az újkor a középkor után következett. Őskorszak vagy ősidők alatt valójában azt a távoli időpontot értjük, ahonnan az emberi kultúra kicsirázott; az *emberré alakulás* korszakát, amikor az ember kimelkedett állati mivoltából, feltalálta az első szerszámot, megtanult beszélni és végül felfedezte a tüzet. Az őskorszak időtartama a tudományos kutatások megállapítása alapján valószínűen tovább tartott, mint valamennyi többi fejlődési korszak együttvéve. Rendkívül egyszerű és érthető példával szemléltethetjük a fejlődési korszakok időtartamát, ha abból a célból, hogy az időt jelképezzük, magunk elé helyezünk egy méterrudat és a következő beosztással érzékeltetjük a történelem fejlődési szakaszait.

Az első 70 cm körülbelül megfelel az őskorszak időtartamának, a további 20 cm a vadság állapotának, 6—7 cm a barbárságnak és mindössze a maradék 3—4 cm a civilizációnalt

A legnevesebb történetkutatók is megegyeznek abban, hogy az őskorszak nemcsak időtartam, hanem jelentőség tekintetében is felülmúlja a későbbi kultúrkör szakokat. És valóban nem a csodával határos-e, hogy az ember a legősibb vadságállapotából eljutott a tagolt beszédig, a szerszám és a tűz felfedezéséig, majd a termelő munkáig? E hihetetlen horderejű teljesítmény mellett eltörlődik mindaz, amit a civilizáció a későbbi évezredekben létrehozott, miután minden későbbi fejlődésnek vitathatatlanul a be-

széd, a szerszámkészítés, a tűz és a termelő munka a kiindulási pontja és alapja.

Eszerint az őskorszak nem más, mint az emberré fejlődésnek és a kultúra kialakulásának időpontja. Ekkor keletkeztek az első vallások, a hordaservezetek. Az őskorszak valószínűen évszázazredekig tartott. A néprajz nem ismer ugyan egyetlen őskorszakbeli népet sem, valamennyi képviselője már régen kihalt, mindazonáltal a történeti kutatások sokrétűsége kétségtelen bizonyítékokat gyűjtött arra nézve, hogy az ember alaptermészeténél fogva *társas* lény s a csordában és hordában élő ősember is az volt, különben nem keletkezhetett volna a tagolt beszéd, mint ahogy a kultúra kifejlődése is a társas élet következménye.

A NEMEK EGYÜTTÉLÉSÉNEK VÁLTOZATAI

Minden jel arra vall, hogy az őshordák első természetes kiválasztódás alapján beálló öntörvényei *korosztályok*, majd *nemiség* szerint szabályozták az ősemberek együttélését, amelynek kétségtelenül megvoltak a maga fejlődési fokozatai, különben nem vezethettek volna magasabb életformákhoz; valószínű, hogy a primitív családi élet épűgy nem mutatott egységes képet, mint egyetlen utána következő korszakban sem.

A nemek együttélésének útvesztőjéből kihámozzuk a két legjellegzetesebb és legszembeötlőbb szakaszt: az *apa- és anyajogot*.

Régebben az a felfogás érvényesült, hogy az őskorszakban eredetileg anya jog uralkodott és az apa jog csak később alakult ki belőle. Alátámasztotta ezt a felfogást az az egyszerű elgondolás, hogy az anyai leszármazás nyilvánvaló, míg az apaság pusztá következtetés. Mint később a római jog meghatározza: *mater certa, pater incertus*, vagyis: az anya biztos, az apa bizonytalan. Ezenkívül igazolt körülmény — kétségkívül sokkal későbbi időpontban keletkezett —, hogy a barbárság felső fokán az anya jog általánosságban átalakult apa joggá, ami azonban nem bizonyítja azt, hogy az anyajog előtti időben már egyszer apajog ne uralkodhatott volna. Leszögezhetjük, hogy az elkülönült egyes hordák idején nem állott, de nem is állhatott fenn

sem az egyik, sem a másik jogforma. Minthogy apa és anya egyazon hordának vagy atyafiságnak (rokonságnak) volt a tagja, nem lett volna értelme firtatni a gyermekek származását, hiszen szülőik ugyanabból a csoportból kerültek ki.

Az eddigi kutatások egyetlen olyan egyeshordában élő népet sem tudtak fölfedezni, ahol nyoma lett volna az anyajognak. Bizonyos tehát, hogy az anya jog semmiesetre sem lehet őseredeti berendezkedés, nyilvánvalóan későbbi időpontban keletkezett, amikor különböző hordák vagy atyafiságok összekötetésbe kerültek egymással. A hordák összekötetése kétféle módon történhetett: 1. egymástól elszakadt és idővel idegenül, vagy ellenségesen egymással szembenálló hordák egyesüléséből; 2. az egyes hordáknak szaporodás folytán beállott két vagy több részre szakadásából. Az első esetben nőrablás útján jutott az ősember idegen hordából származó asszonyhoz, amiből *apajogra* és apauralomra következtethetünk. A második esetben, amikor az egymástól elszakadt hordák békés viszonyban maradtak egymással, a nemi egyesülés nőcsere vagy házassági szolgálat útján történt, ami viszont *anyajogot* vonhatott maga után.

A hordakötélék, amint látható, egyformán nyugodhattott apa- vagy anya jogon. Hogy azonban a fejlődés melyik úton haladt, azt a történetkutatás mind a mai napig egész bizonyossággal nem tudta megállapítani.

A család tagozódásának főcsoportjai jelzik azt a hatalmas fejlődési utat, amelyet az ősember megtett, hogy kiszabaduljon az őstársadalom bozótjából. E főcsoportok:

1. atyafisági;
2. családi;
3. egyéni (individuális) korszak.

Az atyafisági korszak legjellegzetesebb tünete az emberiség közös leszámazásán nyugvó elv, a *vérrokonság*, amelynek középpontjában az atyafisági elv uralkodik.

A családi korszakban széthull az atyafisági szervezet, a társadalom új formája az *állam* lesz, amelynek középpontjába a családi sejtek kerülnek.

Az egyéni vagy szociál-individuális korszakban — amelynek most vagyunk a legelején — a család régi formája bizonyos fokig épúgy széthull, mint annak idején az atyafiságé, hogy lassan a modern, szervezett társadalom és benne a magas fejlettségű egyén lépjen örökébe.

Ez a csoportosítás természetesen korántsem jelenti azt, mintha az egyes korszakokban *kizáróan* egyetlen családi *szervezeti* elv uralkodott volna, csupán azt jelenti, hogy az egyes korszakokban e beosztás alapján az atyafisági, családi, illetőleg az individuális elv az uralkodó típus.

Az emberi társadalom épügy, mint a fegyverek és szerszámok technikája, csigalassúságú fokozatossággal alakult ki. A szervezetlen embercsordák idővel szervezett hordákká fejlődtek. Ezekből az első tagolt hordaalakulásokból arra következtethetünk, hogy azok a horda tagjainak természetes (biológiai) különbözőségéből keletkeztek. Az emberek különbözőségének három fajtáját ismerjük. Ezek:

1. korkülönbség;
2. nemi különbség;
3. egyéni adottság (testi és szellemi különbség).

Föltehető, hogy az őskorszakban az emberek közti legelső eltérést a kor szabályozta. A gyermek és felnőtt között nagyobb a különbség, mint a külnnemű felnőttek között. Viszont a hordán belül élő nők, vagy a férfiak között kisebb az eltérés, mint a nemek között, amiből arra következtethetünk, hogy a legelső tagozódás *korosztályok* szerint történt.

A fejlődés későbbi fokán, a fegyverek és szerszámok tökéletesedésével rendkívül megnőtt a férfiak és a nők közti érték és hatalmi különbség. A férfi, a harci bárd és a lándzsa birtokában, erősen fölényben *érezte* magát a nővel szemben. Ezzel a korosztályok mellett új társadalmi tagozódás keletkezett: *a nemek közötti munkamegosztás* a primitív házasságban, amely lassanként az *egyes* családi életformához *vezetett*, jellegzetes ismertető vonásait már a legősibb népfajták körében is megtaláljuk.

A harmadik fejlődési szakasz, a *hivatásokra* való tagozódás, csak jóval később, a családi korszak legalsó fokán lépett életbe.

APAJOG.

Az emberiség fejlődésének különböző korszakaiból bennünket mindenekelőtt azok az állomások érdekelnek, amelyek közvetlenül összefüggnek a *nők* mindenkori gazdasági, társadalompolitikai és családi helyzetével.

A tudományos kutatások szinte egyhangúlag arról szá-

molnak be, hogy a vad néptörzsek, ahányszor csak alkalmuk nyílt rá, erőszakkal rabolták el az idegen hordák és törzsek asszonyait, hogy feleséghez jussanak. Érdekesen írja le *Fridtjof Nansen* grönlandi tapasztalatairól megjelent könyvében az ottani házassági szokásokat:

„A régi időkben Grönlandban minden szertartás nélkül kötöttek házasságot. Ha a férfi vonzódást érzett valamely leány iránt, fölkereste sátrában és minden szószaporítás nélkül hajánál fogva, vagy ahol éppen érte, megragadta és a saját házába vonszolta. Nem egyszer az is megtörtént, hogy más férfit kért föl erre a szolgálatra, azonban mindig erőszak, rablás útján kellett a „leánykérést“ végrehajtani“.

Dávid Collins 1804-ben megjelent könyvében szemléltetően számolt be a Sidney (Ausztrália) környékén élő benszülöttek házasságkötéséről:

„A szerencsétlen leányt védőinek távollétében rabolják el. A szöktető mindenekelőtt fakarddal vagy bunkóval akkora csapást mér a leány fejére, vállára vagy hátára, Eogy azt előnti a vér és eszméletlenül összeesik. Azután egyik karjánál fogva olyan kitartással és kíméletlenül húzza-vonszolja a bozóton keresztül, hogy azt hihetne az ember, a szerencsétlen áldozat darabokra szakad. A szerelmes, helyesebben a meggyalázó nem ügyel sem a kövekre, sem a letört faágakra, csupán egyetlen dologra van gondja: áldozatát mielőbb biztonságba helyezni és saját törzsénél elrejteni. Ott aztán leírhatatlan jelenet következik.

Az erőszakot a lány rokonai nem torolják meg, hanem mihelyt alkalmuk nyílik rá, hasonlóval fizetnek. A rablott feleségek azután többnyire véglegesen beolvadnak a férfi törzsébe.“

Ez a korszak kétségtelenül apa jogra és uralomra vall

Az ősi állapotok vizsgálata az anya jog rendszerének tükrében sem mutat egységes képet. A történetkutatók véleménye sok tekintetben szétágazó. Annyi azonban bizonyos, hogy a néprajz (etnográfia) eddig nem akadt egyetlen olyan ősnépre sem, ahol a házasság vagy a család ismeretlen intézmény lett volna. Még az általunk ismert legalacsonyabb kultúrfokon élő vadásznépeknél is a férfi és nő szilárdabb vagy lazább családi kötelékben él együtt és a hordák egyes családokra oszlanak. Magától értetődő, hogy

a legalacsonyabb kultúrfokon az erkölcsi színvonalnak megelézően a házasság mindig rendkívül nyers formában jelentkezett. Általánosságban *a férfi korlátlan ura és parancsolója asszonyának*: bántalmazhatja, a legkegyetlenebbül kínozhatja, bérbe adhatja (prostituálhatja); ha megunta: kicserélheti, elajándékozhatja, vagy elkergetheti; csak éppen meg nem ölheti, miután ezzel magára zúdítaná a vérrokonok bosszúját. Már a munkamegosztás módszerében is megnyilvánul a házastársak közötti egyenlőtlenség, erőszak és elnyomás; majdnem minden nehéz és fáradságos testi munkát a *no végez*. A férfi a harcos és a vadász szerepét tölti be, gondoskodik az állati táplálékról, elkészíti a fegyvereket és szerszámokat, amelyekre a harcokban és a vadászatoknál szüksége van, hasonló műveletekre oktatja felserdült fiait. Minden egyéb munka az asszonyt terheli. Jóllehet, a nő maga is értett a harchoz és a vadászathoz, hiszen még ma is élnek ősállapotban lévő népek, ahol a nő testi ügyesség dolgában sem marad a férfi mögött, de mielőtt megszületett első gyermeke, *hosszá* volt láncolva. Ezzel kezdődik az *első munkamegosztás*: az asszony fölépíti a kunyhót, ösztönösen a férfi által ejtett vadak bőrére bugyolálja gyermekét a hideg elől és lassanként önmaga számára is készít meleg ruhafélét. Amikor emlőjéből kiapad a tej, kénytelen gyermekei számára másfajta táplálkozási lehetőséget teremteni, így tanulja meg apránként a főzést, és pedig nem csupán a férfi által leterített vadak, madarak és halak húsának elkészítését, hanem a szükség és élelemesség arra készíti, hogy a növényi gumók, magvak, gyökerek és gyümölcsök elkészítését és élvezetességét is megtanulja, sőt találékonyságával később maga veti el a természeti azokat.

A körülmények kényszerítő hatása alatt, nem pedig testi, vagy szellemi képességeinek kisebbsége miatt, így lesz az asszony egyre helyhezkötebb. A férfi, akinek élete harcok és vadászatok között telik el, kunyhóját csakhamar menhelynek tekinti, ahol nem csupán nyugalmat, fedelmet, táplálékot és ruházatot talál, hanem ahol egyúttal zsákmányát is elrejtheti. Még vonzóbbá vált a kunyhó a férfi számára és még erősebb lett a kötöttség a nő számára, amikor az emberiség fölfedezte a *tűz használatát*. Valószínűen a villám gyújtóereje ismertette meg vele az ősembert és mint a legnagyobb szentséget és az égiek igazi

ajándékát őrizte, miután előállításának művészetével csak sokkal későbbi korszakban ismerkedett meg. A tűz természetes őrzője és gondozója az asszony volt.

Az ősember tehát nem az annyiszor megénekelte feltett családi érzésektől hajtva, vagy asszonya és gyermekei iránt érzett szeretetből tért vissza mindig kunyhójába, hanem a nyers *életszükségletek* hajtották oda. Az érzések játéka későbbi és magasabb kultúrfejlődés következménye.

A mi fogalmaink szerinti értelemben házasságról természetesen szó sem lehetett: a nemi közösség korszaka után az úgynevezett vérrokonsági család következett, amelyben az egyes nemzedékek már nem keveredtek. A vérrokonsági kapcsolatok távolról sem magasabb erkölcsi megismerésre vezethetők vissza, hanem a természet ősi ösztöneire, amelyek hosszú időn át korlátlanul váltogatták egymást: éhség és szerelem... Belőlük keletkezett az ősidők erkölcse, ebből pedig az egyetemes fejlődés segítségével valamennyi korszak erkölcsi felfogása.

A föld megmunkálásával és a kézművesség különböző ágainak kialakulásával a nő egyre nélkülözhetlenebbé vált a férfi számára, miután főképpen ő dolgozott az említett munkaterületeken. A férfit ugyanis, minél jobban sűrűsödött a föld lakossága, egyre jobban lekötötték a szomszédokkal való harcok és összetűzések. Ezek a harcok eleinte csak a mindennapi táplálékért folytak, egy darab vadászterületért, amikor azonban az ember megtanulta, hogy az állatokat nemcsak leterítheti, hanem "azokat tenyészteni és megszelídíteni is lehet, akkor már tulajdona védelméért és növekedéséért harcolt. Előző korszakokban, amikor még nem volt semmije, legyőzött ellenfelét megölte, felfalta, vagy fölvette a vérrokonsági kötelékbe, mihelyt azonban már többje volt, mint amennyit egymaga elfogyaszthatott és megmunkálhatott, munkaerőre volt szüksége, ezért rabszolgájává tette. De mielőtt még az első rabszolga ura korbácsának ütése alatt meggörnyedt volna, az asszony, az *anya már rabszolga volt.*

Az asszony kimondottan teherhordói munkát is végzett; az örökös vándorlások alatt az összes háztartási eszközöket az ő és kis gyermekei vállára rakták, míg a férfiak és a felserdült fiúgyermekek kényelmesen mellettük ballagtak. (Manapság is, nem egy népnél látható ez a kép, így

például az albán hegyekben a nő súlyos teherrel görnyedjen tapogatódik a sziklás hegyi meredeken, míg férje urasán, pipázgatva, teher nélkül lépked az oldalán.) Sokhelyütt még a vadászsákmány hazaszállításáról is az asszonynak kellett gondoskodnia. Az eszkimóknál és egyes indiántörzseknél a férfi, a vad leterítése után egyszerűen faképnél hagyta zsákmányát és az asszonyt küldte el érte. Méltóságán alulinak tartotta volna, hogy az elejtett vad hazaszállításával vesződjék.

Erre nézve jellemzőek a csipeváj-indiánok törzsfőnökének *Hearne* kutató előtt tett kijelentései:

„Az asszonyok munkára születtek. Egyetlen nő ép annyit terhet bír el, mint két férfi. Ok építik föl kunyhóinkat, elkészítik és foltozzák ruháinkat és melegítenek bennünket éjszaka. Egyszóval a mi országunkban rövidebb vagy hosszabb utazás idején sohasem nélkülözhetjük őket. Mindent elvégeznek és alig kerülnek valamibe, miután állandóan ők végzik a főzés munkáját és szűkös napokban beérik azzal, hogy megnyalogatják ujjaikat.“

Amily mértékben megalázó férfi számára a női munka, olyan mértékben tilos asszonynak ellátnia a férfimunkát. A férfi munkája ugyanis úri munka, az asszonyé ellenben époly megvetendő, mint későbbi időpontban a rabszolga munkája. A fejlődés e szakaszán az asszony a férfi leigázott és szolgaságba hajtott teherhordó- és munkaállatja. Erre vall az a szokás is, amelyet nem egy vadásznépnél megfigyeltek, sőt a falvakban bizonyos mértékig még ma is érvényben van: az asszony a kisgyermekkel együtt nem méltó arra, hogy a családfővel *egyszerre* étkezzék; rájuk 'csak akkor kerül sor, ha a férfi már befejezte táplálkozását.

Ezen a kultúrfokon a *többnejűség* uralkodik; a férfi annyi nőt rabol, vásárol, ahányat meg tud szerezni és eltartani. A házassági kötelékek többnyire lazák és nem tartanak sokáig. A férfi nem szívesen taszítja el magától az asszonyt, hiszen rabszolgáját veszítené el vele. A házassági hűséget nem veszi komolyan, ellenben az asszony hűtlenségét kegyetlenül megtorolja, ha — nem járult *hozzá*. Amire egyébként gyakran adódik példa; feleségét oda-kölcsonzi vendégeinek, vagy csereberéli. Hogy házassági hűség tekintetében milyen alapvető volt a különbség már az őskorszakban, annak igazolására megemlítjük, hogy az «szaki partvidéken élő ausztráliaiaknál a házasság semmiben

sem korlátozta a férfi kirruccanásait; ha megunta az asszonyt, egyszerűen eladta vagy elcserélte; ellenben az asszony hűtlenségét halállal büntethette. Az asszony tehát teljesen ki volt szolgáltatva a férfi önkényének. Ez az állapot mindenekelőtt a vadásznépek gazdasági helyzetében, a nemek között fönnálló munkamegosztásban és az ősnépek természetes nyersségében és restségében gyökeredzett.

Minden munkamegosztás törvényszerűen a gyengébb fél elnyomásához vezet. A vadásznépek korában a férfi minden tekintetben ura a helyzetnek. A *fegyver* az ő kezében van, ami önérzetét és hatalmát rendkívüli mértékben megnöveli, harcossá válik s a gyakori háborúskodások alatt a nő nem egyszer oltalma alá kerül s ez a férfi fölényét még jobban megduzzasztja. A férfi *gazdaságilag* is az erősebb fél. Főtáplálkozásul a vad húsa szolgál, de a vad szolgáltatja a legfőbb ruházkodási és szerszámkészítésre alkalmas anyagot is: szörmét, szarut, csontot, inakat, beleket stb. Viszont anyasága a nőt még inkább háttérbe szorítja, családi és társadalmi *helyzetét* kedvezőtlenül befolyásolja. A terhesség zavaró hatása, majd a csecsemő szoptatása csökkenti munkaerejét. Az ősasszony rendkívül hosszú ideig, 5—6, sőt gyakran 12 esztendeig is szoptatja gyermekét. Az asszonyt anyai ösztöne gyermekéhez fűzi és ezen keresztül férjéhez és így nem tud menekülni ura és parancsoló ja hatalmi légköréből. Az asszony tehát maradéktalanul ki van szolgáltatva a férfi kényekedvénnek, akinek kíméletlen nyersége ezt a helyzetet arra használja föl, hogy a nőt rabszolgájává kényszerítse. Ez a nyersség nem elfajulás, hanem részben az akkori alacsony kultúrfoknak a következménye, másrészt a férfi, mint harcos és vadász, hivatásának gyakorlása közben megszokta a durvaságot és kegyetlenséget, különben hogyan mérközhetett volna meg a nálánál sokkal hatalmasabb állatokkal, a természet viszontagságaival és az ellenséges hordákkal?

A nők elnyomatását és kiszolgáltatottságát még más körülmény is elősegítette. Nevezetesen, a férfiak jobban egymásra voltak utalva, mint a nők. A háborúskodás és a vadászat olyan iskola volt, amely megtanította őket az *együtműködésre* és az *összetartásra*. Az asszonyok érdeklődési köre azonban teljesen összeszűkült az aprólékos házigondok között és látószögük nem terjedt túl a kunyhó vagy sátor falain; a férfit viszont hivatása messzire szó

lította kunyhójától, érintkezésbe került a külső világgal és az embertársaival való érintkezésben látóhatára egyre bővült, ismereteit egyre megújuló tapasztalatok és benyomások gazdagították. Minden férfiuralom nem utolsó sorban, *ebben a gazdasági és társadalmi különbözőségben leli magyarázatát, nem pedig holmi természeti adottságokban.*

A férfiak mindig szervezettek, a nők ellenben nem. A családi határok a nőket elkülönítik egymástól, magukra maradnak és így tehetetlenül és erőtlenül állnak szemben a férfiak egyesült erejével és hatalmával, akik ily módon hordában, törzsben, államban játszi könnyűséggel gyakorolják az uralkodás tisztségét.

A primitív házasság tehát, amely *nőrablás és erőszak útján* jött létre, nem volt más, mint a nő szolgálata. így alakult ki a primitív család az apa jogi uralom jegyében.

ANYAJOG.

A letelepüléssel, vagy ami ezzel azonos, a *földműveléssel* új korszak nyílik meg az emberiség fejlődése számára. A földművelés tudvalevően minden magasabb kultúra kiindulási pontja. A föld megművelése röghöz kötötte az embert. A nomád vadász népek letelepültek. Föld és ember benső csereviszonyba lépett egymással és ezzel megkezdődött a módszeres emberi termelő munka. A földműveléssel az emberi társadalom új gazdasági alap megszervezéséhez fogott és csak természetes, hogy az ilyen gazdasági átalakulás nemi téren is éreztette hatását és alapvető átalakulást idézett elő. Valóban *alapvetőbb ellentét*, mint amilyen a vadászat és a földművelés közötti átmenet alatt a nemek egymáshoz való viszonyában lejátszódott, alig képzelhető el.

Az atyafisági korszak a földművelés kialakulásával éri el fejlettségének legmagasabb fokát. A föld közös tulajdon. Közösén művelik meg és termékeit a szükségletek arányában szétosztják az egyes családok között. Többnyire tágas házakat építenek, ahol szoros, atyafiságos kötelékekben, nagyobb csoportokban élnek együtt. Az atyafiság minden tagja igényt tarthat a földre és hozadékára. A földművelés kezdetén a gazdálkodás őseredeti formája majdnem mindenütt a közös gazdálkodás.

Az atyafiság azonban nem csupán gazdasági, hanem

társadalmi, jogi és politikai terület is. Tagjait a vérbosszú szövetsége fűzi össze; kezeskednek egymásért, közösen védelmezik meg földjüket és együttesen végzik a közigazgatást. A földművelés kezdeti fokán az atyafiság élete az érdekközösség jegyében folyik le. E korszak legjellemzőbb tünete, hogyan bontakozott ki teljesen az *anya jog*.

Az apa jog uralmával ellentétben, amikor a nők követék a férfiakat a hordákba, a földművelés alsó fokán a *férfiak költözködnek a nőkhöz*, vagy pedig a házasfelek, nő és férfi egyaránt megtartják önállóságukat és külön élnek. Mindegyik saját *anyai ágon* való atyafiságának a kötelékében marad. Ezáltal az anyai atyafiság, vagy hordaszervezet valóságos gazdasági, társadalmi és politikai tényezővé fejlődik, mert akik együtt maradnak és közösen gazdálkodnak: anyai ágon való rokonok. Az apa jog íme, nemcsak névlegesen, de lényegileg is átível az anya jog rendszerébe. Az apa most teljesen háttérbe szorul, az atyafiságot kizáróan az *anyai leszármazás szabja meg*. Az apa és gyermekei egyáltalán nincsenek rokonságban egymással, a gyermekekhez közelebb áll nagybátyjuk (anyjuk fivére), mint saját apjuk. Minden: vérbosszú, jog és köteletség, földöröklés az anyai leszármazás után igazodik. A magyarázat kézenfekvő. A nő megelőzte a férfit a *letelepülésben*. A vadászó és harcoló férfival ellentétben, amint már megállapítottuk, az asszonyt anyasága helyhez kötötte. A fejlődés menetében minél fontosabbá és nélkülözhetetlenebbé vált az otthon az emberek életében, annál jelentősebb szerephez jutott az asszony az atyafiság, vagyis a társadalmi szervezet kiépítésében. De a nő szerepét még ennél is döntőbbé avatja az a körülmény, hogy *ő az első földművelő*. Így lesz a kezdetben növénygyűjtőből szán tó ve tő. És miután a vadászat eredménye bizonytalanabb, mint a földművelésé, a nőt gazdasági jelentősége túlsúlyba helyezi, a gazdasági élet középpontjává válik s a férfiak úgy keringenek körülötte, mint a csillagok a nap körül. Ezenkívül az asszony jelentőségét még megnövelte az úgynevezett *szolgálati házasság*. Miután az asszony volt az, aki először letelepült, míg a férfi továbbra is nomád életet élt, házasság esetében kénytelen volt az asszonyhoz költözködni, nem pedig az öhozzá. *Gazdasági fölénye* így juttatta a nőt *nemi fölényhez*. És miután a nő most gazdaságilag többet nyomott a latban, mint a férfi, az atyafiság szívesebben

kiengedte kötelékeiből, mint a gazdaságilag nagyobb fajsúlyú nőt. Az atyafiság létérdeke volt, hogy az értékesebb munkaerőt ne áldozza föl az értéktelenebbért. Ha a férfi mindezek ellenére magához akarta venni asszonyát, kénytelen volt kártalanítani érte az atyafiságot; szolgálatot teljesített érte, vagy megvásárolta. A vásárlás gyakorlatilag nem volt könnyű dolog, miután a fejlődés e fokán még kevés vagyon volt. Az anyajogi uralom legklasszikusabb példáit az indián vadász-földművelő törzseknél találjuk, így Észak-Amerika keleti részén, az irokézeknél. Morgan hosszabb tanulmány időt töltött köztük, a tudóst az irokézek felvették közösségükbe. „Őstársadalom“ című művében így számol be tapasztalatairól:

Az irokézek vérrokonsági szervezete anyai ágon nyugodott. A más törzsből való apa nem állt rokoni kapcsolatban gyermekeivel, akik anyjuk nevét öröklik és anyjuk törzsének kötelékébe tartoznak. A közös lakóhelyen öt-tíz, gyakran húsz család lakott együtt teljes közösségben. Az atyafiság tagjainak jogai és kötelességei így alakultak:

1. Mindenkinek szavazati joga volt a harci és béke-törzsfőnökök megválasztásánál;

2. azok kibuktatásánál.

3. Mindenki köteles volt az atyafiság keretén kívül házasodni.

4. Mindenkinek joga volt az atyafiság elhalt tagjainak tulajdonához.

5. Kölcsönös kötelezettség állott fenn az elszenvedett sérelmek elhárítására, megtorlására (vérbosszú).

6. Mindenkinek joga volt idegent befogadni az atyafiságba.

7. Mindenkinek joga volt igényelni a közös temetkezési helyet.

8. Minden felnőttnek joga volt résztvenni a tanácsuléseken és a nőknek a férfiakkal egyenlő szavazati joguk volt.

Az atyafiságon belül a rokonsági kötelék nem volt egyéb, mint *kölcsönös segítség*. Bárkit megkárosítani egyet jelentett a közösség megkárosításával, viszont bárkiért kiállni egyet jelentett a közösségért való kiállással. Az irokéz atyafiság minden tagja személyileg teljesen szabad volt, de köteles volt társai szabadságáért síkraszállni; jo-

gok, kötelességek és élvezetek tekintetében teljesen öszszetartoztak. A törzsfőnökök nem követeltek a maguk számára előjogokat. Anélkül, hogy megfogalmazták és kifejezték volna, *tettekben testvéri vérszövetséget alkotnak* és atyafisági szervezetük a szó legnemesebb értelmében *az egyenlőség, testvériség és szabadság* elvén nyugszik. A törhetetlen szabadságra és függetlenségre törekvő hajlam egyébként maradéktalanul megnyilatkozik az indiánok méltóságteljes fellépésében, amelyet általánosságban az indián jellem főtulajdonságának tartanak.

Most vegyük szemügyre e korszak *családi* berendezkedését. Az irokézeknél a földművelést egyedül az asszonyok végezték, ezért az élelmiszerelosztás az ő hatáskörükbe tartozott. A férfiak csak az erdőirtás munka jában segédkeztek, ezenkívül vadászattal, halászattal foglalkoztak, kanoékat építettek, szerszámokat és fegyvereket készítettek és háborúskodtak.

A házasságokat majdnem mindig az anyák közvetítették. A férfi nem költözködött felesége házába, hanem saiat anyai lakóhelyén maradt és csak időnként kereste föl asszonyát. Köteles volt vadászszákmánya egy *részei* feleségének átadni, különben útilaput kötöttek a talpára. A házastársaknak joguk volt a válásra, jóllehet nem ió szemmel nézték a válást az atyafiságban, különösen akkor, ha a házasságból gyermekek is születtek, miután azok eltartása az anyai atyafiságot terhelte. Az apának semmiféle joga nem volt hozzájuk, époly kevésbé, mint felesége vagyonához. Az örökösödés csakis anyai ágon volt lehetséges. A férfi vagyona ugyancsak anyai atyafiságát illette. A családban csupán a lányok örökölhettek. A nők résztvettek a tanácskozásokon és mindenütt kezükben tartották a hatalmat. Az ország tekintélye az asszonyokban gyökeredett, a föld és hozadékának mikénti fölhasználásáról ők döntöttek. Az ő szellemük irányította a törzs tanácskozásait, határozott a béke és háború kérdésében; ők őrizték a közvagyonot, a kincseket; a foglyokat az ő rendelkezésükre bocsátották. Házasság, gyermekek, leszármazás, minden az anyai ághoz igazodott.

Egyes helyeken, így például a *Vyandot*-atyafiságban, az egész politikai irányítás a nők kezében futott össze, ami gyakorlatban így alakult: Minden egyes házközösség eljárónői megválasztják a rangban négy legidősebb nőt az

ügyek vezetésére. Ez a négy nő választja meg a férfi törzsfőnököt, akivel együtt irányítják a maguk csoportjának ügyeit. A törzs 11 ilyen csoportból áll, ami annyit jelent, hogy 11 férfi törzsfőnökkel 44 női törzsfőnök irányítja az atyafiság ügyeit, úgyhogy a nők a férfiakkal szemben állandó *számbeli többségben* ülnek a tanácsban. A férfiak tehát csak a törzsfőnöknők határozatainak pusztá végrehajtói.

A GAZDAGSÁG KELETKEZÉSE

A kultúra fejlődésével az atyafiság mint társadalmi szervezet lassanként elsovad, hogy helyébe magasabb társadalmi forma lépjen: az *állam*. Lényegileg ennek az átalakulásnak is gazdasági szükségszerűség a rugója. Minden változás a fejlődés törvényeit szolgálja. Addig, amíg valamely jogrend megfelel a kor szükségleteinek, jogosult. Jogosultsága csak akkor szűnik meg, ha a fejlődés útjába áll s annak menetét gátolja. Ekkor kezdődik az új erők szerepe, amelyek széttörik a régi formát, hogy újat teremtsenek helyette. Miután már megtörtént az erdőirtás, a szántóföldek duzzadnak a bőségtől és biztosítják a társadalom élelmét, nincs szükség arra, hogy az egész lét az élelem kitermelésében merüljön ki. A munkaerő egyik része bőven elég *hozzá*, míg a másik részére új földek várnak.

Egyszerre megjelenik a színen a *gazdagság* és varázslata megejtí az embereket. Az idők méhében csirázó arany közeledő misztikus fénye, csengése és csillogása életre rázza az emberben az *egyént* és kitepi az atyafiság nyugalmasan hömpölygő meghitt hullámöléből s a csordaegyenlőség idillikus őállapotából a vagyonthajhászás karjaiba löki. És az egyén csakhamar fölfedezi, hogy a vagyon hatalom, a hatalom pedig följajzza azokat az érzelmeket, amelyek az egyént kiemelik a hordából és társai fölé helyezik.

Az emberiség története ezzel a lépéssel szédítő fejlődési lehetőségek számára nyitott új fejezetet.

Az ember megíttasodik a gazdagság mámorától. *Először a férfiak esnek áldozatul*. Az ősi férfimunka, a vadászat és halászat egyre jobban mellékfoglalkozássá degradálódik, a férfiak figyelme a sokkal kiadósabb földműve-

lés felé fordul; először rabszolgaságba ejtett foglyaikat használják föl szántásra-vetésre.

Hajózás, kereskedelem és közlekedés egyre szélesebb területeket karol át és hozzájárul a gazdagság megnövekedéséhez. A primitív cserekereskedelem megrögzítésére megjelenik a színen az első pénz: *a természetes csereeszköz*.

A gazdagság irányításának gyepelője most a férfi kezébe kerül, aki ezzel újból a család élére lendül. A nő és férfi egymáshoz való társadalmi és családi viszonyában forradalmi változás áll be. A gazdasági fölényhez jutott férfi most már nem teljesít szolgálatot feleségéért, hanem megvásárolja törzsétől és arra kényszeríti, hogy szolgálója legyen és kövesse házába.

Az *anyajog átalakul apajoggá*, az asszony elveszti önállóságát és hatalmát, rabszolgává süllyed és ezzel sorsa *évezredekre* megpecsételődött. Az atyafisági kötelékek így törnek darabokra, hogy előkészítsék a talajt az állam kialakulására, amelynek keretén belül a társadalom új tagozódásának nyit utat: *a társadalom kettészakad, szegényre és gazdagra, úrra és szolgára*.

Kialakul az egyes családi szervezet és megkezdődik a nemek *életében* a nagy egyenlőtlenség és vele a női társadalom *történelmi tragédiája*: gazdasági, szociális és politikai elnyomatása.

A fokozódó szükségletek, különösen a kialakult uralgó rétegekben, megduzzasztják a családot, kialakul a *nagycsalád* (patriárkális), amely nem csupán a felnőtt gyermekekkel, unokákkal, beházasodott családtagokkal bővül, hanem a rabszolgákkal is. Ebben a keretben megnő a család gazdasági jelentősége, majdnem minden szükségletét egymaga fedezi. Minden nyersanyagot a család tagjai termelnek és dolgoznak föl. A nő munkája most a szövés, fonás, varrás, főzés stb. A föld megművelését már régen átengedte a rabszolgáknak és háza négy fala közé szorult. És ekkor kezdődött a férfiak hivatásokra való tagozódása is.

A család élén korlátlan hatalommal a *családapa* (páter familias) trónol. A nő a családban alárendelt szerepet játszik, jöllehet az anyajog rendszerének visszhangja helyenként még utolsót csendül. A nő megvásárlása a házassági forma általános szabályává válik. Az

asszony szerepe olyan, mint az árué: *tulajdonná süllyedt*, a férfi jobbágyává, s az igyekszik belőle minél több munkateljesítményt kisajtolni. Ezért a férfi annyi nőt vásárol, amennyire csak módja van. Az egész társadalmat, a családon belül is, többé már nem a vér kötelékei fűzik össze, hanem a hatalmi viszonyok, amelyek a gazdaságilag erősebbet úrrá, a gyöngébbet szolgává süllyeszti. Az atyafiság régi egyenlőségét felváltja a gazdasági, társadalmi és politikai egyenlőtlenség.

Az emberi társadalom alapjává az *állam* és a *család* szilárdul és ezzel a kialakuló civilizáció küszöbére lépünk, amely klasszikus időpontja a hódító háborúskodásoknak. A hadakozás azonban nemcsak kifelé tombol, hanem az újonnan alakult állam bensejében is, mert az osztályok tagjainak gazdasági, szociális és politikai érdekei ellentétben állanak egymással szemben. Tulajdonképpen ez az osztályharcok kialakulásának ideje. Patrícusok és plebejusok, kizsákmányolók és kizsákmányoltak, uralkodó nemesség és elnyomott nép elkeseredett ellenségeskedéssel küzd egymás ellen.

A közösségi társadalom anya jogi szervezete után, a *tulajdonjog kialakulásával* így létesült az apa jogi uralom s így fejlődött ki a magántulajdon, amely még a halál határán is átvitel: a családfő nemcsak életében védi meg magántulajdonát a szomszédokkal szemben, hanem halála után is: *tulajdonát törvényes örököseire hagyja*.

Kialakult az általános örökösödési jog. Az any a jog kénytelen volt meghátrálni a fejlődés törvényei előtt. Az anya értéke, mint törvényes gyermekek életadója és munkaerejének megbecsülése most abban jutott kifejezésre, hogy többre értékelték minden földi kincsnél: *vásárolták*, becserélték fegyver, állat ésatöbbi ellenében s a cseretárgyhoz hasonló tulajdonná süllyesztették. Megfosztották szabadságától, hűtlenségét borzalmas büntetésekkel sújtották. Ura és parancsoló ja feltétlen bizonyosságot akart szerezni örökösei törvényességéről.

Az emberiség fejlődésére nézve olyannyira jelentékeny haladás az egynejú (monogam) családi forma, amint azt Engels Frigyes megállapította: „Az asszony számára nem volt egyéb, mint vértanúságának első állomása“. Mindez kétségtelenül azt igazolja, hogy a monogam család nem magasabb erkölcsi belátás alapján alakult ki, hanem

gazdasági szükségszerűség eredménye. Az erkölcsi törekvés ellen szól az a körülmény is, hogy a monogámia éppen úgy, mint a hitvesi hűség csupán az asszonyt kötelezte, a férfit nem. Természetesen ennek az egyoldalú kötelezettségnek és szolgaságnak a bűnéért a férfinemet kárhozthatni egyet jelentene a parancsoló körülmények félreismerése, veí, mindennek előidézője korántsem a férfiak nemi uralmának erőszakosságában, hanem a gazdasági körülmények viszontagságaiban rejlik. A belőle kisarjadt jog és erkölcs Egy-kettőre vallássá és törvénnyé jegecesedett. Különösen a Keleten, ahol minden megnyilvánulást isteni törvénynek tekintettek, lett legteljesebbe és legtartósabbá a nők rabszolgasága.

A *Kelet* asszonya mindössze törvényes gyermekeinek, elsősorban fiainak anyja volt. A szaporodás kezdett túlnőni a családi érdekeltség keretein, a család szerepét átvette az állam, amely növekedő hatalmával egyre nagyobb súlvt helyezett minél nagyobb számú és harcra alkalmas férfiak seregére. A házasság az állammal szemben elsőrendű kötelességé vált, ezért például Kínában az volt a szokás, hogy minden tavasszal a 30 évnél idősebb férfiakat és a 20 évesnél idősebb hajadonokat *házasságmulasztásért* keményen megbüntették, sőt törvényes előírások szabályozták a gyermeknemzés szempontjából a házastársi kötelességteljesítést is.

A hinduknál a terméketlen asszonyt a házasság nyolcadik esztendejében kicserélték, azt az asszonyt pedig, akinek gyermekei meghaltak, a házasság tizedik, vagy ha csak lányokat szült, a házasság tizenegyedik esztendejében cserélték ki. Tndia szent törvényei egyébként azt is előírták, hogy amit az asszony vagy valamelyik rabszolga szerez, az természetes tulajdona urának és gazdájának, akinek ők maguk is testestül-lelkestül tulajdonai. A nő — bölcsőjétől koporsójáig — híján volt minden szabadságnak. Lánykorában apjától, asszonykorában férjétől, czvegykorában fiaitól vagy vérrokonaitól függött. Mind ebből kitűnik, hogy Keleten a nők a nemek továbbtenyésztésének pusztá eszközei voltak. Anyaságuktól eltekintve, semilyen értékük és jelentőségük nem volt. Sőt még anyaságukban is megvetették őket, ha fiú helyett leánygyermeket szültek. Az asszonyról a köztudat így vélekedett: „A nő, akárcsak a hamisság, alávaló és miként a gyermekeket

es elmebetegeket, őt is korbáccsal vagy kötéllel kell korbában tartam.“ A kínaiaknál, akik szerint csak a férfi lelke halhatatlan, Brahma megtiltja a nőknek, hogy a hinduk szent könyvét, a Védát olvassák; a Korán azt tanítja, hogy az Edénkért kapuja a nők előtt örökre zárva marad.

Ebben a korszakban nem volt különbség a vagyonos és szegény nők között, valamennyien *rabszolgák* voltak.

Megszoktuk, hogy a Kelet népével szemben a *görögöket*, mint az ókor klasszikus népét, a kultúra magasabbrendű képviselőjének tekintjük. Ha azonban a görög nő helyzetét vesszük értékmérőül, ez a kép tüstént átalakul, mert a görög nő társadalmi helyzete sokkal inkább mondható maradinak, mint haladónak. Ez a körülmény elsősorban is abban a körülményben keresendő, amely a görögök családi szervezetének jellemzője. Amíg ugyanis Keleten a család teljesen önálló szerv, állam az államban, az apa függetlenül uralkodó feje családjának, teljesjogú családfő, Görögországban a család elvesztette funkcióinak önálló szerepét, miután azok nagy részét átvette az állam. A görög családfő mindenekelőtt az állam alattvalója volt és csak másodsorban családi diktátor; polgári kötelességeinek teljesítése úgyszólván egészen elszakította családjától. Élete, mint törvényhozóé, katonáé, bölcselőé, vagy művészé, otthona falain kívül játszódtott le és így házi feladatainak nagy részét kénytelen volt feleségére és rabszolgáira hárítani, nem utolsó sorban azért is, mert szabad ember számára a munka méltatlan, sőt megvetett kötelesség volt.

A munka, a rabszolgaság szociális nélkülözhetetlenségének növekedésével, a görög férfi számára egyre megalázóbb tevékenységgé süllyedt. Ellenben a keleti embert életének tevékenysége és súlypontja háza tájához kötötte, ezért felesége, mindennemű elnyomatása ellenére is emberileg közel állt hozzá. Nem így Görögországban, ahol a férfi nyakig merült a közügyekbe, nem törődött házatájával, amelynek ellátása teljesen a rabszolgákra hárult, így szemében az asszony is lassanként lesüllyedt a rabszolgák sorába.

A nő tehát Görögországban is, miként Keleten, a férfi, akaratnélküli tulajdona volt. Az apa tetszésszerint rendelkezett lányával, férjhezadhatta, elajándékozhatta, vagy elcserélhette; ha az asszony terméketlen maradt, istennek

tetsző dolog volt a családból kitzasztani. Az állam a férfiak kötelességévé tette a törvényes gyermekek nemzése céljából való házasságkötést. (Görögország harcos állam volt, szüksége volt a szaporodásra.) Solon törvényei büntetéssel sújtották a nemházasulókat. A monogámiát törvény védte. A férfinak csak egy törvényes felesége lehetett, azonban tetszésszerinti számban tarthatott ágyasokat. A „hites“ feleség teljes elszigeteltségben élt, nem érintkezhetett a külvilággal, mind a szellemi, mind a társaséletből egészen ki volt rekesztve. Otthona volt egész világa, ére-nyes görög nő háza küszöbét soha át nem léphette, ha meg-ette: megkövezték; rabszolgasorsában viszont megvetették. Görög szójárás, hogy azokat a nőket illeti a legfőbb dicső-ség, akiről a legkevesebbet beszélnek ... Vagyis a nőknek sem jó, sem rossz tekintetben nem szabad kiemelked-niök az átlagból, a tömegeből, hanem szürkén, négy fal kö-zött kötelesek leélni életüket.

A szerelmi házasság Görögországban, a költészet, mű-vészet, kultúra és érzelmesség klasszikus hazájában ismeretlen fogalom volt. *Demosthenes*, a nagy görög bölcs és szónok fejezte ki legvilágosabban kortársainak a házasság-tól való felfogását; megállapította, hogy a feleség csak arra jó, hogy törvényes gyermeket szüljön, az ágyas pedig, hogy legyen, aki a férfit gondozza, a szerető ellenben — a szerelmi *élvezetekre való*. A görög férfi érzelmeinek és szenvedélyének kiválasztottja nem a kiskorától kezdve erényben és visszavonultságban nevelt érintetlen nő volt, hanem Aphroditének, a szerelem istennőjének szabad papnője, a hetéra.

Az anya jogi rendszer széthullásával az anyaság, a nőiesség és a termékenység ősi tisztelete lassanként át-alakult.

Kemény volt a sorsa a rabszolganőnek, a férj és asz-szonynak, aki valójában szolgáló volt, nem csoda tehát, ha egyrészt a nyomorúság és elnyomatás, másrészt a boldog-ság és a szabadság utáni vágy a legszegényebb rétegek lányait seregestül hajtotta a szerelem istennőjének szol-gálatába. A legősibb időben a vallás szentesítésével, a nyo-morúság és szolgaság segítségével így keletkezett a prosti-túció, amely párhuzamosan nőtt a rabszolgaság térhódítá-sával — majdnem valamennyi ismertnevű hetéra rabszol-gasorból került ki. Minél jobban süllyedt a női nem meg-

becsülése általánosságban, annál jobban növekedett a hetérák jelentősége és tekintélye és akkor érte el csúcspontját, amikor Görögországban az irodalom és a művészet olyan magas fokon állt, hogy a szépség kultusza szinte a vallást helyettesítette.

A SZERELEM—SZABADSÁG

A szép rabszolganő, ha ura és parancsoló ja bámuló tekintetét magán érezte, boldogan hagyta el dohos, szűk, egyhangú, kötelességektől megmerevült szolgasága színhe-lyét, hogy fölcsérlje a nyilvános terekkel, ahol költők énekelték meg, művészek festették és faragták ki szépségét s a nép a szépségnek és szabad embernek kijáró hó-dolattal illette. És azok a nők, akiknek élénk szellemét a hosszú fogság sem tudta teljesen elsorvasztani, a szabad-ság friss és megtermékenyítő levegőjében, leküzdvé elfo-gultságukat, nem egyszer a legkiválóbb szellemi teljesít-mények színvonalára küzdöttek föl magukat, így többek során Aspázia, Perikies szeretője, Diotima, Sokrates tanít-ője, LasThencia, Plató tanítványa, Leontion, Epikur tanítványa“ megtisztították a görög hetéra nevet hírhedségé-tői és Görögország legkiválóbb férfiai szemében szellemi magaslatra emelték — jóval a háziasszony fölé, akinek szellemi és érzésvilágát az elszigetelés és elnyomás mes-ter ségesen megnyomorította.

Íme, a nő szellemi képességei — a legsötétebb elnyo-matás korszakában is, dacolva minden akadállyal, akár törvény, vallás, vagy hagyományok szegték is útját — át-törték a felszabadulás és érvényesülés gátját.

A történelem nem jegyezte föl egyetlen olyan görög nő nevét sem, aki szót emelt volna a nemét sújtó elnyoma-tás ellen. A késő utókorban Goethe, a nagy német költő érzékelteti a görög nők szenvedéseit Iphigeniáján keresz-tül, aki az „asszonyok fájdalmas sorsáról“ panaszkodik. A valóságban a napfényes, dicsőséggel övezett Hellaszban azonban egyetlen nő sem akadt, aki nemének szenvedései ellen szót emelt volna.

A görög nő gúzsbakötött asszonyának tragédiáját és egyúttal komoly életfelfogását leghűségesebben Euripides érzékelteti „Medea“-jában:

„S a kedves ember vígan él velünk, ám irigylésre méltó
[életünk;
Ha nem, jobb a halál, mert hogyha a férj unja otthonát,
[ő megtalálja
Künn, ami lelke buját enyhíti. Ott a barátok, a jó
[cimborák, —
Mi meg csak *egynek* kedvét lessük egyre.
Szemünkbe vágják, hogy mi vész nélkül és kényben élünk,
[míg ők künn csatáznak.
Bolond, téves hit, Állok százszor inkább
A harcban, mint hogy egyszer szüljek én.“

Úgy látszik csak a nemzet két kimagasló gondolkodója: *Plató és Aristoteles* érzett föl a gondolatra, hogy a görög nő helyzete méltatlan a görög név dicsőségéhez. Erre vall Plató nem egy megállapítása, így például: „A férfi és nő természete azonos, eszerint egyformán hivatottak az állam vezetésére.“

Noha Plató a maga „ideális állama“-ban a férfiakkal egyforma nevelést követel a nők számára — zenében és testgyakorlatban, természetesen még nem tartható olyan úttörőnek, aki a mai fogalmak értelmében küzd a női nem egyenjogúságáért, viszont Aristoteles sem nevezhető a női egyenjogúsítás ellenzőjének, bárha sokan tévesen annak tartják. Valójában a görög nő elnvomott helyzetében nem hatott-e Aristoteles nem egy megállapítása valóságos forradalmi megnyilatkozásként, így például: „Szabad köz-társaságban a férfi nő fölötti uralma a kormány fennhatóságához hasonlítható“. Vagy: „A házassági viszony nem az ősi társadalmi rendszer hatalmi következménye: a nő nem rabszolgája a férfinak.“

Végső fokon azonban a görögök nagy gondolkodói sem tudtak megszabadulni a korszak és a hagyományok előítéleteinek befolyásától, amelyek értelmében a nő általánosságban és egészében — alacsonyrendű, vagy ahogy azt mai fogalmazásban mondanák: másodrendű ember.

Történelmi összehasonlításként állítsuk szembe a görög nővel a római asszonyt. Az ellentét a legélesebben szembe-ötlik a két világtörténelmi halhatatlanságra emelkedett anya összehasonlításában: *Cornelia, a római Gracchusok anyja* és *Penelope, a görög Telemachos anyjának* (Odysseus

feleségének) a magatartásában. Cornelia méltóságteljes nagysága, nyugodt fölénye, Penelope riadt féltékenysége és támaszkeresése; amott a nép jogaiért, a földreformért harcolók, akik anyjuk irányában tragikus pusztulásuk utolsó pillanatáig a legmélyebb hódolattal viseltetnek; emitt a parancsoláshoz szokott fiú, aki nyugalomra inti anyját — ez az ellentét élénken rávilágít a római és a görög nő családi és társadalmi helyzetének kiáltó ellentétére. A római embernek a nővel szemben való tiszteletteljes magatartása már az *Egeriáról* szóló regényes mondatában is megnyilatkozik, a szájhagyomány nem átalja megtenni a hősnőt Numa Pompilius király bölcs tanácsadó-nőjének.

Rómában a monogámia mind a férfira, mind a nőre egyaránt kötelező volt s a házasságtörést egyenlő büntetéssel sújtották. A római férfiak kénytelenek voltak betartani az egynejlőség törvényes rendelkezéseit; Rómában a férfiak száma felülmúlta a nőké, nem akadtak ágyasok.

A római nép történelmi fejlődésének elején pásztorkodással és földműveléssel foglalkozott. A munkát nem vetette meg és nem tartotta megalázónak, miként a görögök. Sőt a munkában résztvett az egész család: szülők, gyermekek, rabszolgák és szolgálónők. Valamennyiüket egy családdá kovácsolta a közösen végzett munka. A római háziasszony hatáskörébe tartozott a háztartás vezetése és a gyermekek nevelése. A családban elfoglalt szerepe kezdettől fogva tiszteletreméltóbb volt, mint a görög nőké, nem utolsósorban azért is, mert nem lévén nőfelesleg, nem voltak vetélytársai; családjának egyedüli úrnője maradt. Érthető, hogy a római nőt helyzetének kiváltságossága nagyobb szabadsághoz is juttatta. Férjével együtt fogadta a látogatókat, nem volt bezárva az elszigetelt „asszonyházba“ (később hárem), hanem résztvett a nyilvános élet megnyilvánulásaiban, ünnepeken, eljárt színházba és cirkuszba. Mindamellettt jogilag épúgy, mint a görög, vagy líeleti nő, gyámság alatt állt. Sohasem rendelkezett szabadon tulajdona fölött, sőt valójában éppen a tulajdon volt az, amely kiskorúvá süllyesztette. Csupán egyetlen területen élvezett a köztársaság virágzása alatt a férfiakkal egyenlő jogokat: résztvehetett a közélet „fórumán“ és úgy a maga, mint más ügyében nemcsak a tanú, hanem a védő

szerepét is elláthatta. Nem egy római nő túltett erélyességben, eszességben és a védői tisztség ügyes betöltésében a leghíresebb férfiszónokokon, így *Amesia Sentia* és *Hortensia* hozzáértéséről azt beszélték, hogy védenceiket mindig fölmentették, sőt az utóbbinak ragyogó érveléseivel egy ízben sikerült elérnie azt is, hogy a nőkre kivett bizonyos fajtájú adófizetési kötelezettséget hatályon kívül helyeztek.

Az egyszerű és igénytelen földművelő- és pásztornépből azonban az imperialista törekvések egy-kettőre kicsiholták a viláгурalmi célkitűzést. De amilyen hirtelen megduzzadt a hatalmas római birodalom büszke nagysága, olyannyira magában hordozta, éppen telhetetlensége miatt, a pusztulás és a megsemmisülés biztos csiráját. A fák nem nőhetnek az égig és minél magasabbra tornászva föl magát egyén vagy birodalom, annál nagyobb a zuhanása. A győzelmes hadjáratok, nemzetek kíméletlen leigázás kitermeli te a törvényszerű következményeket: a hiúság, a nagyravágyás és a féktelenség soha nem képzelt dárídóit. Görögország mintájára megkezdődött a munka lenézése és miként az ókori világ államalakulataiban rendszerint, itt is megjelent a színen a rabszolga gazdálkodás fokozottabb érvényesítése és rohamos felvirágoztatása. A világ minden részéből hihetetlen vagyonok özönlöttek Rómába és néhány kézben futottak össze. A szabad kis parasztbirtokok helyét elfoglalta a nagybirtok, a szabad ipar és a kis kézműves helyett megjelent rabszolgáival a nagyvállalkozó. A rabszolgák hatalmas tömegei robotoltak mindenfelé és a régebbi szorgalmas, dolgozó és szabadon fejlődő köztársaság így hasadt ketté. Élvezethajhászat, hihetetlen dözsölés és pazarlás egyrészt, elnvomatás és feneketlen nyomorúság másrészt — érthető, hogy ezek az óriási ellentétek aláásták a római birodalom nemcsak vérrel, könnyel és verejtékkel áztatott viláгурalmi törekvését, hanem tárgyi létét is.

A munka megvetésében a római nő versenyre kelt a férfival. A gazdagság és unalom rossz tanácsadó. A római nők fejest ugrottak az élvezetek és erkölcstelenségek árhája. Számukra kapóra jött Görögország és a Kelet példájára meghonosított úgvnevezett „istennői szerelmi szolgálat“, amely alkalmas keretül szolgált a legvadabb orgiák számára. Róma asszonyvilágának képe a keresztény

időszámítás kezdetén sokkal sötétebb volt, mint az erkölcstörténet addig lepergett bármely szakasza. Egyetlen fény sugar sem enyhítette a vigasztalan sötétséget, mert még maguk a költők is, akik egyébként mindig annyira dicsőítik a női nemet, csak gúnyjal és megvetéssel halmozták el kortársnőiket. Csupán nagy elvétve és félszegen kísérelte meg egy-egy író, hogy szembeszálljon a közhangulattal, így például *Cicero* azt követelte, hogy a Görögországban meghonosított erkölcsrendészeti intézményt, amely a görög nők fényűzését volt hivatva ellenőrizni, Rómában ne vezessék be, helvette „csupán egy cenzor működjék, aki a férfiakat tanítsa meg arra, hogyan kell feleségüket a megfelelő módon „irányítani“. *Plutarchos* egyik írásában, ahol az asszonyi erényeket tárgyalja, egész sor nemes és hősiessé asszonyra hivatkozik és kijelenti, hogy éppen a fennforgó történelmi példák alapján leszegezhető, hogy a nők és férfiak erénye között nincs különbség. Attól azonban *Plutarchos* is távol állt, hogy mindennek a következményeként a férfiakkal egyenlő jogokat követeljen a nők számára.

A korszak nyomorúsága, erkölcsi süllyedése még az említett írónál és bölcselőknél is mélyebb és komolyabb formában nyilatkozik meg *Tacitus* római író felfogásában. Mindenekelőtt szívén viseli a római nők méltatlan helyzetét és harcot indít ellene.

Jellemző, hogy a fejlettebb népekkel szemben a nők helyzete azoknál a népeknél kedvezőbb, amelyek közelebb állnak az ősi állapotok szintjéhez, vagyis ahol a kirívó ellentétek — szegény és gazdag, szabad és rabszolga — még nem fejlődtek ki; ősi állapotban ugyanis a család ellátásának munkája szükségszerűen az anya kezében fut össze, mindkét nem műveltségi foka egyenlő s végül az anyaság ősi, isteni tisztelete dicsfényvel övezi az asszony homlokát. *Tacitus* szemében a germán asszony a maga szorgalmával, egyszerűségével az erkölcstelen, lusta, tékozló római nő ellentéte. A germánoknál a házasságtörést halállal büntetik s az örömlányokat korbáccsal zavarják el. A holdtöltétől holdtöltéig való fáradságos vándorlások megpróbáltatásaiban, a harcok és háborúskodások iszonyataiban a nők teljes mértékben osztozkodtak a férfiakkal. Ezek a fáradalmak a germán nőket más nemzetek asszonyainál

ellenállóképesebbé és erősebbé edzették. Mindenek ellenére a germán nő távolról sem volt a boldog, szabad és egyenjogú asszony típusa, mint ahogyan azt Tacitus az első felszínes pillantásra látta. Ő is csak a férfi akarat nélküli tulajdona volt; minden munkát, a földművelést is beleértve, egymaga végzett, mialatt a férfi békésen henyélt. Megállapíthatjuk tehát, hogy az egész pogányvilágban a nő helyzetében legföljebb *arnyalatbeli különbségeket* találunk. Nemisége a nőt a férfi uralma alá hajtotta. A vallás, jog és erkölcs megszentelte és megerősítette ezt az állapotot. A gazdasági körülmények még nem hajszolták nyílt versenyharcba a férfival szemben; maga a rabszolganő sem volt versenytársa, hanem csupán *szenedő társa* a rabszolganak. Rabszolgaharcok voltak ugyan, de nőmozgalom még nem volt. Mielőtt a nőmozgalom megszülethetett volna, a nőkérdésnek ki kellett bontakoznia a maga éles gazdasági elhatároltságában, a célkitűzés és a megoldás csak ennek a nyomán alakulhatott ki. Görögországban és Rómában még csak halvány nyomok jelezték a fejlődés útját, amely csak apránként, az ókon társadalom teljes összeomlásával, az *új élet- és munkaformák kialakulásával* lépett egyre felismerhetőbben előtérbe.

NŐK A KERESZTÉNYSÉG ÉS A HŰBÉRISÉG IDEJÉN

Ha meg akarjuk érteni a nők helyzetét a kereszténység idején, mindenekelőtt rá kell mutatnunk e korszak sajátos szükségleteire és problémáira, amelyek végső fokon abban a termelési módszerben gyökereznek, ahonnan a társadalom életszükségeit kielégíti.

A római birodalmat alkotó országok termelési alapja a parasztgazdálkodás volt, mellette az ipar és árukereskedelem csak kisebb szerepet játszott. A saját szükségletre való termelés volt a túlnyomó. Az eladás céljából való termelés még fejletlen. A mezőgazdaság szolgáltatta a konvha számára az élelmiszereket s ezenkívül lent, gyapjút, bőrt, fát, amelyekből a családtagok ruházatot, háziszereket, szerszámokat készítettek. Csak azt a felesleget adták el, amire a háztartásban nem volt szükségük.

E korszak jellegzetessége, hogy mindenkiiben élt a trekvés saját mezőgazdasági üzemének a kifejlesztésére

hogy háztartását és vele gazdagságát megnövelje. És miután ezt csak a saját földbirtok tudta biztosítani, ezért mindenki: az iparos, az uzsorás, a kereskedő minél nagyobb jólétre vágyott, annál nagyobb darab *földet* igyekezett szerezni. A nagyobb darab föld megműveléséhez szükséges munkaerőt pedig a rabszolgák szolgáltatták.

A rabszolgagazdálkodás mérhetetlenül megnövelte az osztály ellen téteket a római birodalomban, amit még jobban elmérgesítettek az állandó háborúskodás következményei, az egyre súlyosodó katonai terhek. A legnagyobb fényűzés és a legnagyobb szegénység állandó súrlódásából abban a négy évszázadban, amely a római császári hatalomnak Augustus által való megalapításától a népvándorlásig eltelt, keletkezett a kereszténység.

A női egyenjogúság tekintetében a kereszténység ortodox követői éppúgy, mint fanatikus ellenzői, homlok-egyenest ellentétes álláspontot foglalnak el. Az egyik oldalon Pál apostol következő szavait *idézik*: „Itt nincs zsidó és görög, itt nincs szolga és szabadember, itt nincs férfi és nő“, amiből az következne, hogy a kereszténység nem ismert felekezeti, nemzeti és nemi különbséget, következőképpen elismerte a nők egyenjogúságát.

Mások viszont ugvan csak Pál apostol egy másik mondatára utalnak, amelynek értelmében a kereszténység nemcsak nem szabadította fel a nőket, hanem ellenkezően, még inkább elnyomta: „A ti asszonyi népeitek a gyülekezetekben hallgassanak ...“ Valójában az őskereszténység távol állott mind a két felfogástól. A mai értelemben vett női felszabadítás természetesen éppen annyira idegen gondolat volt előtte, mint például a rabszolgák felszabadítása. Figyelembevétel azonban azt a körülményt, hogy a nyomorúság, a szenvedés és az elnyomatás a nemeket teljesen egymásra utalta és egymáshoz láncolta, magától értetődik, hogy az új vallás mindkét nembeli elnyomottnak ugyanazt a vigaszt, ugvanazt a reménységet nyújtotta és ugyanazon szabályok betartására kötelezte őket. Amikor Pál apostol megállapítja: „Itt nincs férfi és nő“, nyomban *hozzáteszi* „Jézus Krisztusban való hitetekben mindnyájan Isten gyermekei vagytok“. Eszerint urak és szolgák, férfiak és asszonyok nem az államban, c^opán Isten előtt egyenlők. Az asszonyok megvetése nem tartozott a kereszténység tanításai közé.

Tudvalevő, hogy a régebbi korszakokban az asszony házasságtörését *halálbüntetéssel* járó bűnnek tekintették, míg a házasságtörő férfi büntetlenül úszta meg a következményeket. A kereszténység a bűnöző asszonyt egy szintre helyezte a bűnös férfival: „Az dobjon követ embertársára, aki maga meg nem vetkezett“. Kölcsönös hűséget követel a nemektől. Az asszonynak ez az erkölcsi egyenjogúsítása a kereszténység tanításainak kétségtelen eredménye; általában a kereszténység kezdetben lendített némileg a nők sorsán. A Mária-kultusz nyomán támadt nőtisztelet jelentős propagandája volt a nők emberibb szintre való emelésének. Az őskereszténység nőtisztelete azonban később erősen visszafejlődött. Pál apostol írja Timotheushoz intézett levelében: „Az asszony csendességben tanuljon; az asszonynak nem engedem meg, hogy tanítson“. Másutt így ír: „Az asszony a férfiú birodalma alá adatott“. A keresztény középkorban a nő társadalmi helyzetét még az a körülmény is aláásta, hogy a rajongók askzétikus törekvései olyan veszedelmet láttak a nőben, aki bűnözésre csábít. Szent Jeromos szerint „a nő az ördög kapuja, az igazságtalanság útmutatója, a skorpiónak szuronya“.

A náicei zsinat a Kr. u, 4. században hosszú vitát rendezett afőlött, *van-e a nőnek lelke?* Végül is *egyetlen szótöbbséggel* a nő javára döntött. Aquinói Szent Tamás a 13. században ezt a kérdést így oldotta meg: „A nő gyorsan nővő gvom, tökéletlen ember, akinek teste csak azért fejlődik ki hamarabb, mert csekélyebb értékű és mert vele a természet kevesebbet foglalkozik“.

Amint látjuk, a nő családi és társadalmi helyzetére nézve csekély eltéréssel továbbra is a régi elvek irányadók: feltétlen engedelmességgel tartozik férjének. S miután a társadalmat férfiak irányítják, ez az engedelmesség a családi határokon túl, a társadalmi életben is kötelező.

Mindez nem jelent haladást a régi állapotokkal szemben, de legalább rosszabbodást sem.

A középkorban minden birtok, minden vár a környező földekkel és erdőségekkel együtt önálló gazdasági központot alkotott, ahol a szükségleteket maguk az uradalom lakosai állították elő. A földesúr volt egyben minden élőlény ura és parancsoló ja, aki szabadon rendelkezett alárendeltjei, tehát jobbágyai élete és halála fölött. „Az enyém, tehát tehetek vele, amit akarok, megsüthetem, vagy

megfőzhetem“, így hangzik egy régi szó járás, amelyet a szabad ember használt a jobbággal szemben. A maga egész borzalmas nyersségében« mutatkozik meg a jobbágvok helyzete a 13. századbeli jog tükrében: *„Nem kezdeményezhetnek semmit, még uruk érdekében sem; este még nem tudják, milyen munka vár rájuk reggel. Uruk ütlegelheti, lökdösheti, börtönre vetheti őket. Uruk nélkül nincs akaratum és az, hogy gazdájuk tulajdonában laknak, nem jelent számukra biztonságot, mert csak kegyelemből tűrik meg őket és egyik napról a másikra kitehetik a szűrüket.“*

Ebben az időben a nő munkaerejét különösen sokra becsülték, miután zokszó nélkül ellátta a legnehezebb és legfontosabb munkakört is. Az egyházi és világi urak a középkorban váraikban, uradalmukban és a kolostorokban akkora műhelyeket rendeztek be, hogy egynémelyikben 300 jobbágnő is foglalatostkodott: fontak, szőttek, varrtak és hímeztek. Ugyanúgy, ahogy manapság a modern bérmunkásnő gyári üzembe jár, a jobbágnő eljár az asszonyházba. Munkája napkeltétől napnyugtáig tartott és a középkor végefelé már meghonosították a mesterséges világítás mellett folyó munkát is. A nő munkabért nem kapott, csupán — többnyire elégtelen — ellátást és ahol a természetbeni ellátás valamilyen okból elmaradt, ott kárpótlásul napi 4 garast fizettek. A szövés és fonás az asszonyok legfőbb erényei közé tartozott. Nem egy régi sírkőfelirat így örökítette meg ezt az asszonyi erényt: „Jámbor volt és szőtt-font...“ Egy nagy hírű keresztény népszónok a nemek eltérő kötelességét így állapította meg: „A férfiak hadd vitázzanak, az asszonyok pedig szőjjenek“.

Mindazonáltal ez a munka, bármennyire kizsákmányolták is vele a női munkaerőt, még nem volt a legrosszabb. Sokkal keményebb megpróbáltatással járt a mezei munka, amelyet a jobbágnő nemcsak a hűbérúr, hanem saját férje szolgálatában, a maga házatája körül is ellátott. Mahon lord „Anglia története“ című művében véres gúnyként hat az a megállapítás, hogy a földműves, ha ökre elpusztul, megnősül, hogy ily módon a legolcsóbban pótolja veszteségét. . .

A jobbágnők háziszolgálata az uradalmakban és várakban, a rendelkezésre álló munkaszerszámok kezdetlegessége miatt, rendkívül nehéz és fárasztó volt. Minden

olyan munkát, amelyet később víz-, gőz- és villanyerővel végeztek, a szolgálóknak *kézierővel* kellett ellátniok, a gabonaörléstől egészen a távoli kutaktól vagy forrásoktól való vízfordásig. A takarítás és a konyhamunka mellett az istállók és kertek rendbentartása, illetve gondozása is az asszonyok munkakörébe tartozott. Természetesen az úrnő és gyermekeinek a kiszolgálása éppúgv, mint a földesúr és vendégeinek a kiszolgálása, mégpedig a vetkőztetés és öltöztetés mellett a fürdő elkészítése és a ledörzsölés is a szolgálók munkakörébe tartozott, sőt gazdájuk még a hálószobában is rendelkezhetett velük. Ez a szokás később annyira meggyökeresedett, hogy az udvarias házigazda vendégei számára felajánlotta szolgálóit; a lovagkorszakban ez *vezetett* a háremek (asszonvházak) meghonosításához és a prostitúció kialakulásához. Ez lett a hírhedt „*jus primae noctis*“, az első éjszakára való jog kiindulási pontja és bárha e jog írott *létezését* a törvénykönyv nem erősíti meg, de a gyakorlatban, a történetírók feljegyzései szerint, nem egy helyütt alkalmazták.

Munkaállat, vagy kéjgép: ebben foglalható össze a szerencsétlen jobbágynök életsorsa.

A középkor gazdasági egyensúlyát a szakadatlan belső és külső háborúskodás mindjobban aláásta. A nép napról-napra nagyobb szegénységbe jutott és az általános elnyomorodással lépést tartott az erkölcsök züllése. A keresztes *vitézek* hosszú esztendőkön keresztül távol voltak családjuktól és magukkal hozták a Kelet fényűző és élvhaj hászó szokásait, ami nem csekély szerepet játszott a közerkölcsök hanyatlásában. A zsoldos csapatokat seregestül követték a könnyűvérű lányok. A marcona lovagok számára a nő nem volt más, mint szabad préda, akit fogságba ejthettek, megbecsteleníthettek, sőt megölhettek, egyszóval kényük-kedvére bánhattak vele, miként rabszolgatartó a rabszolgájával.

Érthető, hogy a házasságra és a családi életre is romboló hatással volt a férj hosszú távolléte: az asszonyok nem akarván magányos örömtelenségben eltölteni fiatalságukat, gyakran felkeresték az ifjú apródokat és daliás lantosokat. A szabadszerelem a középkorban úgy virágzott, mint vérvörös szirmú, hódító illatú virág, amelyet a tél kietlen és hosszú dermedtsége után hirtelen elönt a tavaszi napsugárözön éltető melege. Féktelenségei és tévelygései

összhangban álltak a középkor gazdasági, politikai és jogi berendezkedésének egyre jobban széthulló rendszerével,

A városok kialakulásával a polgárok viszonylagos jóléte és nyugalmas, biztonságos élete a védett falak között a közerkölcsökre nemesítően hatott. Másrészt a munka módszerének alapvető átalakulása, amely lassanként a jobbágnót régi, kötött munkaköréből kiemelte, hogy a szabadabb kézművességben foglalkoztassa, mint minden új termelési forma: óriási megrázkódtatással járt. A női munkaerő egyik része fölöslegessé vált, így a munkanélküli nők szükségszerűen a kicsapongások lejtőjére jutottak. A középkori prostitúció székhelyéül — az ókori Lupanara mintájára — az úgynevezett lanyosházak vagy hajadonudvarok szolgáltak. Ily módon sikerült a városok „szégyenfoltjait“ négy elhatárolt fal közé rejteni. A városok vezetősege maga adta bérbe az örömházakat, arra kötelezván a bérlőt, hogy „hűségesen szolgálja a várost és bérlete számára mindig gondoskodjék kellőszámú nőről“. Az „előkelő“ vendégeket maga a város elöljárósága vezette be a „lányosházba“. A prostitúció ebben az időpontban vált valójában rendszeresen űzött mesterséggé, amelyet az előírt jellegzetes ruházkodási kényszer révén már messziről felismertek és így örökös megbélyegzettséget jelentett.

A céhgazdálkodás már eleve megnehezítette a nők tisztességes munka útján való megélhetését azzal, hogy kirekesztette őket a céhek kötelékéből, viszont a céheken kívül állóknak *tilos* volt munkát vállalni. Lassanként azonban a fejlődés törvényszerűsége megpuhította a talajt: a kézművesek női hozzátartozói, sőt a szolgálók is résztvettek az ipari munka elvégzésében. Különböző városi jogszabályok és céhalapszabályok tanúsága szerint, már 1276-ban a szakmát tanuló *Hú- és leány tanoncokról* esett szó, 1362-ben egyik szabócéh kifejezetten megengedte, hogy a mester felesége, gyermekei és szolgálói segíthetnek a varrásban, sőt egy londoni tanonctoborzó felhívás a 14. században *mindkét nemhez* szólt. A nők munkateljesítménye azonban távolról sem jelentett egyenlő munkabéretet, miután nem voltak tagjai a céheknek. Azok a női kézművesek, akik apjuknál vagy mesterüknél felszabadultak, többnyire csak úgy jutottak munkához, hogy a céhektől megszabott munkabérmél *alacsonyabb* munkabérért vállaltak munkát. A fenyegető verseny hatása arra kényszeri-

tette a kézműveseket, hogy egyik-másik céhbe befogadják a nőket, nehogy olcsó munkaerejük versenyével leszorítsák a munkabéreket, így a 14. század elején a következő céhek kapui nyíltak meg először előttük; a varró-, gyapot-, szövő-, fátoly- és vászonszövészeté. Önálló mesterré csak elvétele válhattak a nők; legfeljebb *özvegyi sorban* örökölhették férjük céhmesterhagyatékát, de kifejezetten csak azért, hogy módjukban legyen gondoskodni „kiskorú árváikról“, rendszerint azonban ez a jog is különböző megkötésekkel járt.

A céhsegédek a női munkaerőben mindenütt *bérierőnyomó versenytársat* láttak és ezért ádáz harcot indítottak ellene.

Sztrájk és bojkott vonult végig majdnem minden iparágban *a női munka ellen*, amelyet a férfi céhsegédek tisztességtelennek és erkölcstelennek bélyegeztek. A férfi *méltóságán alulinak tartotta*, hogy nőkkel együtt dolgozzék. A 17. század végével a céhekben majdnem mindenütt *eltiltották* a nők alkalmazását. A céhekből jóllehet kizárhatták a nőket, de a munkától nem tilthatták el őket. Nagy volt a nyomorúságuk, a szükség tehát új életlehetőségeket keresett. A céheken kívül dolgozó *darabszámosok* mellé betársultak a nők is a filléres munka végzésére. Ez a munka nem volt sem a céhekhez, sem műhelyhez kötve, úgy hogy a legtávolabbi parasztházakból is seregestül indultak el az asszonyok, hogy gond terhes életük további tengetésére *otthoni* darabmunkát vállaljanak. Ez nem volt többé az az otthoni munka, amely annakidején az udvarházakban folyt, de céhmunka sem volt; ez a foglalkozás, amely egyre szélesebb rétegeket állított szolgálatába, *σ vállalkozói tőke* megnövekedésének érdekeit szolgálta, amelynek hatása alatt gazdaságilag a dolgozó rétegek egyre mélyebbre süllyedtek, le egészen a proletársors színvonaláig, amelynek béklyóiból megpróbáltatott életük során soha többé nem szabadulhatnak.

Jellegzetes a középkorban a nemek számarányának megoszlása, amely kétségtelenül a korszak gazdasági szükségletei mellett nagy mértékben elősegítette a női munka térfoglalását. Korabeli krónikák és a népességi statisztika reánk maradt adatai szerint a középkorban *sokkal több nő* élt, mint férfi, míg a mi idők, a világháború sokmillió

férfivesztése után sem ismer ekkora, vagy csak megközelítően is hasonló nőfölösleget. A középkorban a legjobb esetben 100 férfira 110 nő jutott, a legrosszabb esetben, pl. Frankfurtban a 14. század végén, 100 férfira 125 nő! Átlagosan 20% volt a nőfölösleg. Ezzel szemben manapság az átlagos nőtöbblet 5%. Még azokban az országokban is, ahol az 1914-es világháború a legnagyobb pusztítást végezte, ez a szám legfeljebb 10%-ra emelkedett, mint Német- és Franciaországban, egyedül Oroszországban alakul a helyzet a következő módon: 100 férfira — 116 nő jut. A nemek egyenlőtlen számarányát a középkorban mindennek előtt a háborúskodások, a lovagi párbajok, az országutak és tengerek biztonságát veszélyeztető rablóbandák okozták. A férfilakosság sorait rendszeresen megtizedelték. De ezenfelül a középkori pestisjárványok, továbbá az iszákosság is a pusztító okok sorába tartozott. Ha feltesszük a kérdést, hogy ezek vagy hasonló indítók miéért nem idéztek elő az ókorban nőfölösleget, a felelet önként adódik: a nemek számarányát *mesterségesen* szabályozták; az újszülött leánygyermek egy *részéi* megölték — amint az még ma is szokásos némely ősnépnél — vagy pedig bevették a *soknejűség* valamelyik formáját.

GÉP ŐFELSÉGE

A nagyipari termelés első nyomai visszanyúlnak a középkorba: a kötés művészete siettetta a harisnyaszövőgép feltalálását s ez hihetetlen mértékben felfokozta a termelést. A *Barbara Uttmann* által feltalált csipkeverés tömérédek nőt foglalkoztatott, úgyszintén az olasz *Gilbert asszorty* által feltalált és Franciaországban űzött velencei csipkekészítés is csakhamar virágzó iparrá fejlődött. A hímzőráma feltalálása kifejlesztette a fehérhímzést; a szalagszövő- és nyírógépekkel, a gyors fehérítéssel, posztó- és mintanyomógépek alkalmazásával sok asszony jutott munkához. A bonyolult és fáradságos kézimunka és varrás háttérbe szorult és elfoglalta helyét az olcsó gépi munka s ezáltal már nemcsak az udvarházak előkelő asszonyai, hanem a polgári nők is nagyobb fényűzést fejthettek ki az öltözködés terén. Azonban mennyire alárendeltnek bizonyult ezeknek a munkaeszközöknek az alkalmazása ahhoz a korszakalkotó átalakuláshoz viszonyítva, amelyet az

angol *Hargreaves* találmánya a „Spinning Jenny“ jelentett, jöllehet a fonógépet eleinte csak *vízierő* hajtotta!

Még a gőzerő alkalmazása előtt, a 18. század második felében megindultak Angliában és Skóciában az első fonógyárak és 1788-ban 142 üzemben nem kevesebb, mint 50.000 nő és 48.000 gyermek dolgozott. Franciaországban, főként Saint-Quentinben 1762—1765 között egyedül a linón-, batiszt- és fátýolkelme készítésénél 60.000 nőt foglalkoztattak.

A gőzgépet *James Watt* találta fel 1785-ben; ezt természetes hosszú kísérletezések előzték meg és csak akkor valósulhatott meg, amikor a technika előfeltételei meg voltak, továbbá a megfelelő számú ügyeskező mechanikai munkás kifejlődött és a gazdasági szükségesség megérlelődött. Mindez pedig akkor következett be, amikor a *szerszámgépet* feltalálták.

Az átalakulás lépésről-lépésre történt. A 18. század végéig a gőzgép alkalmazása csak Angliára szorítkozott. A 19. század első felében azonban a gőz már mint munka- és közlekedési eszköz alkalmazást talál az egész civilizált világban.

A kapitalista termelés alapjaiban rendíti meg a régi jobbágytársadalmat. Az új termelési módszer mindent átalakít, ami összefügg vele. És minden *szervesen* összefügg vele. A kereskedelem világkereskedelemmé duzzad, de átalakul a modern élet lüktető ideg- és véredényhálózata is: a közlekedés. A kedélyes és regényes postakocsit és szekeret felváltja a vasút, a vitorláhajó helyébe a gőzhajó kerül, a lovasfutár intézményét megszünteti az egyre tökéletesedő posta-, majd a távíró- és telefonszolgálat.

A modern élet vívmányai a mai nemzedék előtt egészen természetesnek tűnnek fel, amibe nagyszüleink azonban csak nehezen illeszkedtek bele. A technika csodálatos vívmányai még ma is az újság ingerével hatnak a városi fejlődéstől elmaradt falvakban, az úgynevezett „istenhátamögötti“, a fejlődés menetéből kirekedt, elszigetelt szögletekben, ahová nemcsak a vasút, de „még a madár se jár“.

A rádió még ezt a távolságot is áthidalja.

✽

Valóban csodával határos, hogy a modern kapitalista társadalom fejlődésének egyik leghatalmasabb előfeltéte-

lét, a vasutat, falusi ember valósította meg. *Stephenson*, angol fűtő fia, György, előbb pásztorfiú, aztán kocsis, segédűtő, majd géptisztító lett 1814-ben a vasúti mozdony feltalálójává. Tizennyolc éves korában még nem tudott írni-olvasni.

A vasút először — 1825-ben — Angliában indult meg.

Az első gőzhajó, részben még vitorlák alkalmazásával, a „Savanna“, 1819-ben szelte át először az Atlanti óceánt. Meglehetősen kicsiny hajó volt, mindössze 30 és fél méter hosszú, 300 tonnás. Huszonhat napra volt szüksége ahhoz, hogy Savannából, az amerikai gvapotkikötőből, az európai angol gvapotgyűjtő kikötőbe, Liverpoolba jusson. Ma 4—5 nap alatt tesz meg az 50.000 tonnás hajók ugyanezt az utat.

Hasonló fejlődésen ment keresztül a posta intézménye is. Ennek a szemléltetésére rendkívül jellemző a következő eset. 1805-ben *Schillernek*, a nagy német költőnek halálakor húsz napig tartott, míg a haláláról szóló hír Weimarból (Németország) Bécsbe ért. Ma a nagy események alig néhány óra alatt befutják az egész világot. A dróttalan távíró is egvre nagyobb lépésekben fejlődött. *Barzini* olasz haditudósító írt erről figyelemreméltóan a világháború alkalmával a német *Vossische Zeitung*-ba: „A gigantikus háború kitéréséről szóló hír *ugyanabban az órában éri* el valamennyi tengerre. A dróttalan távíró leghatalmasabb állomásai közölték egymással a borzalmas hírt az óceánokon keresztül, az északi sarktól a déli sarkig, valamennyi világvároson át. Négy szót mindössze: Németország háborút üzent Oroszországnak. Mint a mesében, 20 perc alatt száguldott ez a vészjelzés világrészről világrészbe. A tengerek végtelen tükrén a hajók *százai* és *százai* reszkettek meg a hióbhírre. Még soha egyetlen viharjelzés sem készítetett annyira hajót menekülésre.“

A telefon, a repülőgép, a rádió korszakos változásokat hoztak a modern élet ütemébe. A közlekedés és hírszolgálat csodái mellett a villamosság alkalmazása az üzemek, a szállítás és a világítás terén is gyökeres átalakulások alapját vetette meg.

Az újítás és haladás szellemét minden korszakban üldözték. De nemcsak a társadalmi eszmék terén, hanem minden vonatkozásban és még a feltalálókat sem kímélték.

Minden új gondolat nemcsak szokatlan, hanem mivel hadat üzen a hagyományoknak, fantasztikusnak látszik és kihívja maga ellen a kétkedést és a hitetlenséget. Sokszor éy-egy újító nagy gondolatnak, amely sohasem képzelt mértékben szolgálja az emberiség fejlődését, ezer meg ezer akadállyal kell megküzdenie, amíg felül tud emelkedni az útját szegő előítéleteken és a maradiság hullámzó örvényén. Ezért is jelent minden új gondolat harcot: a régi világ küzdelmét az új és haladó felfogással szemben.

Szolgáljon jellemzésül néhány tanulságos példa. Bonaparte Napoleon a gőzhajó feltalálóját, *Foultont* az örültek házába akarta záratni; a Vézer-hajósok, — mint ahogy azt a takácsok az első *gőzzel* hajtott szövő- és fonógépekkel tették — összezúzták az első gőzbarkákat. *Lardner*, az ismert angol fizikus, kijelentette: „az a gondolat, hogy gőzhajó vitorlák nélkül átszelje az óceánt, teljesen hasonlatos ahhoz a másik utazáshoz — a holdba ..“ Amikor Stephenson „Rockét“ nevű gőzmozdonyát felépítette, a „Quarterly Review“ című angol lap a következőket írta: „Semmi kedvünk ahhoz, hogy csatlakozzunk annak az agyrémnek a híveihez, amely most felütötte a fejét. Csak kacaghatunk az olyan együgvű, kivihetetlen eszmén, amelyen ez is: vasból utat akarnak kovácsolni, amelyen *gőzzel* hajtott kocsik gördüljenek és pedig mégegyszer akkora sebességgel, mint ahogy a gyorsposta fut. Ugyanannyi fáradtsággal arra is gondolhatnánk, 'hogy rakéta segítségével egyik helyről a másikra lövetik ki magukat az emberek és így utaznak“. (Bizony, az utazás forradalma: repülőgépen, léghajón, rakétán, a sztratoszférán keresztül ma már nem fantázia többé, hanem eleven valóság.)

XVI. Gergely pápa a vasutat megvetendő közlekedési eszköznek tartotta. A bajor felső orvoskollégium pedig azzal a közismert megállapítással igyekezett a nyilvánosságot befolyásolni, hogy kerülje a vasúton való utazást, miután az a közegészségügy érdekében mellőzendő, mert a gyors mozgás úgy az ucázóknál, mint a nézőknél csalhatatlanul agyrázkódtatást idéz elő. . .

Egyik feltalálás és átalakulás a másikat követte. Ez a körülmény mindenekelőtt népszaporodást és a népesség erősebb központosítását vonta maga után. Mialatt a kezdeti kapitalizmus tovább fejlődött, a vidék széjjelszört paraszttanyái helyébe ipari kerületek alakultak, az apró

kézművestelepek és városkák helyén pedig sűrűn lakott, lázas tevékenységű ipari gócpontok létesültek, amelyek messze vidékről vonzották magukhoz és szívták fel az óda-özönlő munkásokat.

Ez a körülmény természetesen óriási eltolódást idézett elő a városi és falusi lakosság *életében*. A falvakból egyre jobban a városokba özönlött a parasztság, hogy a gyári üzemekben keresse meg megélhetését, amire annál inkább rászorult, mivel a kialakuló kapitalizmus erőszakkal fosztotta meg szántóföldjétől, amelyet az új termelési rendszer érdekében juhtenyésztésre használt fel. A városi és falusi dolgozó rétegek belső átalakulása és új életrendszere új társadalmi rétegződést és a régitől eltérő osztálytagozódást hozott létre új szükségletekkel, új törekvésekkel, merőben ellentétes világfelfogással és összeütközésekkel.

A gépipari fejlődés következményei súlyosan befolyásolták a *nők* helyzetét. Minden újabb gép feltalálása és alkalmazása a kézimunka terén átmenetileg széles női rétegeket fosztott meg kenyerétől, megnehezítette a kéziipari tevékenységet és leszorította munkabérüket. De a meginduló gépipar ezenfelül főleg *a család szétrombolásában* éreztette pusztító hatását. Az asszony életében mély szakadékot hasított, amely egyre jobban elválasztotta családi tűzhelyétől.

A *gőzzel* hajtott szövő- és fonógépek egyszerre megváltoztatták a társadalom megszokott képét: eltűntek a régi gazdasági, családi és személyi életformák, hogy helyettük új gazdasági *tényező* vegye át a társadalom irányítását: *a mindenható gép*. És megindult a történelem ámokfutása, irgalmatlanul maga alá gyűrve mindent, ami útjába került: holt anyagot és *eleven* emberi erőt. Hatása egyaránt felemelő és lesújtó volt; amíg a társadalom egyik részének szárnyakat kölcsönzött a vállalkozás *terén*, a másíknak csontjából kisajtolta a velőt és szolgálatába kényszerített mindenkit. Allamtekintély, iskola, dogma, kultúra — minden életmegnyilvánulás felé kinyújtotta csápjait. Szédítő irama megtestesítette az eszközt és a célt: egyeduralomra és diktátorságra törekedett.

A 18. század utolsó negyedében a gépek zúgása, az olvasztókemencék tűzlávája s a gvárkémények füstzászlója az *új vas- és szénkorszak* megszületését hirdeti.

Ebben a történelmi korszakban fejlődött ki a dolgozó nő új és egyúttal legtragikusabb típusa: *a gyári munkásnő*. Nyomában maradéktalanul összeomlott a régi családi tűzhelv és helyette kialakult a modern gazdasági térfoglalásnak megfelelő családi állapot és az *egyén*, mint a szociál-individuális korszak képviselője. A kapitalista termelés most már a férfimunkás mellé besorozta a gyárüzemekbe az egész proletárcsaládot: a nőket és a gyermekeket is. A kizsákmányolás mérvét szétterjesztette az egész munkás-családra.

Női és gyermekmunka volt a kapitalista termelés első megnyilvánulása.

Az ipari forradalom csodákat művelt. Lépésről-lépésre büvkörébe vonzotta az egész emberiséget. Hatásában összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint az antik kultúra, a keresztes hadjáratok, a reneszánsz, vagy mindmennyi politikai forradalom, aminthogy a kapitalizmus fejlődése különb csodákat hozott létre, mint az egyiptomi gúlák, a római vízvezetékek és a középkori székesegyházak. Megteremtette egy új társadalmi rend alapját, a szegénység megszüntetésének, az emberek és osztályok felszabadításának eszközeit: a modern proletárságot és a modern szocializmust.

Tanulságos és érdekes körülmény, hogy azok, akik találmányukkal és a gépek tökéletesítésével ennek az új gazdasági módszernek a létrejöttét sietteték, jobbára munkások, kézművesek és kisiparosok voltak. Alkotó szellemüknek tömérdek akadállyal kellett megküzdenie, ők azonban nem törődtek gánccsal, elismeréssel, jutalommal s mint az igazán nagy szellemek, önzetlenül siettek a társadalmi hajtóerők szolgálatába.

A mechanikai szövés-fonás tökéletesítését a következő feltalálók munkája vitte előre: *Kay* órás, *Wyatt* asztalos, *Arkwright* borbélv, *Hargreaves* takács és *Crompton* mechanikus. A mechanikus szövőszéket *Kay* órás és *Cartwright* teológus alkották meg. Az új országutakat és víziutakat *Brindley* és *Metcalf* építették, két analfabéta nap-számos. A gőzgépet és lokomotívt *Newcomen* vaskereskedő, *Crawley* üveges, *Watt* mechanikus és *Stephenson* csordás és gépész tökéletesítették.

A kenyérkereset szükségessége tehát széteszlott az egész családra. A gőzzel hajtott gépek mechanizálták a termelést, lassanként fölöslegessé tették a kézművesek tanult munkáját és helyüket betöltötték a tanulatlan, *olcsóbb női és gyermek munkaerővel*.

Engels Frigyes jellemzi találóan „A dolgozó nép helyzete Angliában“ című művében az akkori családi állapotot. „Sok esetben az asszony gyári tevékenysége nem bontja fel egészen a családi életet, hanem tótágast állítja. Az asszony keres a családra, míg a férfi odahaza marad, gondozza a gyermekeket, takarít, főz.“ Angliában a 18. század végén gyakori ez a kép, majd az első fonó- és szövőgépek bevonulása nyomán az egész civilizált világban hasonló jelenséggel találkozunk.

A gépipar a nőben megtestesült legolcsóbb munkaerőt pécázta ki a termelési költségek csökkentésének elérésére, miután minden új mechanikai találmány vagy motorikus erő felhasználása alkalmas arra, hogy a teljesen gyakorlatlan munkásnő teljesítményét akár a legjobb szakmunkásé mellé helyezze. A munka módszerének ez az átalakulása tette lehetővé a nők nagy tömegekben való ipari alkalmazását,

A gépek átalakító hatása végighömpölygött az ipar valamennyi ágán. Nehéz lemérni, hogy a lángeszű találmányok hosszú sorozatában *melyik* volt az a gép, amely *a női munka* kiterjedésére a legalapvetőbb befolyással volt; bizonyos azonban, hogy a legtartósabb hatást a szövő- és fonógépekkel egyidőben feltalált és egészen egyszerű kivitelben alkalmazott *varrógép* váltotta ki. Eleinte alig vettek rá ügyet. Csak amikor az amerikai *Éliás Howe* az első, valóban használható varrógépet 1844-ben megszerkesztette, került forgalomba és egyszerre, mintha pótolni akarta volna a mulasztást, rohamban vette be a háztartások nagy részét. Egyébként a kézi varrással szemben tízenkéntes sebességgel termelt.

A varázslatos találmányok lenyűgözték az egész világot, az első időben bódult megigézettségben mindenki maradéktalanul a hatásuk alá került. Joggal gondolhatták az események szemlélői, hogy a gépeknek a termelésbe való bevonulása felszabadítja a munkást a hosszú munkarobot alól, hogy új, gazdag és bőséges társadalom szabad, boldog és egészséges tagjává emelje. A valóságban azonban

mindennek az ellenkezője történt. A gépek kiragadták a munkásokat régi műhelyeikből, megfosztották önállóságuktól, sőt még a nőket is szolgálatukba kényszerítették. A munkásnők alkalmazása mindig ott a legnagyobb, ahol a gépek a legfejlettebbek, így lett a nőből a férfimunkás *gazdasági versenytársa*; a nagyipari fejlődés esztelen iramában így nyomta lejjebb a munkabéreket és hosszabbította meg a munkaidőt. Érthető, hogy a férfimunkások a legnagyobb elkeseredéssel és robbanó dühvei szemlélték e lesújtó eseményeket, amelyek biztos megsemmisüléssel fenyegették őket.

*

Az a fenyegető veszedelem, amelyet a gépek rohamos alkalmazása a kézművességre nézve jelentett, olyan viharos felháborodást idézett elő mindenütt a munkástömegekben, hogy eleinte valósággal forradalmi jellege volt.

Ebben a vak, elkeseredett hadakozásban az egyre fokozottabb ütemben alkalmazott vasszörnyetegen ellen, volt valami rokonvonás a görög sorstragédiák jellegzetességével, amikor a tragédia hőse szembeszáll valamely természeti törvény lenyűgöző hatalmával és erejének túlértékelésében elbukik. A gép aláásta azt a talajt, ahol a munkás biztonságban érezte magát és meglazította a családi kötelékeket is.

Titkos összeesküvésekben és nyílt támadásokban a munkások robbanó indulata a gépek ellen fordult.

A helyzet megértéséhez tudni kell, hogy a 18—19. század fordulóján kialakult modern bér munkásság a legkülönbözőbb elemekből rekrutálódott: háziipart üzökből, bér munkásokból, kézművesekből, földjüktől megfosztott parasztokból és végül a nagyipari üzemek munkásaiból.

A gazdasági forradalom valamennyi társadalmi rétegben érezte hatását. Azonban mindenütt más és más volt a megnyilvánulása. Egyes rétegek a gazdasági Messiás eljövetelét látták a beköszöntött új termelési korszakban és forradalmosodtak: demokráciára, társadalmi, gazdasági reformokra és a mezőgazdasági kommunizmus feltámasztására törekedve; másokban viszont vad gyűlölet támadt az egész gyáripari vállalkozással, mindenekelőtt *a gépszerrel szemben*.

Először az angol proletárság került bele abba az új

gazdasági és életrendszerbe, amelyet kapitalista rendszernek nevezünk. Az ipari forradalom első évtizedei rendkívül zűrzavarosak voltak. Megjelent az a szörnyeteg, amelytől való iszonyodás a 16. századtól kezdve állandóan rettegésben tartotta a kézműveseket és a kézműiparban dolgozó munkásokat. A 18. század második felében könyörtelenül megkezdődött a vasdémonok inváziója és egykettőre legázolt mindent, ami elavult: fölöslegessé tette a legügyesebb munkáskezeket és amíg egyik oldalon mérhetetlen gazdagságot, a másikon mélységes nyomorúságot teremtett.

A gyökereiből kitépett, megszokott élet- és munkatalajából kilendített proletárság csodálattal vegyes rettegéssel szemlélte a sokkarú, sokhengerű és emeltyű jű, sose nyugvó, halhatatlan erővel felruházottnak látszó vasteremtényeket. Titokban, egymáshoz hajolva, borzalommal szállt a szó szájról-szájra: tartsunk össze, zúzzuk össze őket, •amíg nem késő, amíg újak és kevés van belőlük, ne engedjük, hogy megizmosodjanak és megsokasodjanak..

Nottíngamban egy *Ned Ludd* nevű munkás volt az első, aki egy harisnyakötőgépet szétrombolt. Róla keresztelték el a géprombolókat *luddistáknak*. A tömegek diadalordítása kíséretében zúzták össze a gépeket gyors egymástutánban. Blackburns-ben ugyanez a sors érte Hargreaves fonógépét. Hargreaves ellen a népharag olyan méreteket öltött, hogy az valóságos felkeléssé terebélyesedett. Nemcsak találmányát, de házát is megrohanták és a föld színével tették egyenlővé, úgyhogy annyira elszegényedett, hogy szegényházban halt meg és éppen azok gyűlöltek a legjobban, akiknek találmányával a legtöbbet* akart liaszni.

A luddizmus 1811—1812 között Angliában tömegmozgalommá nőtte ki magát és gazdaság-politikai célkitűzései voltak. A luddista lázongások az uralkodó osztályt annyira mozgósították, hogy a géprombolások ellen törvényjavaslat készült, amely *halálbüntetéssel* sújtotta a rombolókat.

Az angol közvéleménynek nem volt elég ereje és ideje a luddisták drákói szigorúsággal lefolytatott üldözése és általában a gyárrendszer nyomán előállott *fehér rabszolgaság ellen* küzdeni, mert a 18. és 19. század fordulóján

minden figyelmet az amerikai *néger rabszolgakérdés kö-*
tött le.

A luddizmus 1816-ban újult erővel fellángolt. Anglia keleti részében a parasztok felgyújtották a szénaboglyákat és összezúzták a cséplőgépeket. Hatalmas tüntetéseket rendeztek, zászlójukra ezt a jelszót írták: „Kenyér vagy vér!”

NŐI ÉS GYERMEKMUNKA

Az angol takácsok elmondhatatlan nyomorúsága, amely felébresztette bennük a géprombolás vak ösztönét, a korszak nem egy kiváló szellemét rendítette meg olyan mélyen, hogy a takácsok kegyetlen üldözésével élesen szembeszállt.

Ügy, ahogy előzően az erőszakos gyarmatosítás borzalmi ellen tiltakoztak a kor legkiválóbbjai, mint: Erasmus, Zwingli, Hütten, Hans Sachs, sőt Luther Márton is, Angliában a luddisták kivégzése ellen elsősorban Byron, a nagy angol költő tiltakozott.

A takácsok embertelen életmódjára, 13—16 órás munkanapjára és éhbérére nézve — amely még arra sem volt elegendő, hogy gyermekeik éhség-jajkiáltását elhallgattassák — jellemző *Gerhard Hcuptmann* „Takácsok” című népdramájában a takácsanya vádbeszéde, aki a társadalom berendezkedése ellen így fakad ki:

„*Any*a akarok lenni és éppen ezért minden gyárost a poklok mélységes fenekére küldenek, meg a pestist ársztanám rájuk! Anya vagyok, hát ez az! És ki tudja így felnevelni a szegény férget? Többet sírtam, mint ahányszor lélegzetet vettem, valahányszor az ilyen boldogtalan poronty a világra jött, addig, amíg a halál meg nem könyörült rajta. Véresre jártam a lábamat egy ibrik savóért! Hány, de hány éjjel törtem a fejemet sírva, zokogva, hogy váltssam meg kicsinykémet a temetőtől! Hát mit vétett az az apróság? És mégis nyomorultan kell elvesznie. Odaát meg Dittrich gyároséknál borban fürösztik, tejjel mossák a gyermekeket, Ó! Ó! Ha itt is rákezdik, tíz lóval sem tartóztatnak fel engem. És kimondom, ha megrohanják Dittrichék házát, én leszek az első és Isten irgalmazzon annak, aki vissza akar tartani. Megelégettem, annyit bizonyos!”

A luddista-javaslatot 1812 márciusában emelték érvényre, azonban a további géprombolásnak éppoly kevésbé állta útját, mint az első, 1769-es törvény, jóllehet irgalmatlanul alkalmazták.

A gyárak és gépek megtámadásánál nem egyszer estek meg agyonverések is. Általában nagy nehézségbe ütközött a tettesek kinyomozása. A munkások erősen összetartottak. Csak amikor óriási összegű jutalomdíjat tűztek ki a luddista vezérek fejére, akadtak árulók. Luddisták elleni halálos ítéletet csak a yorki bíróság hozott.

1813 január 13-án három munkás lépett a vérpadra, köztük *George Mellor* luddista vezér is. Az utolsó pillanatig bátor magatartást tanúsítottak: Mellor a vérpadról rövid beszédet is intézett az összegyülekezett néptömeghez. Három nap múlva tizenöt munkás követte őket a vérpadon.

A luddizmus szükségből fakadó forradalmi megmozdulás volt. Byron is ebben az értelemben fogta fel és 1816 december 16-án megírta híres forradalmi dalát, melyben a luddistákat az amerikai függetlenségi harc résztvevőihez hasonlítja.

A géprombolók viharos négy esztendeje volt egyúttal modern angol szocializmus születési ideje is. Akkor írta Shelley híres dalát az angol munkásokhoz:

*Szövőszék, kapa, ásó és eke —
Csak dolgozzatok szorgosan vele
Készüljön a sír és a szemfedő;
Mert Anglia nektek csak temető.*

*

A gazdagság és a szegénység eredete — így mondják — felsőbb rendeltetés. Szegények és gazdagok mindig voltak és lesznek is.

Vizsgáljuk meg e kérdést közelebbről.

A gazdagság és szegénység eredetének közgazdasági legendája körülbelül ugyanazt a szerepet szolgálja, mint a hitregében a bűnbeesés legendája. Éva biztatására Ádám beleharapott az almába és vele együtt az egész emberiség bűnbeesett. Ez a bűnbeesés legendája a hitregében. A közgazdaság legendája pedig így hangzik: Egy rég letűnt kor szakban az emberiség két részre szakadt. Egyik oldalon:

szorgalmas, intelligens és mindenekelőtt takarékos emberek éltek, míg a másikon csupa hitvány, lusta fráter lopta a napot, sőt amit megkerestek, azt is nyomban elverték, így esett meg, hogy az egyik oldalon a szorgalmasok és takarékosok nagy vagyont gyűjtöttek, míg a többiek, a lusták és korhelyek végül már nem tudtak mást eladni, mint a saját bőrüket.

A közgazdasági bűnbeesésnek ettől az időpontjától kezdődik az a nagy vagyoni eltérés, amely ember és ember közé ékelődött: az egyik oldalon minden munka nélkül óriási vagyon és zavartalan jólét uralkodik, míg a másikon verejtékes robot ellenére végtelen nyomorúság.. .

A kapitalista termelési rendszer kialakulása idején különösen nagy szükség volt ennek a dajkamesének a kihangsúlyozására, mert *a női és gyermekmunka mértéktelen alkalmazásával* annyira zuhantak a munkabérek, hogy az egész munkáscsalád — apa, anya, gyermekek — megfeszített együttes munkája sem tudta a létszükséglet minimumát előteremteni, úgyhogy a nyomorúság egyre nőtt, míg a vagyonfelhalmozódás egyre hatalmasabb arányokat öltött,

A hitrege bűnbeesése mindenesetre beszámol arról, hogyan ítétték az embert arra, hogy mindennapi kenyerét *arca verejtékével* szerezze meg; viszont a közgazdasági bűnbeesés meséje megtanít 'arra, hogyan lehetséges az, hogy vannak emberek, akiknek nincs szükségük erre, mert munka nélkül is gondtalanul élhetnek.

Morus Tamás angol államférfi és író, akit négyszáz évvel ezelőtt végeztek ki, „Utópia“ című regényében olyan országról számol be, ahol „a juhok felfalják az embereket“; elmondhatjuk, hogy a kapitalizmus olyan termelési rendszer, amelyben a gépek töltik be a juhok szerepét és falfalják fel az embereket, elsősorban a *nőket és gyermekeket*.

Történetírók, iparfelügyelők, közgazdászok és humanista írók művei, tehát polgári forrásból eredő feljegyzések hosszú sora őrizte meg az utókor számára a gépkorszak női- és gyermekkizsákmányolásának háttorzongató részleteit.

„A gváüzemi rendszer átka“ című könyvében *John Fielden* (London 1836) a következőket állapította meg: „*Denbyshire, Nottingshamshire és főleg Lancashire telepein alkalmazták a gyári üzemekben a nemrég feltalált gépe-*

ket, mégpedig szorosán a folyók mentén, amelyek hajtóerőkül szolgáltak. Ezrével fogdosták össze a munkáskezeket e telepek számára, amelyek nagyon távol estek a városoktól, ahová — amint mondani szokás — még a madár sem jár . . . Lancashire ezen időpontig különösen gyéren lakott és terméketlen lévén, elsősorban rászorult lakossága megnövelésére.

Mindenekelőtt ügyes és mozgékony gyermekujjakra volt égető nagy szükség. Nyomban divatossá lett tehát London, Birmingham és más egyházközségek szegényházaiból „tanoncokat”⁴ verbuválni. A tehetetlen, szerencsétlen kis teremtések ezreit szállították 7, 13, 14 éves korban Anglia északi gyártelepeire.

Többnyire a mester ruházta és látta el élelemmel, lakással az inasokat a „tanoncotthonban”, a gyártelep közelében. A gyárfelügyelők ellenőrizték az inasok munkáját. Ezeknek a rabszolgahajcsároknak érdekében állt, hogy a gyermekeket minél jobban meghajszolják, mert fizetésük a gyermekek munkateljesítményének arányában emelkedett.

Működésüket kegyetlenség és borzalom jellemezte. Sok gyárnegyedben, de különösen Lancashire-ben, szívetéptő kínzásokkal gyötörték meg ezeket a szegény, elhagyott teremtéseket, akik teljesen ki voltak szolgáltatva a gyárosok önkényének.

Mértéktelen munkával a halálba hajszolták őket. A legváltozatosabb és legkegyetlenebb kínzásokkal: kikötéssel, megkorbácsolással sanyargatták őket. Sok esetben csontig éhezették őket, mialatt a korbács munkára hajszolta őket. Sőt nem egyszer öngyilkosságba kergették őket...“

A Court of Kings Bench, vagvis Anglia négy legfőbb bíróságának egyike 1813-ban a következő megdöbbentő és megrázó esetet tárgyalta: Nagyobb csoport fiú esetéről volt szó, akiket egy londoni egyházközség „tanoncként” adott el a gyárosnak. Az viszont tovább adta őket egy másik gyárosnak. Néhány emberbarát végül is a legborzalmasabban lerongyolt és kiéheztetett állapotban akadt rájuk. Egy másik, még förtelmesebb eset: Egy londoni gyáros és egy londoni egyházközség közötti megállapodásról van szó, amelynek értelmében a gyáros „minden 20 egészséges gyermek mellé egy idiótát is köteles” átvenni. . .

Angliában a 19. század első felében az ú. n. „szabad”

ipar különböző ágaiban — a fémipar olvasztókemencéiben, kovács-, hengerüzemekben és egyébütt — a munkafolyamat nemcsak a hat munkanap egész 24 óráját foglalta le, de többnyire a vasárnap 24 óráját is. A dolgozó ifjúság korhatára 6—18 évig terjedt. Voltak termelési ágak, ahol asszonyok és leányok az éjszakai turnusokban együtt dolgoztak a férfiszeméllyel.

Eltekintve az éjszakai munka káros hatásától, a termelési folyamatnak 24 órás, megszakítás nélküli tartama kedvező alkalmat nyújtott a tőkéseknek arra, hogy a normális munkanap határát észrevétlenül átlépjék, így például az említett rendkívül megerőltető munkaágakban a hivatalos munkaidő minden munkás számára nappal és *éjszaka*, többnyire 12 óra volt. De a határokat átlépő túlórás sok esetben — a hivatalos angol jelentések fogalmazását *idézve* — „valóban szörnyűséges“ volt.

A gyermekmunkáról szóló egyik jelentés 1865-ből így hangzik: „Egyenesen elképesztő az a munkamennyiség, amelyet szemtanúk vallomása szerint 9 és 12 éves gyermekek végeznek, úgyhogy mindenkinek arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy a szülőknek és munkáltatóknak ezt a hatalmas visszaélését lehetetlenség tovább tűrni. Egyébként is az a rendszer, hogy gyermekeket a nap és éjszaka óráiban dolgoztatnak, a munkanap gyalázatos meghosszabbításához vezet, amely sok esetben nemcsak borzalmas, hanem egyenesen hallatlan eljárás. Mindig megesik, hogy egyik vagy másik fiú elmarad a munkából. Ilyenkor a jelenlévő fiúk közül egy vagy több napi munkája befejezése után, kénytelen a hiányzó fiú helyét betölteni“.

Egy hengerüzemben, ahol az egyes munkás számára a normál-munkanap 11 és fél óra volt, egyik fiú hetenként négy éjjelt dolgozott keresztül olyformán, hogy mindig a következő nap estéjén fél 9 órakor szabadult. Ezt az iramot foglalkoztatásának teljes hat hónapja alatt szakadatlanul végezte. Egy másik fiú — 9 éves! — gyakran háromszor 12 órás, egymásután következő turnus munkájában vett részt; egy 10 éves gyermek pedig két napot és két éjszakát dolgozott megszakítás nélkül. Egy 10 éves gyermek: reggel 6 órától éjfélig dolgozott megszakítás nélkül — háromszor egymásután, a többi napon pedig reggel 6-tól este 9-ig; egy 13 éves fiú heteken át 36 óras csoportokban dolgozott.

Egy 9 éves gyermek mondta el az iparfelügyelőnek; „Pénteken léptem munkába. Másnap hajnali 3 órakor kellett munkához fognunk. Ezért itt töltöttem az éjszakát. Öt mérföldnyire lakom innen. A tornácon aludtam, fejem alatt a kötényem, takaróm a kiskabátom volt. A következő két napon reggel 6 órára kellett itt lennem. Hja, ez bizony meleg hely! Mielőtt idejöttem, egy évig ugyancsak olvasztókemence mellett dolgoztam. Hatalmas üzem volt falun. Ott is szombaton hajnali három órakor fogtunk munkához, de legalább aludni hazamehettem, mert közel laktam“.

A gyermekek éjjeli munkájának eltörlése rendkívül foglalkoztatta az iparfelügyelőket, azonban minden igyekezetük megtört a tőkés ellenállásán, akik az éjjeli gyermekmunka szabályozásának a hírére kézzel-lábbal kapálóztak ellene. Többek között ilyen érveket sorakoztattak fel ellene: „A gyerekek egyáltalán nem szenvednek a hőségtől... Nem tapasztaljuk azt, mintha az éjjeli munka káros hatással lenne egészségükre. Valószínűnek tartjuk, hogy jobban alusznak, ha nem változik az alvásidejük. (Vagyis, ha állandóan éjjeli munkát végeznek és állandóan nappal alusznak.) A gyerekeknek az éjjeli munkából való kirekesztése megnövelné a termelési költségeket

FEHÉR RABSZOLGANÓK

A gyermekmunka védelmének első törvénye a gyáripari termelés hazájában, Angliában, 1802-ben látott napvilágot. Ez a törvény a gyermekek munkanapját 12 órában állapította meg, azonban még ez a törvény sem került soha kivételre, noha a legjobb akarattal sem nevezhető ember-ségesnek. A következő, 1815-ben alkotott törvény elrendelte, hogy a 9—11 éves gyermekek nem foglalkoztathatók tovább, mint napi 8 órát, illetve a 11—18 éves ifjúság napi 12 órát. Ezzel egyidejűen alakult ki az iparfelügyelői rendszer. Az iparfelügyelőknek azonban csakhamar azt kellett tapasztalniuk, hogy ezeket a törvényes rendelkezéseket majd mindenütt megszegték, ők pedig nem rendelkeztek olyan hathatós ellenszerrel, amivel a gyárosokat a törvény betartására kényszeríthették volna.

A női munkát védő törvény 1844-ben jelent meg, azonban ez is époly meddőnek bizonyult, mint az első gyermekvédelmi rendelet, csupán tizenhat esztendő múlva si-

került egy új rendeletnek a női és gyermekmunkát a textiliparban napi 10½ órában megállapítani.

Dante poklát megszügyenítő jelenetek zajlottak le kivétel nélkül minden olyan üzemben, ahol nőket és gyermekeket foglalkoztattak, de különösen az úgynevezett veszedelemes iparágakban, elsősorban a kénes-gyujtóiparban. A rohamra induló nagyipar azonban csöppet sem volt változatos. Az ártalmatlannak látszó ruházati iparban époly falánkul fogyasztotta áldozatait, mint a termelés legveszedelmesebb ágaiban.

Mary Anne Walkley esete hátborzongató iskolapéldája ennek az emberevő rendszernek, amelyet 1863 júniusának utolsó hetében a londoni napilapok a következő sokatmondó cikkben szellőztettek: „*Tűlmunka folytán beállott halál.*“ A hűszesztendő Mary varrónő volt és egy nagyon tiszteletreméltó udvari szállítónő, Elza asszony szalonjában dolgozott. Az újságcikk a régi, annyiszor hallott történet részleteit tálalta fel. Azt nevezetesen, hogy ezek a varrónányok az idény folyamán átlag *16Vi órái*, de gyakran *30 órát* dolgoznak egyfolytában, miközben lankadó munkaerejüket a tulajdonos erős borral, pálinkával, feketekávéval igyekszik fokozni. Ezúttal is éppen főidény volt. A nemes és főnemes hölgyek díszruháival kellett elkészülni, amelyekben azok a trónörökös!ő bemutatkozására *rendezeti* hódolóbálon akartak tisztelegni. Mary Anne Walkley 26½ órát dolgozott már megszakítás nélkül 60 másik fiatal lány társaságában, két olyan szobába gyömszőlve, ahol még harmadrészüik számára sem volt elegendő levegő; éjszakára pedig másodmagával aludt egy ágyban, olyan áporodott levegőjű lyukban, amely deszkafallal volt elkerítve a többi hálólhelytől. Ez a varróműhely London egyik „legjobb“ szalonja volt... Mary pénteken megbetegedett és vasárnap meghalt, anélkül, hogy Elza asszony legnagyobb megrökönyödésére a megkezdett ruhát befejezte volna. A betegágyhoz későn hívott orvos, Keys úr, a hatóság előtt szárazon így tette meg jelentését: „Mary Anne Walkley halálát az okozta, hogy túlszűfolt szobában, túlhoszü ideig dolgozott és túlságosan szűk és rosszul szellőztetett hálólhelyiségben aludt.“ A hatóság, amelynek az lett volna a föladata, hogy az ilyen tisztázatlan, hirtelen halálesetet felülvizsgálja, alaposan megleckéztette az orvost rossz modoráért, kijelentvén, hogy az elhunyt ugyan

szívszélhűdésben halt meg, de feltehető, hogy halálát a hosszú munkaidő és a zsúfolt helyiség stb. siettette.

A „Morning Star“, a szabadkereskedelem urinak szócsöve hozzáfűzte a cikkhez: „...a mi fehér rabszolgáinkat halálra dolgoztatják és azok minden hang és zokszó nélkül pusztulnak el“.

A londoni „Punch“ című vicclap egyik számában, 1843-ban a következő című vers jelent meg: „The song of the shirt“. (Az ing-dal.) Néhány esztendővel később a szerző sírhantja fölé emlékművet emeltek s a márványba mindössze ezt a verscímet vésték, amely a szerző nevét egész Angliában közismertté tette. Ha szó esett róla, mindenki tudta: ő az, aki az ing-dalt énekelte,.. Amikor aztán *Ferdinánd Freiligrath* német nyelvre fordította a verset, az egész modern világ figyelme hirtelen a társadalom egyik fájó sebére, az otthoni női munkára irányult, amelyet addig az időpontig ellepleztek a szemérmes rongyok. Jóllehet, az otthoni női munka a kenyérkereső nők ősi formája, mindamellert *Thomas Hood*, az ing-dal szerzője mintázta meg az elcsigázott, majdnem éhenhaló, éjjelnappal öltögető dolgozó nő típusát a valóságnak olyan megrázó erejével, hogy a világ tág lelkiismerete is beleszisszent. Íme, az ing-dal utolsó sorai:

Szenyes, nyomorult odú mélyén,
hol nem gyúlt lámpa, se tűz,
egy nő ült rongybacsavarva,
és fűzte és fűzte'a tüt; —
ölts-ölts-ölts-ölts, és a gyolcsra
borulva zokogva dalolt, —
halljátok e dalt meg, e búsat,
e dalt, mely az ing dala volt.

A kialakuló gyárüzemi rendszert nem egy helyütt az iparfelügyelet kezdetlegessége, tehetetlensége jellemezte, nem csoda tehát, ha az otthoni munkát végző nők a kizsákmányolás szabad prédái voltak.

KAPITALIZMUS ÉS CSALÁD

A gazdaságilag és államilag erősödő társadalmi szervezet a családnak egyre több funkcióját sajátítja ki, amivel természetesen mindjobban gyöngíti és lemorzsolja

szociológiai jelentőségét. A géprendszer bevonulása a termelésbe a gazdasági átalakulással a társadalom kultúr- és nemiéletét egészen új alapokra helyezte; a házigazdálkodás helyét elfoglalta az *árutermelés*. És ezzel megszűnik a családi háztartásnak sokévszázados döntő szerepe.

Az ipari termékek olcsóságával a család házigazdálkodása és vele a háztartási tevékenység *értékelése egyre* jobban süllyed. A háztartás régebben n agyra tartott és széleskörű munkakört ölelt fel, eredetileg beletartozott a gabonaörlés, a len szövése-fonása, mosás, fehérítés, sörkészítés, szappanfőzés, gyertyaöntés, gyümölcsszörpök és gyógyteák készítése, húskészletek füstölése, szárított tészták, aszaltgyümölcsök, befőttek eltevése, kenyérsütés, a felső- és alsóruházat varrása, harisnyakötés, kertészkedés, sertés- és baromfityezés, stb.

Az izmosodó új társadalom fokról-fokra mindjobban kiragadta a család *kezeiből* a gazdasági funkciókat. A családi funkciók szocializálása feltartóztathatatlanul halad előre, a család hatalma visszavonhatatlanul háttérbe szorul, az egyén és a társadalom egyre közelebbi érintkezésbe kerülnek egymással s ez a nagy átalakulás nem maradhatott hatástalanul a nő és férfi viszonyára sem.

A nő, elvesztvén működési területét az összezsugorodó háztartásban, a fejlődés vastörvényeinek szükségszerűsége miatt, iparban, kereskedelemiben, közlekedésben és a szellemi életben mind erősebb gyökeret ver.

Gazdasági önállóságával bekövetkezik differenciálódásának a korszaka; nincs már ráutalva a férfira, meg tud állni a maga lábán. És ezzel a régi családi élet egyik leg-erősebb szála szakadt el: a nő fűtése a férfitől.

Ez az állapot a társadalom valamennyi területén megnyilvánul: vallási, erkölcsi és jogi vonatkozásban.

A nő immár nem alárendeltje a férfinak, hanem önálló szociális tényező, aki époly akaraterős egyéniség, mint a férfi. Ez a helyzet átível a nemi, szerelmi, házassági területre is.

A polgári társadalom, kialakulása után kénytelen volt a házasság törvényes szabályozását a legtöbb országban az egyház kezéből az államéba áthelyezni. A francia alkotmány már 1791 szeptember 5-én kinyilatkoztatta: „A törvény a házasságot pusztán polgári szerződésnek tartja.“

Azóta majdnem valamennyi kultúrállam a nyomdokaiba lépett és bevezette a polgári házasságot.

A francia forradalom és a modern államok egész sora keresztülvitte továbbá a lánvok és fiúgyermek egyenlő örökösödési jogát; bevezették a házasság felbonthatóságát s ezzel a nő bizonyos fokig felszabadult a férfi mindenhatósága alól.

Íme, a törvénykönyvekben világosan visszatükröződik az alapvető gazdasági és társadalmi átalakulás a nő és a férfi viszonyában, ami azonban még távolról sem *vezetett* a nő egyenjogúsításához sem gazdasági, sem társadalmi vagy politikai *téren*. Azonban minél inkább kialakul a munkaállam, a leigázott nő annál inkább felszabadul; a munkaállam, vagyis a polgári társadalom ugyan nem szabadította fel a nőt, de a felemelkedés szabadságához jutatta és idő kérdése csupán, hogy ez a folyamat befejeződjék.

A munka és a női egyenjogúság kérdése, amint az Összefüggések világosan igazolják, eltéphetetlenül *összertartozik*.

A nemek egyenlőségének alapja a nők gazdasági függetlensége s a belőle következő személyes szabadság és differenciálódás. Amíg a férfi volt a család egyedüli eltartója (családfő), az asszony függő helyzetbe jutott vele szemben és kénytelen volt akarata előtt meghajolni. Jogilag senki sem kény szeríthette a férfit arra, hogyan formálja meg családi életét, egészen önkényén múltott, hogy gazdasági *helyzetén* belül mennyiben szabta meg házastársa költségvetését. A megértő, emberséges férj mellett, ha nem is volt túrhetetlen az asszony élete, de még a legharmonikusabb házasságban is *megaláztatást* jelentett egy másik ember fennhatóságának elviselése, nem is szólva arról, hogy a „rossz“ házasságokban egyenesen pokol volt az asszony élete, miután gazdasági függősége megkötötte szabad elhátározásában.

Minden szabadságnak törvényszerű velejárója a gazdasági függetlenség. A nők felszabadításának útja tehát a gazdasági önállóságon és az egyéni differenciálódáson vezet keresztül. Mihelyt a nő gazdaságilag a saját lábán jár, a házasság kötött jellege megváltozik és „gazdaságilag és szellemileg egyenlő felek szabad kötelékévé“ alakul át. A férfi kizárólagos családfői uralma megszűnik és a

házasság jobbra gazdasági berendezkedése nemi vagy ér» zelmi kötelékké finomul, vagyis a primitív emberi érdekek és szükségszerűség héjából kihámozódik a nemek együttélésének *magasabbfokú* rendeltetése: a szerelem, fajfenn-tartás és fajnemesítés.

Mindenekelőtt az emberi fajkiválasztódás jut kiteljesülésre. A szerelem (vagyis a nemi differenciálódás le«hetősége és szabadsága) egymáshoz *vezeti* az összeillő párokat; pénzházasság és hozományvadászat nem termel többé korcs utódokat, az egészséges szegény leány főlénybe kerül a gazdag, beteges, rút örökösnnel szemben s így a házasságkötést *nem anyagi érdekek* fogják irányítani és megmérgezni, mint manapság, nagyrészt az emberi faj egészséges továbbfejlődésének rovására.

Most már a „hozománynélküli“ leány is választhat. Eddig a polgári osztály vagyontalan leányai vagy „pártában“ maradtak, vagy arra voltak kárhóztatva, hogy ha véletlenül kérő tűnt fel a láthatáron, tétovázás nélkül ki mondják a boldogító „igent“. A nőmozgalom egyik előharcosa ezt az állapotot találóan a „kiéheztetett erődítéshez“ hasonlította, amely az első alkalmi kalandor ostromlására *kardcsapas nélkül* megadja magát. A választás fényűzését csak az a lány engedhette meg magának, akinek hozománya volt, ami viszont újabb benső konfliktusokhoz vezet: a vagyonos leányt marcangolja a gondolat, hogy nem önmagáért, hanem a *pénzéeri* versengenek a kérők. Más a helyzet a dolgozó nő esetében, aki nem szorul arra, hogy az első jött-ment nyakába varrja magát. Nyugodtan kivárhhatja az „igazit“, akinek *éleire* nem fog ólomsúllyal ránehezedeni, ellenkezően, örömet és kiegyensúlyozottságot visz bele a házasságba. A tapasztalat igazolja, hogy a legtöbb kenyérkereső proletárleány ifjan köt házasságot és nem ismeri a „jó családból“ való vagyontalan leányok hajszáját és keserűségét a „megfelelő partié“ után. A fiatalon kötött házasságoknak erkölcsi és fajnemesítő hatása felmérhetetlen; megszünteti a prostitúciót és a nemibetegségeket. Ha a házasságok megszabadulnak az anyagiasság ólomsúlyától, megszűnnek a boldogtalan együttélések és a családi élet szabadabb, nyíltabb és boldogabb lesz. Az ilyen meghitt, tiszta levegőben testileg-szellemileg és erkölcsileg magasabbrendű nemzedék nő fel.

Mindezekon felül a nők differenciálódása a közgazda-

sági élet számára is hihetetlen nyereséget jelent. Résztelők a termelésben megkönnyíti a férfiak munkáját és munkaidejüket a minimálisra csökkenti. Általában a nők gazdasági önállóságának következményei a társadalom egész területét jótékonyan befolyásolják: megtermékenyítően hatnak erkölcsre, jogra, kultúrára, egyszóval az egyetemes emberi életre és haladásra.

Jóllehet, az individuális korszak a polgári társadalom talajából csírázott ki, kiteljesedése azonban csak olyan termelési rendszerben válhat valósággá, amely a magántulajdon kérdését úgy fogja megoldani, hogy ez a megoldás az egész emberiség boldogságát és szabadságát biztosítsa. Ez az új társadalom leráz magáról minden kötöttséget és csökevényt és a társadalom összes gazdasági, szellemi és kulturális *érieren nemre és osztályra való különbség nélkül mindenki számára közkinccsé avatja.*

A történeti fejlődés útja bár hepe-hupás zökkenőkön, fárasztó kitérőkön vezet is keresztül, mindazonáltal félre nem ismerhető módon *ebben az irányvonalban* halad előre.

NŐK A SZELLEMI ÉLETBEN

A nagyipar kialakulása nem csupán a női munkaerő sorsára és a családi *életre* hatott elemi erővel, hanem megbolygatta az egyetemes társadalmat is, amely két egyenlőtlen osztályra szakadt: a termelő eszközök maroknyi tulajdonosára és a túlnyomó többségű bérmunkásságra. Ennek az állapotnak befolyása alá került a szellemi haladás, az általános tudás és a magasabb kultúra is. A kemény munka, a szakadatlan versenyfutás a mindennapi kenyérért megfosztotta a népet egyrészt a szükséges ráérő időtől, másrészt a felvevőképesség frissességétől, tehát a szellemi továbbfejlődés lehetőségétől, a műveltségtől. Ez a válaszfal természetesen nemcsak a két osztály férfait határolta el egymástól, hanem még fokozottabban érvényesült a nők soraiban, akiknek útját a szellemi fejlődés terén sokkal több akadály *keresztelte*, mint a férfiakét.

A női munka általános térhódításának idején senki sem firtatta a nőnek a kétkezi munkára való rátermettségét, miután a gazdasági fejlődés érdekében ezt mindenki törvényszerűen szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartotta. Annál jobban feltornyosult a probléma: *alkalmas-e*

a nő a szellemi foglalkozás igényeinek kielégítésére? A nagyipari termelés nyomán a nők egyenjogúsításáért megindult törekvések lázában hihetetlenül felforrósodott ez a kérdés. A pro- és kontra érvelések egész könyvtárra duzzadtak, s ezért érdemes közelebbről szemügyre venni a perdöntő szempontokat. Általánosságban a nő egyenjogúsításának ellenzői sorában a következő felfogás alakult ki: „A biológiai (élettani) kutatások alapján bebizonyult, hogy a nők testi felépítésének rendszere egészében és részleteiben gyöngébb és kevésbé ellenálló, mint a férfiaké. Szellemi kisebbségük testi gyengeségükben gyökerezik“. Ezzel az agyaglábon álló értékítélettel szemben, amely kiindulási pontja a nők „kisebbségük“ mellett pálcát törő egész „tudományos“ kutatásnak és irodalomnak, csupán egy-két ellenérvet tartunk szükségesnek leszögezni. Mindenekelőtt: a testi egyenlőtlenséget csak akkor állapíthatnók meg helytállóan, ha az őstársadalom talajából kiindulva teljesen azonos élet-munka és test-szellemi fejlődési feltételek mellett felnevelt férfi- és női típusok ásnának megfigyelésünk rendelkezésére, Minthogy azonban az eltérő gazdasági viszonyok és adottságok miatt a fejlődés feltételei a történelem mindegyik szakaszán mások voltak a férfiak és mások a nők számára, a kérdés ekkora leegyszerűsítése már magábanvéve nemcsak a tudományosságot, hanem a szükséges tárgyilagosságot és komolyságot is nélkülözi. De feltéve, hogy a nő agyveleje méretben és súlyban kisebb, mint a férfié, — ami egyébként viszonylagos megállapítás, mivel a nő testileg is kisebb —, megkockáztatjuk a következő megállapítást szembeszögezni: Ha a nő gyengébb testalkata ellenére alkalmas a *legsúlyosabb testi munkára*, amilyen a téglahordás, mosás, marokszedés, stb. — vajjon könnyebb és kisebb agy vele jó miért ne tenné épügy alkalmassá a szellemi munka nagy műhelyében szükséges teljesítményekre, amikor a férfiak intellektuális társadalmának sem mindegyik tagja egyenlő súlyú és méretű agyvelő tulajdonosa... és mégis résztvesz a szellemi élet irányításában.

A valóságban a probléma nem az, hogy a nő és férfi agy vele jó közt mutatkozik-e alapvető eltérés, hiszen a nők és férfiak testi és szellemi adottsága közt sincs nagyobb eltérés, mint általánosságban a férfiak között, jóllehet a férfiak társadalmának mégsem jutna eszébe, hogy

testi vagy szellemi eltérések miatt a férfiak egyrészt ki-pellengérezze, vagy kiközösítse. A kiközösítés egészen más területen és összefüggésben következik be, éspedig *nemre való különbség nélkül gazdasági téren*.

Gondoljuk el, milyen sajátságosán hatna, ha férfi-emberhez, aki valamely szellemi pálya betöltésére érez ellenálthatatlan hajlamot, így szólnának: „Maradj otthonodban, főzz, takaríts, sikálj, moss és foltozgass! .. .“ Lányának az apa még abban az esetben is, hogyha az nemcsak hajlamot érzett, hanem határozott tehetséget árult el valamely szellemi hivatás iránt, nyugodt lelkiismerettel tanácsolta és tanácsolja még ma is a háztartás vezetésének betöltését, hiszen „törékeny természete, testi gyöngesége“ — amely sohasem volt akadály a nő nehéz házi-, *mezőgazdasági* és ipari munkájának, — nem a *nehéz* testimunkára, hanem csodák-csodája, *a szellemi tevékenységre teszi alkalmatlanná*.

A valóságban az ember épúgy, mint a növény és állat — életfeltételeitől függ. A kedvező életfeltételek fejlesztik, a kedvezőtlenek megakasztják fejlődését, bizonyos kényszerítő körülmények hatása alatt pedig egész lényük átalakul, vagy teljesen elpusztul. Az a mód, amivel az ember élelmét megszerzi, nemcsak külső lényét befolyásolja, hanem *érzelem-* és gondolatvilágát és cselekvéseit is. *Az ember életfeltételeit szociális viszonyai szabják meg*. A szociális állapotokat tehát olymódon kell megváltoztatni, hogy minden ember *gátlás nélkül* kifejleszthesse a maga hajlamait és képességeit. Ez azonban csakis szocialista társadalomban lehetséges, vagyis olyan közösségen alapuló társadalomban, amely az egyén lényét az egyetemes társadalom érdekében és hasznára a csúcspontig fejleszti és tökéletesíti.

Noha a nő nincs közvetlenül érdekelve a nőnek a férfival való szellemi versenyfutásában, a nők szellemi érvényesülésének mozgalma és sikere azonban *általános érdekű* és éppen ezért nem közömbös a munkásosztály asszonyaira sem.

Az erősebb férfi a létért való küzdelemben mindenütt visszaszorítja a nőt és ha ez mégsem retten vissza és felveszi vele a küzdelmet, az erősebb nem gyakran, mint kellemetlen versenytársát kérlelhetetlen nyersséggel üldözőbe veszi. Különösen a felsőbb rétegek férfiai küzdenek

foggal-körömmel a női verseny ellen. Hogy proletárok követelnék a női munka kirekesztését, csak elvétve fordult elő és csakis az osztályhelyzet felismerése előtti időpont, bán. Amidőn pl. egy 1877-ben tartott francia munkáskongresszuson valaki ilyirányú indítványt tett, a nagy többség ellene szavazott. Azóta, minden ország osztálytudatos munkásságában meggyökeresedett az a felfogás^ hogy a munkásnő a munkással *egyenlőjogú* állampolgár. A szocialista férfi tudja, hogy a mostani gazdasági módszer az, amely a nőt versenytársává kényszeríti, de azt is tudja, hogy a női munkaerő száműzése az iparból, kereskedelemből, mezőgazdaságból épolyan esztelen dolog volna, mint a gépek alkalmazásának tilalma, ennél fogva arra törekszik, hogy a nőt gazdasági és társadalmi helyzete felől felvilágosítsa és a proletárságnak a kapitalizmus ellen folytatott szabadságharcában küzdőtársává nevelje.

Bizonyos, hogy a női munka egyre általánosabb alkalmazása bomlasztóan hat a munkás családi *életére*', a munkás-háztartások technikájának modernizálása nem tud lépést tartani a proletárnők rohamos üzemi alkalmazásával. Ma, a gáz és elektromosság korszakában a munkáscsaládok létszínvonala tekintetében helyenként még mindig a nagyszülők technikája az uralkodó: a petrólevilágítás, fa- és szénfűtés stb. Ezért a munkásnő a maga kenyérkereső munkája és anyai hivatása mellett még a háztartásvezetés bonyolult és nehézkes feladatát is kénytelen végezni, ami természetesen befolyásolja egészségi állapotát, erkölcsét, szellemi fejlődését és vele az egész munkáscsalád *életét*. *Ezek ellen a* terhek ellen küzd az osztálytudatos munkásság, amikor *a nő és anya szervezétének védelmére szociálpolitikai* törvények életbeléptetéséért harcol, amelyek végsőfokon az egyetemes társadalom legközvetlenebb érdekeit szolgálják: az egészséges és zavartalan továbbfejlődést.

A gazdasági kényszer ma már a hajadont épúgy kenyérkeresetre utalja, mint a férj és nőt, mindkettőnek be kell állnia a családfenntartás jármába, amott a szülők, emitt a férj és gyermekek érdekében, De túl ezen, a nő önállóságra és függetlenségre való törekvése egymagában is elég érv arra, hogy a hajlamainak megfelelő hivatás kapui feltáruljanak előtte. Minthogy a mai társadalom élet-törvényei az erősebb fél játékszerei, ezért a jogért is, mint

minden felszabadulásért: csak foggal-körömmel érhetnek el a nők eredményeket.

A reneszánsz hajnalhasadása, a humanista szellem idézte fel először a nők egyenjogúsításának kísérte tét. Ez a szellem már el tudta képzelni a nőt férfifoglalkozásban is. Legjelesebb képviselőinek egyike, *Rotterdami Erasmus*, „A nevelésről“ című munkájában a következőket írta: „Valahányszor a nevelés szabadságáról szólok, mindkét nemet értem alatta. Legyen valahára vége azoknak a barbár időknek, amikor a férfiak az asszonyok elnyomásával akartak szolgaságukban szabadabbnak látszani. Ha a szabadságért harcolunk, nem látom be, miért zárjuk ki belőle az asszonyokat“.

A humanista szellemet igazolta a történelmi fejlődés valamennyi korszaka. Minden időben akadtak nők, akik messzire világító példájukkal kiemelkedtek az átlagból, de nemcsak a maguk, hanem a férfiak soraiból is. A legmagasabb elismerés az elmúlt korszakokban — akárcsak manapság — az volt, ha a nők „férfias“ szellemét dicsőítették. A lángeszű nők száma semmiképp nem marad a zseniális férfiaké mögött, ha azonban azt a szociális és családi légkört vesszük alapul, amelyből a nőnek mindig csak ezerszeresen felfokozott energiakifejtés árán sikerült kiemelkednie, elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy a nő a szellemi élet valamennyi területén minden korszakban lépést tudott tartani a férfival. Érvénvesülésük és elismerésük kérdése már más lapra tartozik .. ,

Minél fejlettebb valamely termelési rendszer, annál korlátlanabb lehetőségeket nyújt a női munka fejlesztésére. Magántulajdonon alapuló társadalmi rendszerben a fejlődés mértéke a „profit“ hullámszásának parancsszavára emelkedik vagy csökken. Ezért nem véletlen, hogy éppen a kapitalizmus versenykorszaka ívelt felfelé e téren, úgy hogy a női munkaerő teljesítőképessége soha nem ismert arányokat ölthetett. Az alkotó asszonyok végtelen sorának a díszhelye kétségkívül *Madame Curie-i* (Marya Skłodowska-Curie) illeti meg, aki korszakalkotó felfedezésével, a rádiummal, nemcsak a világ legemlegetettebb tudósai közé emelkedett, hanem az emberiség egyik legnagyobb jótévője lett. *Madame Curie* teljesítménye egymaga elegendő ahhoz, hogy az egész női nemet rehabilitálja az inferioritás vádjá alól, feltéve, ha ez a vád — jöhiszemű. *Curie*

asszony felfedezésének érdemét és jelentőségét nem lehet kézlegyintéssel a „véletlenére hárítani. A rádium, hosszú és nélkülözésekkel teli, lemondó diákévek tudományos elmélyedése után, nyolc esztendei éjt-napot kitöltő szorgos elméleti és gyakorlati kutatás eredménye, miközben Madame Curie egymaga végezte a laboratóriumban a vegyész, fizikus, mérnök és napszámos munkáját, mellesleg, mint tanár tanítással kenyeret keresett családjának, a leggyöngédebb hitves volt s egyedül nevelte, gondozta két lánykáját és vezette háztartását.

Az uralkodó erkölcsi felfogás és nevelési rendszer folytán a nő mind felvilágosultság, mind pedig mozgási szabadság tekintetében a férfiak mögött maradt. Ehhez járul még egy másik körülmény: az, hogy nemzedékek során át tartó állapotok végre szokássá válnak és átöröklés, nevelés következtében mindkét érdekelt fél „természetesének tartja azokat. Ott azonban, ahol a hagyományokkal való bátor szakítás létrehozza a nők felszabadulását, olyan csodákat teremthet, mint Madame Curie lángelméje. Elképzelni is álomszerű, minő teljesítményekre volnának alkalmasak a nők olyan társadalomban, ahol szellemi fejlődésüket minden eszközzel előmozdítanák. Bizonyos, hogy csakis az ilyen magasabbrendű társadalom fogja elismerni, hogy a nő a kultúra összes vívmányaiban részesedjék, e vívmányokat helyzete könnyítése és javítása céljából hasznára fordítsa, összes szellemi és testi képességeit fejlessze és a közösség javára felhasználja. A lángész nem pottyan le az égből, annak éppúgy, mint a növényi magnak, szüksége van a megfelelő talajra, hogy fejlődjék és megérjen.

Általánosságban nagy a bizalmatlanság és kenyéririgység a nők alkalmazása ellen, amelyet a férfiak azzal indokolnak, hogy a nők szellemi képességei *egyoldalúak* s a „játszi, könnyed, légies“ szellemi pályáktól eltekintve, mint amilyen az irodalom, művészet — nem állják meg a helyüket a konstruktív foglalkozási ágakban, az *építészeihez* és a technikához meg éppenséggel nem konyítanak. Ez az érvelés is, mint a többi, légből kpott.

A nők *sokoldalúságának* bizonyítására tudatosan *régi* példát idézünk, igazolásául annak, hogy már közel félszázaddal ezelőtt is milyen eredményeket ért el a nők sokirányú felkészültsége a technikai tanulmányok *terén*. *Azóta ezek* az eredmények természetesen megsokszorozódtak.

Az 1893-as csikágói világkiállításon a nők művészeti és ipari termékei kiállítására szolgáló pompás palotát *női építésszek* tervezték, s az ott kiállított tárgyak — kizáróan nők alkotásai — ízléses és művészi kivitelükkel általános csodálatot keltettek. De a találmányok terén is nagy sikerük volt a nőknek. Egy amerikai szaklap a következő nőktől származó találmányokról számolt be: tökéletesített fonógép, rotációs szövőszék, láncelevátor, csavargőzősökhöz való forgattyú, tüzesetnél szükséges mentőkészülék, gyapjúmérleg — az eddig feltalált gépek sorában a legérzékenyebbek egyike s a gyapjúiparra nézve felbecsülhetetlen értéket jelent —; eljárás gőzgépeknek petróleummal való fűtésére — fa és szén helyett —, javított szikrafogó lokomotívokra, vasúti jelzőkészülék útkereszteződéseknél, tűz nélkül való vagonfűtési rendszer, olajozónemez a sűrűlódás csökkentésére a vasúti üzemben, írógép, haditengerészeti jelzőrakéta, tengerfenékvizsgáló távcső, füstemésztő, papírzacsokóhajtógatógép stb,

Nők tökéletesítették a varrógépet, többek során alkalmassá tették a vitorlák és nehéz posztók varrására, javították a bőrvarrásra való gépet. Ez utóbbi egy New-York, bán élő nyerges és szíjgyártóüzletet vezető asszony találmánya.

Rendkívül bonyolult és zseniális szerkezetével Amerikán túl, Európában is feltűnést keltett egy papírzacsokógyártására szolgáló gép. Sok kiváló férfittechnikus hiába kísérletezett hasonló gép létrehozásán, amelyet *MaggÍ2 Knight* feltalált, később még kiegészített egy papírzacsokóhaj tóga tógéppel, amely 30 munkás munkáját végezte el; maga a feltaláló nő segédkezett az első ilyen üzem felállításában Amherstben, az amerikai Massachusetts államban.

„SZABADSZERELEM“...

A 19. század nagyipari termelése nem csupán a termelési funkciók területén alkalmazta a nők nagy tömegeinek munkaerejét, hanem az adminisztrációs munkaterületen is megnyitotta előttük a „szabad verseny“ zsillipjeit. A szükségszerűség vastörvényei betörték a középosztály otthonaiba, hogy a szellemi munka területén is felhígítsák a munkavállalás arányszámát.

A közvetlen ok itt épúgy, mint amott, a profit zavarta-

lan megnövelése volt s ez a közgazdasági tényező vált a nő társadalmi emancipációs törekvéseinek hajtóerejévé.

Hirtelen, mint a magába szállt lelkiismeret, feltárultak a főiskolák kapui a nők előtt és ezzel együtt felharsant a „szabad és egyenlő érvényesülés elvé“-nek jelszava; ugyanakkor a másik oldalon a vaskalaposok bagolyhuhogása még mélyebbre árkolta a nők „szellemi inferioritásá“-ról szóló dajkamesét, kinyilatkoztatván, hogy a nők szellemi érvényesülése *erkölcseiben* ássa alá a társadalom biztonságát: a dolgozó nő gazdasági függetlensége sírásója a családi élet hagyományos tisztaságának, maga az emancipáció pedig nem más, mint a szabadszerelem melegágya.

Íme, a maradiság a szellemi inferioritást nem átalta kiegészíteni a szabad szerelem kicsapongásának vérvádjával és *erkölcseiben* bélyegezte meg a dolgozó nőt. Ezzel igyekeztek alátámasztani a tudatlan embereknek azt a kényelmes állítását, hogy „a férfi és a nő közt“ — éppen úgy, mint a szegények és a gazdagok közt — „mindig volt különbség és ez örökké tartó“, mivel a férfi parancsolásra született, a nő pedig „engedelmességre“. A valóság ezzel szemben az, hogy *minden új gazdasági rendszer a maga egészében feloldja és megváltoztatja az egész társadalmi együttélést, így a férfi és nő közötti viszonyt is*. A nőknek, mint az elnyomottabb és jogtalanabb rétegnek, érdekük olyan állapot megteremtéséről gondoskodni, amely méltatlan helyzetükből megszabadítja őket. A nőknek éppoly kevésbé szabad a férfiak segítségére várnok, mint ahogy a munkások nem várnak felszabadításuk előkészítésében a burzsoázia segítségére, hanem egyedül a *maguk erejére* támaszkodnak.

Világos, hogy e méltatlan helyzetből való kiszabadulás nem jelent egyet a „szabadszerelem“ parlagi értelmezésével; a dolgozó nőnek esze ágában sincs szexuális téren azt az erkölcsi felfogást majmolni, amely a könnyed hódításokat és gyakori partnercserét a „férfiasság“ jelének tartja, holott valójában nem egyéb, mint a testhez álló *polgári férfi-erkölcs* elmélete.

A munkásirodalom már unos-untalan leszögezte: sem a dolgozó nők, sem a munkások felszabadításáért küzdő szocialista mozgalom célkitűzései közt nem szerepel a „szabadszerelem“ programpontja, ellenben igenis szerepel

a „szcrelem szabadsága“, ami azonban lényegesen mást jelent.

A szabadszerelm nem egyéb, mint a „könnyű kaland“ elve és a szerelmi szükségleteknek olyan semmibevert és leegyszerűsített kielégítése, melyet egyik híres kortársunk úgy pécézett ki, hogy azt „egy pohár víz“ ivásának gondtalanságával és felelőtlenségével mérte össze. A „pohár víz“ elmélete nemcsak szocialistaellenes, de antiszociális felfogás is. Hiszen a szexuális életben nem csupán a természeti, hanem a *kulturösztönök* is hatnak. Már Engels Frigy és is rámutatott arra, mennyire fontos a fejlődésnek az a része, mely az egyetemes nemi ösztönt *egyéni szerelemmé* finomította. Annyi bizonyos: a szomjúságot csillapítani kell. Elképzelhetetlen azonban, hogy normális ember normális körülmények között lehasaljon az ucca kövezetére és a szennyes tócsából csillapítsa szomjúságát, vagy akárcsak olyan pohárból is, amelynek széle homályos és több száj nyomát őrzi. De mindennél fontosabb a dolog *szociális oldala*. A vízivás ugyan egyéni funkció, de a szerelmhez két fél szükséges és — egy harmadik élet keletkezhet belőle. Ebben a körülményben összpontosul a *felelősségérzet*, önmagunkkal s a társadalommal, tehát a közösséggel szemben. S ez a felelősség: *a közösségi érzet*. A jövőbe tekintő, öntudatos dolgozó nő életideálja a magaválasztottá, tehát minden gazdasági kényszertől és családi oktrojtól független élettárs, akivel boldogan és összhangban kívánja leélni *életét*. De ha ez a törekvése bármily oknál fogva csődöt mondana, a nőnek is joga van ahhoz, hogy kiszabaduljon a méltatlan kötelékek zárkájából. *A biológiai nemi különbség e téren sem jelenthet előjogokat a férfi számára*. Mindkét fél *egyformán* jussot formálhat a boldogtalan házasság felbontására, amelynek nélkülözhetetlen előfeltétele azonban mindkét fél *gazdasági függetlensége*. A házasság mai formája lelki szövetség helyett gyakran nem más, mint lélekkufárság vagy rabság s a belőle való szabadulás nemcsak a házaspár érdeke, hanem a társadalomé is. A társadalom minden tagja, tehát a nő számára is szociális kötelesség biztosítani az életélés összhangját, amelytől ma teljesen meg van fosztva. Ez a társadalom túlságosan kihangsúlyozza a nő nemiségét s emellett nagy igényeket támaszt munkateljesítményét illetően, amelyet azonban örökösen lekicsinyel. Ebből keletkezik az

egész női nem állandó *konfliktusa* a fennálló rendszerrel, de önmagával szemben is, osztályrétegeződésre való tekintet nélkül, fokozottabb mértékben persze a proletárnők soraiban.

Az öntudatos dolgozó nők egyetemes kívánsága egyetlen szóban összefoglalható: *Szabadság!* Szabadság gazdaságilag, politikailag, társadalmilag, tehát nemileg is. Ez a „szerelem szabadságának“ előfeltétele, amely arra hivatott, hogy megtisztítsa az erkölcs fogalmát mindattól a saktól, amit a fejlődés folyamán a változó termelési módok szerek ráraktak.

A jövő társadalom nagy alkotásokra hivatott. Történelmi hivatását azonban csak akkor teljesítheti, ha tagjai összpontosítják erejüket, fokozzák teljesítőképességüket. Az egyesek épügy, mint a tömegek. Magasabbrendű társadalom nem tűr el orgiákat és kilengéseket. A feltörekvő munkásosztály tagjainak, nemre való tekintet nélkül, nincs szükségük mesterséges mámorra és bódító mákonyra. Sem a nemi életben, sem az alkoholfogyasztás vagy a játékszenvedély területén. Szociális törekvésük a testben, szeltemben, erkölcsben egészséges, vidám, boldog és alkotó kultúremler típusának megteremtése, akinek legfőbb célkitűzése az lesz, hogy a közösség életszintjét emelje.

Ez az új embertípus — a jövő asszonya is — szerelmét nem a maga *képére* fogja formálni, mint a ma embere, hanem a közösség képére s ezzel megteremtője lesz a *szociális erkölcs* szintézisének.

A „szerelem szabadsága“ tehát nem erkölcsi süllyedést jelent, hanem pontosan az ellenkezőjét: megtisztulást és emelkedést.

A 18. században, amikor a harmadik rend, a polgárság felszabadulását jelző új idők szellemének vészharangjai megkondultak, hangjuk első ízben hatolt el a nők fülébe. Mindaddig, mint a legelnyomottabbak, némán viseltek el nehéz sorsukat, jóllehet, már régebben is akadtak egyes férfiak és nők, akik több igazságot, jogot, művelődési lehetőséget és a munkaterület kiszélesítését követelték a női nem számára, hangjuk azonban elhalt, mint a pusztába kiáltott szó. Gyakorlatilag csak az új idők szelleme érlelte meg az asszony jogairól a múltban elhangzott elméleti és

filozófiai fejtegetéseket. Még pedig ezúttal maguk a nők szálltak síkra követeléseikért, hogy fölvegyék a harcot nemük sok évezredes elnyomatása és jogtalansága ellen.

A forradalom vészharangjai először százötven esztenedeje kondultak meg, és pedig Amerikában. Az asszonyok ott buzgón résztvettek az angol uralom ellen folytatott szabadságharcban, amely megelőzte az Egyesült Államok Szövetségének megalakulását. James Otis, a lelkes szabadsághős nővére, *Mercy Otis Warren* szalonjában gyűltek össze a mozgalom vezetői. Már abban az időben, amikor még maga Washington sem akart hallani a gyarmatok végleges elszakadásáról, Mercy asszony egész Amerika függetlenségét követelte. Élénk levelezést folytatott Jeffersonnal és a függetlenségi nyilatkozat tagadhatatlanul eláruTfa szelleme nyomait.

Ez az időpont fordulópontot jelentett az egész női nem életében; az amerikai nők 1776-ban fordultak először a nyilvánossághoz a nők egyenjogúsításának követelésével. Mercy Otis Warren jó barátságban volt *Abigail Smith Adams*-szal, az Egyesült Államok első elnökének feleségével. Amikor a kongresszus összeült az alkotmány megtárgyalására, a barátnők közös levelet intéztek az elnökhöz: „Amennyiben az új alkotmány nem lesz kellő tekintettel a nőkre, úgy készek vagyunk fellázadni, de semmi eserte sem fogjuk magunkat alávetni olyan törvényeknek, amelyek nem biztosítanak nekünk szavazati jogot és érdekeinknek képviselőt“. Ezenkívül követelték a nők számára a nyilvános iskolák megnyitását, még pedig azzal az indokolással, hogy az olvan államnak, amely államférfiakat és filozófusokat akar kitermelni, mindenekelőtt valóban *művelt anyákra* van szüksége.

Az amerikai nők politikai egyenjogúsításra való törekvését akkoriban még nem koronázta siker, csupán New-Jersey államban adták meg nekik a szavazati jogot, azonban 1807-ben ott is visszavonták, ellenben az iskolák kapui megnyíltak előttük.

Az asszonyoknak ez az első nyilvános fellépése a törvényhozásban való részvételért, szavazati jogért és képviseltetésért iskolapéldaként hatott. Az amerikai szabadságharc harangkondulása átszelte az Atlanti óceánt és utat nyitott a francia forradalom célkitűzéseire. Amint az amerikai függetlenségi harc a francia nemzetgyűlés elé

kerülő emberi jogok nyilatkozatában érezte hatását, azonképpen a francia forradalom nőmozgalmának nem egy jellegzetessége az amerikai asszonyok felszabadulási törekvéseire vezethető vissza. A francia nők körében élénk visszhangot keltett az amerikai Jefferson kijelentése: „A szép fiatal nők véleménye, amely osztatlanul a ‚tiers'-ért, vagyis a harmadik rendért lelkesedik, hatalmasabb, mint a francia király 200,000 főnyi serege“. Ezeknek az asszonyoknak a soraiban voltak azok a harcos amazonok, akik követelték a nők és férfiak politikai és polgári egyenjogúsítását. „Ha minden ember jogáról van szó, lehetetlenség az emberiség felét kirekeszteni belőle.“

Már évtizedekkel a forradalom kitörése előtt Franciaországban, az enciklopédisták. Montesquieu, Voltaire, Rousseau stb. szellemétől megittasultan, seregestől tódultak a nők a tudományos és politikai klubokba, ahol a természettudományi, vallási, bölcsészeti és társadalmi kérdéseket soha nem ismert nyíltsággal tárgyalták és a vitában ők is résztvettek. Amidőn 1789 július 14-én a Bastille ostromával megkezdődött a forradalom, úgy a felsőbb rétegekből, mint a nép asszonyaiból kerültek Id azok, akik egész súlyukat és befolyásukat latba vetették a forradalom győzelme érdekében. Érdekes kultúrtörténeti dokumentum, hogy a Bastille lerombolásában közvetve jelentékeny szerepe volt egy egyszerű nőnek, egy kis rőfösbolt tulajdonosának, *Legros* asszonynak, aki a Bastille-ban 32 esztendeig fogva tartott ismeretlen ember kiszabadítása ügyében véresre futotta a lábát, még gyermekét is dajkaságba adta, hogy teljesen az irgalmas ügynek szentelhesse magát. Háromesztendeig tartó hősi küzdelem és önfeláldozás meghozta a sikert: a fogoly kiszabadult. *Legros* asszony emberfeletti erőfeszítése annyira megindította egész Párizst és egyúttal a Bastille-t annyira a királyi önkény szimbólumává emelte, hogy a felkelők első dührohama a Bastille ellen fordult. *Legros* asszony akkor már nem élt.

Az általános nyomor, amelyben a francia nép különösen a Bourbonok uralma alatt sínylődött, elsősorban a nőket sújtotta, akiket a törvény majdnem minden tiszteséges kenyérkeresetből kirekesztett s így tízezerrel estek a prostitúció áldozatául. Ezt betetőzte az 1789-iki éhínség, amely a párizsiai nyomorúságát a végsőkig fokozta. Ez a nyomorúság készítette őket a városháza megostromlására,

ennek hatása alatt vonultak Versailles-be, ahol az udvar székelte. A férfiak bevették a királyi Bastille-t, az asszonyok magát a királyságot győzték le és kiszolgáltatták Párizsnak, vagyis a forradalomnak.

Október 5-én nagy tömeg szerencsétlen nő ténfergett Párizs uccáin, közel az éhenhaláshoz, már 30 órája nem ettek. Az asszonyok nagy része akkoriban a faszobrászati iparban dolgozott. Kiestek a munkából. Hozzájuk csatlakoztak a kis boltosnők, házmesternek, piaci hal- és gyümölcsárusítónők. Egyik fiatal nő, *Rose Lacombe* dobott szerzett és kiverte rajta a generálmarsot. „Felvonultak a patkányok!” — gúnyolódtak a nézők. Az asszonyok, először a városházát ostromolták meg. A menet hét-nyolcezer főnyire szaporodott; nagyrészüket előbb fölfegyverkezett. A Versailles felé kigyózó tömeg egyre nőtt. Tizenöt főből álló küldöttségnek megengedték, hogy tolmácsolja az asszonyok kívánságát. A felvonuló asszonyok szenvedélyesen egyre kiáltottak: „Kenyeret! Kenyeret!” Amint a küldöttséget a király elé vezették, szónokukat, Rose Lacombe-ot olyan izgalom fogta el, hogy alig tudta kiszorítani torkán e szót; — Kenyeret! — azután ájultán össze esett. A küldöttség a király írásos parancsával tért vissza megbízóihoz, melyben Párizs élelmezésének biztosítására megfelelő mennyiségű gabona kiszolgáltatását rendelte el. Ezzel tértek vissza Párizsba. Az asszonyoknak ez a forradalma idézte elő a királyi család menekülését Versailles-ből: így jutott a párizsi nép kezére.

Ez a siker megnövelte a munkásnők bátorságát, most már ki merték mondani mindazt, ami a szívüket nyomta. Egész sor röpirat tárta fel irtózatosságot és nyomorúságukat. Egyrehangosabbá és határozottabbá vált a követelés: a női nem útját az életfenntartásra alkalmas életpályák és kenyérkereseti lehetőségek felé kell egyengetni. Ez a követelés kétségtelenül befolyásolta a céhek helyzetét, ahonnan a nőket az idők folyamán egyre jobban kiszorították. Érthető, hogy 1791-ben történt feloszlásukat a dolgozó nők általános ujjongással fogadták, mert a céhek megszűnése a kétkezi munkavállalás terén a nőknek a férfiakkal való egyenjogúsítását jelentette, legalább elvileg.

A nők megértették, hogy jogaikat csak úgy szerezhetik meg, ha hatalomra jutnak, a hatalmat pedig csak úgy vívhatják ki, ha szervezkednek és tömegesen lépnek fel.

Megkezdték tehát egész Franciaországban a nőegyletek alakítását, de résztvettek a férfiak gyűlésein is. Míg a zseniális *Roland* asszony a girondisták közt játszott vezető szerepet, az ékesen szóló *Olympe de Gouges* a nép asszonyainak élére állt.

Amikor 1793-ban a konvent az emberi jogokat proklamálta, Olympe de Gouges rögtön belátta, hogy ezek csak a férfiak jogai. Tiltakozásul megszerkesztette híressé vált 17 pontból álló követelését, amely így kezdődött: A nő szabadnak született és a férfival egyenjogú. Minden törvényhozásnak az a kötelessége, hogy megvédelmezze mindkét nem elvitathatattan jogait: *szabadságát, haladását» biztonságát.*

A nők követelésének átadásakor Gouges a község-tanács előtt többek között, a helyzetnek megfelelően, így indokolta a nőjogokat: „Ha a nőnek joga van a vérpadra lépni, akkor legyen joga arra is, hogy szónoki emelvényre léphessen“.

A „vérpad demokráciája“ későbbi időpontban a haladás egy másik nagy női egyénisége, Condorcet filozófus feleségének fogalmazásában lett szállóigévé; amidőn I. Napóleon, még Bonaparte tábornok korában, 1795-ben meglátogatta Condorcet asszonyt, így szólt *hozzá*: „Nem szeretem, ha a nők beleártják magukat a politikába.“ Condorcet asszony elmésen felelte: „Igaza van tábornok, de érthető, hogy olyan országban, ahol lefejezik a nőket, kedvük szottyán megtudni, miért is történik velük ilyesmi?“

Olympe de Gouges sem kerülhette el sorsát. Bátor kiállásáért vérpadon halt meg.

A megalakult női egyesületek tagjai között sok volt a szegény munkásasszony, bár a vezetők többnyire a kispolgári rétegekből kerültek ki. Kivétel volt köztük Rose Lacombe, a legradikálisabb női egyesületek szószólója, aki a *nép jogainak védelmében* még Robospierre önkényével is szembe mert szállni és a szociális forradalom útját egyengette.

Az 1789-es megmozdulás után a konvent csakhamar elhatározta valamennyi női egyesület felosztatását. Indokolásul ugyanazokat az érveket használta fel, amelyeket azóta is alkalmaznak a nők egyenjogúsítás! kísérletei ellen: I. Maradjanak meg „természetes“ élethivatásuk —

az anyaság területén; 2. alkalmatlanok a politizálásra, mert híján vannak minden politikai érettségnek.

Ahogy Olympe de Gouges gyűjtő szavai, amelyeket a női nem egyenjogúsításáért hangoztatott, termékeny talajba hullottak és mint a ma*gvak, ezerszeresen kihajtottak, harcra serkentvén a nőket, azonképpen az a körülmény sem maradt hatástalanul, hogy Franciaországban a munkásnők olyan döntő szerepet játszottak.

AZ ELSŐ SZOCIALISTA- ELMÉLETI NŐI APOSTOL

A gondolkodó nők között is akadt valaki, aki leszegezte annak alapelveit: „A munkásosztály felszabadítója csak maga a munkásosztály lehet“. Ez az asszony *Flóra Tristan* volt. Régi nemesi családból származott, anyja francia, apja német volt. Párizsban, 1803 április 7-én született. Apját korán elvesztette; Flóra Párizs külvárosában, nagy szegénységben nevelődött. Ezért, ha születésénél fogva nem is, de életkörülményeinél fogva a munkásosztályhoz tartozott, amire mindig nagyon büszke volt. Már kora ifjúságában kénytelen volt megkeresni kenyerét. Különös előképzettsége nem lévén, mint irodista került egy litográfiai intézetbe. A gyárosnak feltűnt a szokatlanul értelmes fiatal lány, beleszeretett és feleségül vette. A házasság nem volt boldog. Flóra csakhamar elvált férjétől és mint háztartási alkalmazott Angliába, majd Olaszországba és Svájcba került, sőt később nagy tengeri útra indult; Peruban atyja rokonságát látogatta meg és tizenkilenc utas között mint egyetlen nő tette meg egy rozoga hajón a négy és fél hónapig tartó utat.

Ezek az utazások olyan jelenségekre irányították figyelmét, amelyekre a nők nagy általánosságban nehezen vagy sohasem eszmélnek rá.

Flóra Tristan házasságának szomorú története nagyban hozzájárult későbbi szocialista munkásságához. Ezen keresztül jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy *elnyomott nők* is vannak, írni kezdett. Párizsban két műve jelent meg. „Londoni séták“ és „Angol politika“ címmel. Könyveit a munkásoknak ajánlotta, azt remélvén, hogy azok osztályhelyzetük felismerésére serkentik majd őket. Csakhamar újabb kötete jelent meg „Munkás-Szövetség“ címen,

amelyben ösztönös megérzéssel követeli, hiszen minden tudományos képzettség híján volt: „A világ minden munkásának erős és tartós egyesülését, a többi osztállyal való egyenjogúsítását és saját küldöttei útján történő és egyenjogú képviseltetését.“ Követelte az összes előjogok megszüntetését, továbbá olyan népházak építését, amelyek keretében munkások, gyermekek és az ifjúság részére úgy művelődési, mint az aggok és rokkantak elhelyezésére otthonok létesüljenek.

A nők számára is tanulási lehetőséget és általában minden területen való égvénjogúsításukat követelte.

A nagy feladat kivitelének anyagi alapjait a munkások önkéntes adományaival javasolta megteremteni.

Ez' volt Flóra Tristán programja a munkások megszervezésére. Nagy szegénysége és gyenge egészségi állapota ellenére fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki. Kétségtelenül a legelső női apostolok sorába tartozik, aki agitációs körútra indult, hogy eszméjének megnyerje a munkásokat és beszervezze őket a Munkás-Szövetségbe. Elhivatottságába vetett hite olyan erős volt, hogy magára vállalt érte minden megpróbáltatást: nevetségességet, gúnyt, megneméértést és nélkülözést, csakhogy hirdethesse: „Egyesülésben rejlik a hatalom. Egyesüljünk társadalmi és politikai téren a nemek egyenjogúsításának talaján, szervezzük meg a munkát és ezzel megteremtjük az általános jólétet.“

Korai halála után a hálás munkások Flóra Tristánnak Bordeaux-ban síremléket emeltek, amelynek ünnepélyes leleplezése 1848-ban történt.

Csak növelheti a szocialista nők önbizalmát az, hogy az ő soraikból került ki az, aki Marx és Engels nagy gondolatait még elhangzásuk előtt kinyilatkoztatta és minden különös előképzettség híján is keresztül tudta törni magát a megismerésig és ezzel az emberiség felszabadításának szolgálatába szegődött.

Az a történelmi okirat, amelyen a modern munkásmozgalom nyugszik: a „*Kiáltvány*“. Megjelenése idején a proletár életének legjellegzetesebb ismertető jele: családi életének felbomlása, munkabérének süllyedése, munkaidejének meghosszabbítása — testi, szellemi és gyakran erkölcsi létének kettéhasadása — egyszóval *nyomorúsága* volt. A néptömegeket alkotó három nagy osztályból — parasztok, kispolgárok és bérmunkások — ez utóbbiak álltak

minden tekintetben a legmélyebben. Nyomorban éltek, elnyomottan, tehetetlenül, számszerűen és gazdasági jelentőségben is (Angliát kivéve) a másik két osztály mögött maradván — így a legtöbb érdektelen szemlélő számára sem voltak mások, mint szájalomra méltó páriák. Olyan nagyszabású egyéniségek egész gazdasági és történelmi tudására, továbbá a módszeres gondolkozásnak akkora átütőerejére volt szükség, mintahogy az Marxban és Engelsben megnyilatkozott, hogy ebben a mindenképpen lerongyolódott osztályban, az eljövendő évtizedek szociális fejlődésében, a proletárosztályharc legnagyobb hajtőerejét felismerjék.

A „Kiáltvány“ 1848-ban jelent meg. Marx Károlyt és Engels Frigyeszt, a nemzetközi Munkásszövetség 1847 novemberében Londonban megtartott titkos kongresszusa azzal bízta meg, hogy dolgozzák ki a nyilvánosság számára a szövetség elvi és gyakorlati programját.

Igv született meg a „Kiáltvány“, amelyben Marx és Engels a nőkérdést illetően is állást foglaltak: „A burzsoá, feleségét pusztán termelőeszköznek tekinti. Hallja, hogy a termelőeszközöket közössé kell tenni és természetesen nem tud egyebet gondolni, minthogy ez a közösség a nőkre is kiterjed. Nem sejti, hogy éppen arról van szó, hogy *megszüntessük a* nőnek azt a helyzetét, amely pusztá termelőeszközzé teszi.“

Ez a felfogás először rázta meg alapjaiban azokat a régi alapelveket, amelyeken a női nem *helyzete* felépült és ez volt az első eset, hogy a nőkérdés hivatalosan politikai párt programjába került,

De egyúttal ebből a tényből magasodik fel az a válaszfal is, amely a proletár- és a polgári nőmozgalmat egymástól elválasztja. A munkásnőmozgalom kezdettől fogva kiegészítő része az egyetemes munkásmozgalomnak. Nem jelent harcot a férfi ellen, mintahogy az a polgári nőmozgalomban nem egyszer kifejezésre jutott; a munkásnő a műhelyben és a gyárban a férfimunkással együtt dolgozik, célkitűzése tehát ugyanaz: a proletárság gazdasági, társadalmi és politikai helyzetének alapvető megváltoztatása, vagyis: *új társadalom alkotása*.

Az 1848-as esztendő határkő a munkásmozgalom történetében és egyúttal a dolgozó nő felszabadításának terén.

Ekkor alakultak meg az első munkásegyséletek s az „Üzenet testvéreinkhez“ című felhívás osztatlanul szólt *mindkét nemhez* és most először esett szó arról, hogy „a munkásnőket egyenlő kötelességeikért egyenlő jogok illetik meg“.

A polgári nőmozgalom törekvése kezdettől fogva nem más, mint *a nők helyzetének javítása a fennálló társadalom rendszerén belül*. Ez hozta összeütkezésbe a férfiakkal, akiknek természetesen eszük ágában sincs változtatni azon a társadalmi berendezkedésen, amely előjogaikat biztosítja.

A NEGYEDIK REND ASSZONYAI ÉS BEBEL ÁGOSTON

A polgári nőmozgalom alapelveiben jóllehet program-szerűen szerepelt „a női munkának általánosságban, minden akadálytól való felszabadítása“ és a vezetők figyelme kétségkívül ráirányult a negyedik rend asszonyainak embertelen életviszonyaira, de valójában nem terjedt túl az érzelmi szolidaritáson; működésük gyakorlati célkitűzései szigorúan a polgári nők szükségleteinek kielégítéséhez igazodtak. Ami különben érthető és természetes, hiszen ebben a feladatban úgy az egyik, mint a másik oldalon kevés a közös vonás, de annál több az eltérés, úgy, hogy a megalkuvásnélküli és csorbítatlan jogokért való együttes küzdelem szinte elképzelhetetlen. Az a néhány közös vonás is, ami akad, inkább eszmei és elvont téren található, míg az alapvető ellentétek annál kézzelfoghatóbbak és a mindennapi élet szükségleteiben gyökereznek; emitt a polgári nők küzdelme mindenekelőtt arra irányul, hogy kicsikarják a munkára való jogot, amott az anya arra kényszerül, hogy otthonát felcserélje a gyárral, amelynek szüksége van munkaerejére és éppen ezért édes-keveset érdekli, vajjon a polgári nőmozgalom meg tudta-e győzni híveit arról, hogy „a munka a női nem számára tisztesség és kötelesség“. Ehhez járul még az a körülmény is, hogy a nőmozgalmat szolgáló polgári nők csoportja kezdetben csak maroknyi volt és saját legközvetlenebb céljaitól rendkívül messze állt, viszont a negyedik rend asszonyának problémája olyan hallatlanul nagy, hogy az a néhány tapogatózó kísérlet, ami ezen a téren a polgári nőmozgalom részéről történt, teljesen elégtelennek bizonyult.

Időközben a negyedik rend asszonyainak életproblémáit olyan mélyreható és alapvető tanulmány dolgozta fel minden apró részletében, amely az egész dolgozó női társadalomra a kinyilatkoztatás erejével hatott. A döntő jelentőségű mű 1879-ben jelent meg „*A no es a szocializmus*“ címen és szerzője a német szociáldemokrácia egyik vezetője, *Bebel Agoston* volt, aki szíve vérével örökítette meg benne a proletárnő társadalmi és történelmi tragédiáját. Ebben a könyvben benne lüktet minden proletárnő megrázó egyéni szenvedése és éppen ez a tulajdonsága tette annyira tömörre, hogy az egész munkásosztály asszonyainak közös sorsa napfénynél világos/abban visszatükröződik benne. Kétségtelenül Bebelé az elvitathatatlan érdem, hogy a nő gazdasági, szociális és politikai egyenjogúsításának dogmája a szocialista elmélet kezdeti formájából a pártprogram valóságos és sarkalatos pontjává fejlődött. Ez a könyv tárta föl először a nőkérdésnek szociális problémákkal való szerves összefüggését, továbbá azt a felismerést, hogy a nő igazi felszabadulását csakis *gazdasági függetlensége* biztosíthatja. Bebel volt az, aki az élet és munka minden területén pálcát tört a nő maradéktalan egyenjogúsítása mellett. Ő volt az, aki a demokrácia és szolidaritás alapján először kísérte meg a nők megnyerését a szocializmus nagy gondolata számára. Fejtegetéseiben drámai módon és történelmi hűséggel elevenedik meg a nő évezredes hatalmi és jogi leigázottsága. „A nő rabszolgává lett, mielőtt még rabszolgaság létezett volna.“ Bebel felvázolja a különböző korszakokban a női nem helyzetének kiáltó igazságtalanságait, hogy végül is a fejlődés menetéből meggyőződéssel leszűrhesse: „*Lehetetlenség felszabadítani az emberiséget mindkét nem szociális függetlensége és egyenlősége nélkül*“.

Bebel fejtegetései a nő múltjáról, jelenéről és jövőjéről a történeti anyagelvű felfogásban gyökereznek. E tanítás alapján a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamat kizárólagos okai a *gazdasági viszonyokra*, vagyis az anyarfi élet termelési módszerére vezethetők vissza. Bebel arra is rámutatott, hogy ez az égő probléma milyen mértékben problémája a nagy tömegeknek; ezt a problémát a nők szervezett erejével kell megoldani az egész társadalom egészséges továbbfejlődése érdekében, így jutott el a korszakos felismerésig, amely azóta vérévé vált minden osz-

tálytudatos proletárnőnek: „*A szocializmusé a jövő, elsősorban a munkásé és a nőé.*“

A könyv megjelenésének jelentőségét növelte az a körülmény, hogy a „szocialista törvény“ kibocsátása utáni időben jelent meg. Stuttgartban nyomták és zürichi nyomdajelzéssel, sárga fedőlappal „Az iparfelügyelők jelentése, 1883“; és „Engels statisztikájának 5. füzeté“ cím alatt terjesztették. Amikor a bíróság elkobzását elrendelte, a 200 elkobzott példány nem vándorolt a tűzbe.

Osztálykülönbség nélkül hirtelen az egész közvélemény felfigyelt a nőkérdésre. „A nő és a szocializmus“* alapjaiban rázta meg a polgári társadalom rendszerét, ami természetesen nagy ellenhatást váltott ki. A tudomány polgári képviselői élesen szembehelyezkedtek Bebel megállapításaival.

Mindez csak növelte a könyv népszerűségét. Minden kultúrnyelvre lefordították és Bebel művének jelentős része van a munkásnők Internacionáléjának létrejöttében és kiépítésében. Marx „Kapital“-ia óta szocialista könyvnek nem volt hasonló sikere. A könyv több mint 50 kiadást ért meg. Majdnem minden nyelvre lefordították. Magyar nyelven először 1895-ben „Több elvtárs“ fordításában jelent meg. A következő kiadást *Somogyi Béla* fordította.

Bebel nem érte be *azzal*, hogy művében egyszerűen leszegezze: a szocialista társadalomban a nő nemcsak gazdaságilag szabadul fel. hanem asszonyi élete minden vonatkozásában is eljut az egyenjogúsítás beteljesüléséhez, vagyis: jogi, nemi és házassági téren egyaránt felszabadul; nem érte be a jövő szocialista társadalmának eszményi felvázolásával, hanem továbbment egy lépéssel és a modern munkásmozgalom *reális célkitűzései* közé beágyazta a nő életszintjének fokozatos emelését is, s ennek nemcsak elméletileg volt kezdeményezője, hanem *a gyakorlati kivételben is úttörője*. Szívvel-lélekkel támogatta az öntudatos munkásnőmozgalom kialakulását, nemcsak Németországban, hanem a Munkás-Internacionáléban is. A nők választójoga, amelyet mint programpontot a német szociáldemokrata párt még 1869-ben elvetett, hála Bebel és Liebknecht szívós állásfoglalásának, heves ellenzés után 1875-ben mégis beiktatta a góthai pártprogramba. Bebel volt az, aki az 1876—77-es választási küzdelem idején Lipszében a következő napirenddel hivatott össze népgyűlést: *A nők hely-*

zete a mai államban és a szocializmushoz való viszonyuk. Ez volt az első eset, hogy a nőket a politikai küzdelemben való részvételre hívták fel, felismervén a politikai élet alakulásában a proletárnők befolyásának rendkívüli horderejét. Ez a megmozdulás vezetett azután az *első német szociáldemokrata női egyesületek megalakulásához.*

Az a vitás kérdés, van-e külön nőmozgalomnak létjogosultsága, olyan régi, mint maga a szociáldemokrácia, de valójában még mindig nem *zárult* le véglegesen. A szociáldemokrata nőmozgalom elindulása pillanatától kezdve élénken tiltakozik az ellen, hogy célkitűzéseit összetéveszték a polgári nőmozgalom „asszonyos sértődöttségével“, amiben egyik túlzó szárnya elment odáig, hogy megalakította az „*opendoor-mozgalmat*“⁴¹. Ez a „nyitott kapu“-mozgalom annyit jelent, hogy a nők a férfikkal versenyfutó korlátlan egyenjogúsítás! lázukban hadat üzennek minden törvényes védőintézkedésnek, tehát szociálpolitikai vívmánynak, legyen az anya- és csecsemővédelem, éjjeli munka eltiltása stb., hogy ezzel is igazolják munkateljességetük „férfias“ értékállását. A szociáldemokrata nőmozgalom ezzel szemben kezdettől fogva harcot indított a szociálpolitikai vívmányok eléréséért, még pedig nemcsak a dolgozó nők egészsége és életvédelme, hanem az egyetemes társadalom legközvetlenebb érdekei védelmében. E harc éle éppen ezért nem a férfiak, hanem a társadalom ellen irányul a munkásosztály felszabadításáért. E célkitűzés iramát hivatott gyorsítani a külön szociáldemokrata nőmozgalom. A munkásosztály erkölcsi és szellemi elégtelensége sokezeresztendő rabszolgaságának természetes velejárója; magától értetődő, hogy a hármass elnyomatás örökös teherhordója, a proletárnő *életére* fokozott mértékben tapadnak a maradiság csökevényei és ahhoz, hogv emberré legyen, gazdasági és társadalmi kiszolgáltatottsága mellett még *nemisége láncait* is le kell ráznia. Ezért nem tud a nő kezdetben lépést tartani a férfitproletárral és sajátos *helyzetéhez* alkalmazkodó mozgalomra van szüksége, amely azonban szerves kiegészítőrésze a nagy egésznek, a szociáldemokrata mozgalom közösségének.

A külön szociáldemokrata nőmozgalomnak nincsenek tehát a szocialista célkitűzéseken túlmenő elvi követeléseit, ellenben vannak olyan *gyakorlati* követeléseit, amelyeknek elérése az egyetemes munkásmozgalommal való össze-

forrtágban csak nehezebben, körülményesebben, gyakran kerülő utakon történhetne meg. Ezt a munkát kívánja leegyszerűsíteni és megkönnyíteni a külön nőmozgalom, amikor bátran és előítéletek nélkül szembenéz *a valósággal*. Ez a valóság azt mutatja, hogy a nő — nem ismételtük eléggé — nemcsak gazdaságilag szorul felszabadulásra, de le kell ráznia magáról a *nemi rabszolgaság* béklyóit is, hogy a házasságban épúgy, mint azon kívül megszerezze egyenjogúsítását és szabadságát s joga legyen életét a maga ízlése szerint alakítani, anyasága mellett vagy ellene dönteni, mivel ez az egyetlen út, a gazdasági, szellemi és erkölcsi önállóság és függetlenség útja, amely helytállóan szembe tud helyezkedni a nemi rabszolgaság legborzalmasabb következményével: a prostitúcióval.

Ez a valóság egvik oldala, de korántsem merül ki ebben. A valóság másik oldala az, hogy a férfiakban általánosságban, osztálytagozódásra való tekintet nélkül — a valóban szocialista öntudatig felemelkedett vékony réteg kivételével — még mindig túlteng az ősi „Ádám“, aki megszokta, hogy az asszonyon uralkodjék. Az ember nem tud egykönnyen kibújni a saját bőréből. Évezredes nevelés, tanítás, szokás, hagyomány úgy belerágja magát a gondolkozásba, mint a kullancs a bőrbe; csak elszánt és szívós, önmagunkkal való közelharc szabadíthat meg tőle. Hiszen a legtöbb ember hajlamos erkölcsi megfontolásra mindaddig, míg az nem érinti és zavarja kedvenc szokásait, emésztését, önimádatát és hiúságát. A férfiak értelmé *elvileg* fel tudja ugyan fogni a nők egyenjogúsításának társadalomhasznosító erejét és helyesli is, *gyakorlati* megvalósítása ellen azonban ösztönösen és tudat alatt sorompóba lép; valamely eszme elvileg szép dolog lehet, tiszta tükrében mindenki, mint a haladás bajnoka tetszeleghet önmaga és a közvélemény előtt, viszont a megvalósulás, hja, az már egészen más kérdés, az *egyénileg is kötelez* ...

Vessük fel a kérdést: érdeke-e ma valóban a proletárférjnek, hogy élettársa a szó igazi értelmében felszabaduljon? Ebben a társadalmi rendszerben, amelynek berendezkedése mindenképpen ellentmond az emberi természetnek, szívén viselheti-e a proletárférj a nő teljes egyenjogúsítását? Vájjon tudatosan vagy tudat alatt, nem hordja-e magában évezredes nevelésének csökevényeit,

amelyeknek homlokterében ez a mondat ékeskedik: „Én vagyok az úr a házban“, vagy leszelidített, haladóbb fogalmazásban így: „Én vagyok a családfő...“ E felfogás alól gyakran még a szellemileg fejlett proletár sem tudja magát emancipálni, ha *saját házatájáról* van szó. A polgári társadalom nem csupán gazdaságilag és politikailag szabja meg az ember hovatarozandóságát, hanem ezen keresztül *gondolkodását* is befolyásolja s az alóla való felszabadulás a legnagyobb öntudati teljesítmény.

Hogyan oldható meg tehát alapvetően a nőkérdés, ha előzően nem tudjuk magunkat kiszabadítani a *polgári gondolkodás* gúzsbakötöttségéből? Vájjon hogyan lehet ezt nyélbeütni anélkül, hogy az okozat előidézőjét, ezt a szellemirányt már ma gyökereiben megsemmisítenénk, ami gazdasági átalakulás nélkül lehetetlenség. Ha igaz, hogy gondolkodásunkat társadalmi létünk határozza meg, akkor a proletárférfiak gondolkodásának alapvető átalakulása csak az egész társadalmi rendszer újjáalakulásától várható. A nő egyenjogúsításának kérdése ennél fogva — hogyan is lehetne másként? — a közös proletárharcba torkollik, a szocialista, vagyis osztálynélküli társadalom fölépítésének célkitűzésével olvad össze. A külön nőmozgalom az erre való fölkészülés egyik eszköze.

A szocializmus nagy ügyének öntudatos, magabiztos nőkre van szüksége. Igazi társnőkre. Ha a proletár fel akar szabadulni alárendeltségéből, segítő kezet kell nyújtania a nőnek ahhoz, hogy a férfival szembeni alárendelt helyzetéből felszabadulhasson. *Csak az érdemli meg a szabadságot, aki mások szabadságát tiszteletben tartja.* Mindkét nem kötelessége, önmagát maradéktalanul a szocializmusért folyó nagy küzdelemnek *alárendelni*, amelynek nemcsak férfiakra, de olyan nőkre is szüksége van, akik önmaguk teljesítményeivel szemben is rendkívüli igényeket tudnak támasztani — csak a gyakorlati teljesítmények szüntethetik meg az előítéleteket. Tudjuk, hogy a nőnek a szocializmushoz való viszonya nem állhat pusztán abból, hogy egyoldalúan adjunk vagy kapjunk, hanem az egészség és természetes kölcsönhatásból.

Végül a sokrétű valóságnak még egy alapvető részét kell megvilágítanunk, nevezetesen azt, amelyik a külön nőmozgalom egyik főpillérét alkotja: *fel kell szabadítani a nőt — akarata ellenére is!* Tudjuk, hogy a nő, a maradi

nevelésen keresztül, a közömbösség és tudatlanság szabad prédája és leggyakrabban elhiszi, hogy alárendeltsége úgy a társadalomban, mint a családban „természetes“ és ez „mindig így volt és így lesz“.

A külön nőmozgalom sarkalatos feladata e felfogás ellen fölvenni a harcot. *Az ifjúsághoz mindig az anyákon keresztül vezet az út*; testileg egészséges és szellemileg az élet igényeivel szemben helytálló ifjúságot csak *szellemileg fejlett és gondolkozó anyák* nevelhetnek fel. Erkölcsi fölismerés tehát, nem pedig egyéni vagy nemi önzés parancsa a női nem felszabadítása, helyesebben a felszabadításra való megnyerése és előkészítése.

Csakis ezen az úton formálhatjuk át az érzelembeli szocialista beállítottságot *elméleti megismeréssé*, amely arra hivatott, hogy a nőt a szabadság gondolatától továbbvezesse egészen *a politikai érettségig* és a szív érzelmes visszhangját fölfejlessze *a gondolkozó értelem osztály öntudatáig*.

Amint az események igazolják, a szociáldemokrata munkásnőmozgalom fejlődése eddig mindenütt ebben az irányban haladt és csodálatosat alkotott.

MUNKÁSNŐMOZGALOM MAGYARORSZÁGON

Minél gyorsabb ütemben alakult ki az egyes államokban a nagyipar, annál nagyobb mértékben foglalkoztatták a termelésben a nőket és gyermekeket. Ez a körülmény viszont meggyorsította a munkásnők szervezkedését mind gazdasági, mind politikai téren.

Magyarországon sokkal később alakult ki a nagyipari termelés mint a nyugati államokban: Angliában, Francia- és Németországban, Ausztriában. Magyarország agrár-állam, így az új gazdasági rend, a gépipari termelés csak lépésről-lépésre tudott tért hódítani.

A céhrendszer mintegy hatszáz esztendeje alatt Magyarországon a nők helyzete alig mutatott a „Nők a kereszténység és hűbériség idején“ című fejezetben vázolt általános helyzettől elütő képet. A céhek, a kézműipar és az iparúzó mesteremberek védelmére alkotott egyesületek voltak és az olasz és német céhek mintájára alakultak, de

a magyarországi jogviszonyokhoz alkalmazva, idők folyamán a külföldiektől eltérő, magyar szervezetet és jelleget öltöttek.

A szakirodalomban elvétve találunk a nőkre vonatkozó külön feljegyzéseket s azok sem közvetlenül a női munkára, inkább a házasodásra, illetőleg a céhmesterek özvegyeire vonatkozó rendelkezésekkel függnék össze, így a céhbe lépő mesterek nősülésével kapcsolatos egyik szigorú rendelet a következőkben intézkedik 1648-ban:

„Az új mester, ha nőtlen, első esztendőben megintesék: házasuljon meg Isten rendelése szerint, második esztendőben, ha meg nem házasodik, két forinttal büntetődjék. Ha a harmadik esztendőben is elmulasztja, akkor négy forinttal. A negyedik esztendőben pedig mestersége tiltás-sék fel érte.“

Ebből látható, hogy az „agglegényadó“ nem egészen mai keletű intézmény ...

A céhszabályok egyik legszembeötlőbb intézménye az volt, hogy az özvegyet *meghagyta* a mesterség gyakorlatában mindaddig, míg újból férjhez nem ment és jó munkáslegényeket rendelt melléje, szintúgy, mint az elagott mesterek mellé. Megkönnyítette az özvegyek újbóli férjhez menetelét azzal, hogy az olyan legénynek, aki özvegyet, vagy mester leányát vette el, csak *fél céh-taksát* kellett fizetnie.

Nyilvánvaló, hogy a „benősülés“ már a céhek idején sem volt rossz üzlet. . . Nem egyhelyütt bizonyos kedvezményekkel járt a házasodás, így 1697-ben az ötvösmesterekre nézve hozott érdekes határozatot.

„Az idegen mesterlegény is, aki ötvösembernek vagy hajadon leányát, vagy megmaradt özvegyét veszi feleségül; az ötvösmesterembernek fiával a remekcsinálásban és céhbe állásban egyenlő jussa legyen, vagyis ugyanazokat az előjogokat élvezze, mint a mester fia a vizsga megkönnyítésében és a taksa lefizetésében. Alighanem a mesterek leányaira való tekintettel hozták azt a törvényt is, mely előírta, hogy „ a céhbe lépni akaró mester nőtlen és teljesen szabad legyen, sem asszonnyal, sem lánnyal jegyben ne járjon.“

Jellegzetes a céhmesterek erkölcsi felfogása, melyet az egyik kolozsvári céh inasrendszabálya így világít meg:

„Az inasnak kötelessége, hogy szombatoként a mester-asszony lábát megmossa, de csak térdig. (Feljebb ne nyúl-kálj, mert megbüntetnek érte.)“ ...

Az egyes céhek eltérő szabályait *III. Károly*, még inkább *Mária Terézia* igyekezett minél egyöntetűbbé tenni, így a királynő 1770-ben elrendelte a nőtlen mesterlegények ellensúlyozására, hogy a házas mesterlegények épügy felvétessenek a műhelyekbe, mint a nőtlenek „személyválogatás és kifogás nélkül“. „Ha azonban valamely céh házasságát felvenni nem akarna: az olyanoknak szabad legyen mesterségüket önállóan folytatni és a tanács tartozik őket minden háborgatás ellen megoltalmazni.“

Ez a rendelkezés bizonyos fokig már a céh kiváltság tágítását jelentette.

A szabad ipar érdekében *II. József* adta ki 1785-ben azt az alapvető rendeletet, mely a céhek eltörlésének elvi kimondásával „mindenkinek megengedte, hogy bármely ipart szabadon gyakorolhasson“.

Széchenyi István reformokat sürgető munkája, az 1830-ban megjelent „Hitel“, külön fejezetet szentel a céhek ügyének és pálcát tör felettük. Megállapítja, hogy „a céhek örökké hátráltatják a természetények s mester-művek árának egymásközli rendes arányát“.

A termelés fejlődésének törvényszerűsége elől a törvényhozás sem térhetett ki, az 1848-as országgyűlés megtette az első lépést az iparszabadság felé. A „Gyárak jogviszonyairól“ szóló XVII. törvénycikk 5. §-a kimondja, hogy „a gyártó *intézetében* mindennemű mesterséget űző segédmunkásokat szabadon alkalmazhat“.

Ezzel a lépéssel Magyarországon is megindulhatott a női munkaerő térhódítása.

Az alkotmánynak 1867-ben történt visszaállítása után a törvényhozás nemsokára napirendre tűzte az iparviszonyok rendezésének és korszerű átalakításának kérdését. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1869. évi október 21-én benyújtotta a képviselőházban ipartörvényjavaslatát, melynek *vezérelve* az iparszabadság volt. Ennek alapján készült az 1872:VIII. törvénycikk, az „Ipartörvény“, mely első paragrafusában kimondja, hogy „a magyar szentkorona területén minden nagykorú egyén

bármely iparágat bárhol, önállólag és szabadon gyakorolhat“. Tehát a *nő* is.

Mintegy hetven esztendeje annak, hogy nálunk a céh-rendszert eltörölték. Az újkor, a gépipar rendszere állította a termelés homlokterébe Magyarországon is a női munka jelentőségét. A hűbérurak uradalmainak, az aszszonyházaknak, a kolostoroknak robotosai felcserélték munkahelyüket a gyárakkal, hogy férfitársaikkal együtt közreműködjenek a termelésben és megteremtsék az új ipari korszak alapjait: a nagyüzemi termelést.

A MAGYAR MUNKÁSNŐ ELINDUL A POLITIKA FELÉ

Amint már rámutattunk, az új gazdasági rend, a gépipari termelés iránya nyugatról kelet felé ívelvén, Magyarország határánál megtorpant. E körülmény okát Magyarország sajtóságos gazdasági» közjogi és politikai viszonyaiban kell keresnünk. Az ipari Ausztriával való közjogi kapcsolat, az ország lakossága nagyobbik részének mezőgazdasági tevékenysége, a feudalizmus korlátlan uralma s ezen állapotok kísérő jelenségei: a bécsi udvarral vívott szüntelen harc, a nyugati értelemben vett polgári osztálynak majdnem teljes hiánya, a mesterséges vámsorompó, megkötötte az ország egészséges gazdasági továbbfejlődését.

Amíg Ausztriában, tőlünk alig köfhajtásnyira, már 1816-ban megjelent az első Jacquard-szövőgép, ugyanezen esztendőben az első gőzgép is és 1841-ben már több mint 200 szövőgép volt üzemben, Magyarországon a textilipar a 19. század elején rendkívül satnya volt. Az 1837—38. esztendők külkereskedelmi adatai világosan mutatják, hogy *behozatalunk* értékének több mint fele a *textilbehozatalra* esett.

A nyugati államokban, amint már jeleztük, a kézműipar a 18. és 19. század kereszteződésével alakult át nagyipari termeléssé. Ezzel szemben Magyarországon csak 1848-ban, a feudalizmus elvi megdöntésének időpontjával indult meg, de a valóságban sokkal később következett be az iparosodás korszaka. Ebben az esztendőben született meg *Marx és Engels* „Kiáltvány“-a is, a kialakuló munkás-

osztály célkitűzéseinek ez a még ma is érvényes elvi programja. Ez az időbeli eltérés a magyarázata annak, hogy Angliában az ipari munkások sokkal korábban megismerték saját szervezkedésükön keresztül azt a körülményt, hogy a munkások egyetemes érdeke korántsem az, hogy *szembeszálljanak a női munkaerő alkalmazásával*, ellenkezően, az óra parancsa, hogy a munkásnőket *felvegyék a saját soraikba*, mert mindaddig bérlenyomó versenytársak maradnak, míg teljes érvényű szolidaritást nem vállalnak velük.

Lancashire-ben, Anglia egyik legnagyobb ipartelepén Tnár 1824-ben akadtak a szakszervezetekben *női tagok*, de nagyobb számban csak 1875-ben szervezkedtek gazdaságilag, amikor megalakították *önálló* szervezetüket, a Nők Szakszervezeti Ligáját.

Németországban a nők szervezkedése ugyancsak ebben az időben indult meg, azonban *politikai* területen. A *Guillaume-Schack* grófnő által alakított „Német Kultúr-szövetség“-ből rövidesen kivált női csoport megszervezte a „Munkásnők érdekeit képviselő egyesület“-et. Ez volt egyébként az az időpont, amikor a nőmozg^lomnak célkitűzései véglegesen elhatárolódtak egymástól. Guillaume-Schack grófnő átment a nőmozgalomba, ahol a szociáldemokrata *Stägeman, H aase és Emma Ihrer-el* együtt az egyesület élére állt. A rendőrség 1886-ban úgy ezt, mint valamennyi munkásnőegyesületet feloszlatta. A szakszervezetekbe a női tagok felvétele csak a „Kivételes törvények“ megszüntetésével, 1890 után következett be.

Az egyes országokban kialakuló munkásnőmozgalom jelentőségét az egyetemes munkásmozgalom szempontjából igazolja az a körülmény is, hogy a 77. *Munkásinternacionálé 1889-ben*, Párizsban megtartott kongresszusán (a híres három 8-as megszületésének kongresszusán) a munkásnőegyesületek képviselőiben már több nő jelent meg. A kongresszus tisztikarába is beválasztottak néhány nőt, így *Marié Jankovszkát* (Lengyelország) és *Clara Zetkint* (Németország). A fordító tolmácsok soraiban az angolból francia nyelvre fordítás tisztségét Marx Károly legfiatalabb leánya, *Eleonore Marx-Aveling* látta el. Női küldöttek voltak még Németországból *Emma Ihrer*, Angliából *Tochati* és *Schock* asszonyok, Párizsból *Rigai* és *Valette* munkásnők.

A női- és gyermekmunka védelme nemcsak ezen a kongresszuson, hanem ezt megelőzően, az 1864-ben megalakult *I. Internacionálé első kongresszusának* napirendjén is szerepelt már 1866 szeptember 3.-án Genfben és azóta állandóan a szociáldemokrata követelések homlokterében maradt a dolgozó nők *gazdasági és politikai egyenjogúságának* kérdésével egyetemben.

Ausztriában is ez volt az az időpont, amikor a munkásnők először adtak életjelt öntudatra ébredésükről. Bécs 16. kerületében *Dr. Victor Adler* hathatós támogatásával 1890-ben megalakult az első „Művelődési munkásnövegyesület“.

Magyarországon, a céhrendszer megszűnésével kialakult kisipar a hatvanas évektől kezdve egyre jobban összezsugorodott; a mesterek nem tudtak versenyre kelni a fejlődő nagyipar tőkéjével, olcsó cikkeivel. Főleg azokat a kisiparosokat tette tönkre és kényszerítette a gyárakba, akik azokban az iparágakban dolgoztak, amelyekben a nagyipari termelés megindult: elsősorban a textiliparban, az élvezeti cikkeket előállító iparban (dohány, sör) és a vegyi-, vas- és fémszerszám-iparágakban.

Ugyancsak a gvárüzemi verseny ölte meg a háziipart is. Főként a városokban található konfekció-háziipart sorvasztotta el a gyári termelés és vonta be a munkásokat, elsősorban a munkásnőket a gyárakba.

A munkásoknak a gyári üzemekben való elhelyezkedése bizonyos rétegeződés alapján történt. E rétegeződés több válfajra oszlik, amelyek közül bennünket elsősorban a belső függőleges irányú rétegeződés érdekel, mert ez döntötte el az egymásközi társadalmi emelkedés lényegét: a magasabb társadalmi munkabért, tehát a kedvezőbb gazdasági és kulturális életkörülményeket. Ez a döntő szempont pedig nem egyéb, mint a *szakértelem*. E szerint a munkásosztály két főcsoportra oszlik: *tanult és tanulatlan munkásokra*.

Az utóbbiak, a tanulatlan munkások, a gépek mellett teljesítenek segédszolgálatot. Munkabérük sokkal alacsonyabb, mint a szakmunkásoké, ennél fogva életszínvonaluk, műveltségük is; legtöbbje írni-olvasni sem tudott. A segédmunkások vagy napszámosok nagy tömegei *a nők* köréből kerültek ki.

A világosi fegyverletétel, tehát 1849 augusztusa után, két évtizedig tartó ellenforradalom terméketlen korszaka következik. Súlyos reakció nehezül a magyar életre. Erőszakos adóbehajtás, bebörtönözés, fojtogató cenzúra, intézményes besúgó-rendszer, *idegen hóhéruralom* Hazafinak társadalomujítónak lenni: egyet jelent az üldözöttséggel, kipellengérezettséggel, sőt a bitófára jutással. Ezek a körülmények rendkívül kedvezőtlenül befolyásolták a munkásmozgalom fejlődését és hátráltatták a munkásnőmozgalom kialakulását. A rendőrruralom minden megmozdulást irgalmatlanul eltiltott s elfojtott. Az ipari életet az 1851. és 1857.-Í helytartósági illetve császári rendeletek próbálják szabályozni. Ezekben még mindig szigorúan tilos a segédeknek a kedvezőbb munkafeltételek elérésére vonatkozó mindenfajta megbeszélése: „. az ily összebeszélések az általános büntetőtörvények alá esnek.“ Az 1859-60 évi császári és királyi nyílt parancs, amely meg akarta szüntetni a céheket, a munkaviszonyt, a munkások helyzetét illetően ugvanезeken a vágányokon halad, vagyis kijelenti, hogy a munkaviszony szabad megegyezés tárgya, de „a segéd munkáltatója iránt hűséggel, engedelmességgel, tisztelettel és illendő magaviselettel tartozik“ és tilos „egymásközt összebeszélniök, hogy közös munkamegtagadás vagy más eszközök által uraiktól feltételeket csikarjanak ki“ — ezért eltoloncolás vagy. börtönbüntetés jár...

A MAGYAR NEMES ANYÁK ALÁZATOS KÉRÉSE

A felszabadulás vágya mindenkiben él és ereje ellenállhatatlan fenségességgel megnyilatkozik abban a feliratban is, amelyet a haladás komoly előbarcosa, *Bárány Péter* szerkesztett *a magyar nemes anyák megbízásából 1790-ben; ez az írás most 150 éves és legelső bizonyítéka a jogtalan magyar asszonyok egyenjogúságra törekvésének.*

„*A magyar anyáknak az ország gyűlésére egybegyűlt országnagyjai és magyar atyák elejibe terjesztetett alázatos kérése*“ című felterjesztésnek a célja az volt, hogy a nőnek „hallgatási minőségben“ joga legyen résztvenni az országgyűlés ülésén.

Ez a kívánság megelőzte a női egyenjogúsítás nagy angol előharcosának, *Mary Wöl st one er aft*: „A női jogok vé-

delme“ c. művének megjelenését, amely csak két esztendővel később jelent meg, továbbá *Gottlieb v. Hippel* königsbergi polgármesternek „A nők polgári jogainak kiterjesztéséről“ szóló könyvét.

A magyar anyák kérvényét nyomtatásban is kiadták, sőt német fordításban is megjelent: „Den deutschen Frauen gewidmet“ címen.

A kérvénynek *Pálóczi Horváth Ádám*ban szószólója is akadt. A magyar asszonyok szószólója a „Budán öszvegyült Rendekhez“ címen megjelent füzetkéjét 1790 július 28-án írta.

A magyar nemes anyák kérvényéből:

„... Engedjék meg, hogy az országgyűlési üléseken mi is jelen lehessünk, nem mint ítélőbírái, nem mint veletek egyenlő törvényszerzők, hanem mint nézők... szabjatok ki a haza templomából egy helyet, ahonnan szavatok szabadon harsoghasson... az anyák fülébe... ne mondjátok ... illetlenség az asszonyt az országgyűlésbe bocsátani... rokka az ő kezébe ... még azt hozzáadjuk, hogy elsőben közölünk csak a főbb renden lévőknek... szabad lesz bemenni... csak csendes figyelemmel hallani... Mi, kedves férjeink, szintolly nemesi jussal bírunk, mint ti... nincs is világos törvény arról, hogy a magyar nemes asszonyosságok szintolly szabadok ne legyenek mint ti... Hogy pedig mondjátok, hogy nincs köze az asszonynak az ország dolgával, ezt el nem szenvedjük... Ha az asszonynak elméje fontos gondolatokkal nem mulatozhat.. . ebből származik a cifrázkodásban való mulatozás, ebből a *Mode* után való esdegélés ...“

A magyar nemes anyák felszabadulási vágyának és törekvésének ez a legelső megnyilatkozása soha nem szunyadt el teljesen. A későbbi időkben is fel-felcsillant, de persze nem állt meg a nemes asszonyok rendisége háttárán, hanem a polgári és bérmunkásosztály kialakulásával megszületett a *polgári nőmozgalom*, a feminizmus s vele majdnem egyidőben a *munkásnőmozgalom* is.

A magyar anyák alázatos kérését félszázaddal később idézi *Tóth Lőrincz* a „Honderű“ 1843-i 20. és 23. számában. Általában az akkori sajtó egyik része megérzi a korszak haladó szellemét és hasábjain nem egyszer figyelemreméltó cikkekkkel találkozunk a *nők felszabadítása* kér-

désében. Így a „Honderű“ 1843-i 21. számában *Beöthy Zsigmond* „Férj és nő“ című cikkében száll síkra a nők jogaiért:

„... *Korántsem azt akarom mondani, hogy a nő csupán tűzhelye körüli gondjaiba temesse magát, mit sem tudva, vagy tudni akarva a világról, melynek hullámot közt elég, ha férje hányatik, oh nem! ...*“

Illyés György, Egloffstein Amália lapjában, a „Nők Lapja“ 1871 februári számában „Az iskola köréből“ című cikkében a nők fokozottabb mérvű bevonását követeli a tanítás területén.

„... *A Kisdedóvóképzőintézet (Szabó Endre igazgatása alatt) az egyedüli, amelyben 15—25 éves tanítványok (11 férfi és 10 nő) nemre való tekintet nélkül együttesen oktatnak ...*“ Továbbá:

„*Magyarországon az iskolaköteles 1,111.671 leány közül iskolába nem jár több mint 600.000... Van 13.798 iskola 17.792 tanerővel, ezek közül 17.547 férfi és csak 245 no. Egy osztályra jut 64 tanuló... A tényleg iskolába járó 484.300 leányt férfi tanítja és csak 15.700 leányt tanít nő ..*“

A „Nők munkaköre“ (megjelent Debrecenben) 1881. évfolyama 1. számában „Az asszonyi hivatásról“ című vezércikk, de Gerando Antónia szellemében, ezt a figyelemreméltó felfogást hirdeti:

„*Az asszonyok elbutítása erkölcsi rendszer volt, éppen úgy, mint a zsarnok hatalom kezében a nép elbutítása volt a politikai rendszer. Küzdjünk még tovább... és jönni fog az az idő, amikor nem zárják el többé a nőket, sem a népet a világosságtól... Nem alázhatják meg az asszonyokat anélkül, hogy maguk is el ne aljasodjanak..*“

A „Nők munkaköre“ 2. számában *Erdélyi Mikes Róza* írt vezércikket „*Kanál az asszony kezébe*“ címmel:

„*Ez a jelszava még ma is sok férfinak. Tényekkel lehet igazolni, hogy a nők munkakörének tágítása csak előnyére válik az erkölcsnek ... Önök azt mondják, hogy hátrányára van erkölcsének?!... E nézet, uraim, megalázó Önökre s legmélyebb megvetésre méltó. Miért kell nekünk, magyar nőknek a leghátrább állnunk minden nemzet nőjei között?! Önök felelősek ezért, Uraim! ...*“

A nők egyenjogúsításának nagy szolgálatot tett *Hor-*

váth József Aradon 1881-ben megjelent könyve: „Tanulmányok a nőemancipáció köréből“. Sokatmondó a könyv alcíme: „Művelt és gondolkodó közönség számára“.

Szerző az egyenjogúsítás lényegét találóan abban összefoglalja, hogy *a nőt fel kell szabadítani a tudatlanság alól*:

„Ha a nő egyszer a tudatlanság béklyóit magáról lerázta, önkénytelenül bekövetkezik nála a komoly elhatározás. Mihelyt nőink általában szigorúan logice tudnak gondolkodni, javulni fog családi tűzhelyünk s ebből kifolyólag államiságunk be- és kifelé erősödni fog. A szellemileg emelkedett, tehát emancipált nő egyszersmind kitűnő anyává lesz .. !*“

A MUNKÁSNŐMOZGALOM ELSŐ NYOMA,

illetve szükségszerűségének felismerése visszanyúlik a *Hűtlenségi Pör* idejére.

Amikor 1873 első hetében leérkezett a hazaárulással vádolt munkások felmentő ítéletének a legfelsőbb bíróság részéről történt jóváhagyása, a nemrég betiltott „Pesti Altalános Munkásegylet“ helyébe új párt alakult, melynek hivatalos lapja a *Munkás Heti Krónika* lett. Ez az újság nagy figyelmet szentelt a *munkásnőknek*. Főleg a szervezkedés szempontjából foglalkozott velük, mindenekelőtt egyenjogúsításukat követelte, egyúttal azonban rámutatott arra, hogy a munkásasszonyok *visszatartják a férjüket a szervezkedéstől*.

Ez a panasz mindaddig kísértett, míg a munkásnők *önálló szervezkedése* nem indult meg Magyarországon.

Az első megmozdulás írott nyoma az a levél, amelyet a budapesti munkásnők 1878 április 11-én tartott *értekezlete* küldött dr. Csorba Géza komáromi szociáldemokrata ügyvédnek:

„Tekintetes Csorba Géza ügyvéd úr, Komáromban. Az eddig nyilvánosságra jutott iratai, melyekben a nők állását a társadalomban ecseteli, oly bizalmat keltettek bennünk kifejtett elve iránt, hogy elhatároztuk ezen érzetünknek a budapesti munkásnők nevében jelen irat által kifejezést adni, felkérve Tekintetességedet, miszerint szíveskedne

minket a fővárosban tartandó országos munkás-Congressuson képviselni s hathatós érveléseivel a nők ügyét általában védelmébe venni. Költ Budapest, 1878-ik év Április hó 11. és 14-én tartott női értekezletről a megbízottak: Josefina Dudich, Karolina Lauke, Therese Havaraneck, Roth Johanna, Anezini Anna varrónő, Kátser Teréz himzönő, 'Mária Luhner, Hörnstein Paulina, Hermann Fáni varrónő, Franciska Albrecht, Maria Halbleib, Anna Knobloch, Julie Schenek, Elise Bergmann, Cserni Berta, Elisabeth Bubrofsky Weissnäherin, Eltin Anna Näherin, Lnjze Bellám, Emília Hohmüller, Cecília Hohmüller.“

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890-ben történt megalakulása dobta komoly formában napirendre a munkásnők módszeres szervezési problémáit. A szakszervezetek kereteiben a munkásnők szervezése egyidős a férfimunkások kezdeti összefogásával; a szervezkedő bér-munkás csakhamar a maga bőrén tapasztalta, hogy a szervezetlen, saját gazdasági érdekeit is lábbal taposó munkásnő nem más, mint *bérlenyomó versenytársa*: gazdasági önvédelme érdekében múlhatatlanul szükségesnek mutatkozott tehát, hogy a munkásnőket is megnyerje az osztály-öntudat gondolatának.

Így alakult ki a pártban a munkásnők megszervezésének létkérdése, amely ez időponttól kezdve nem került le többé a napirendről. És mégis, mintegy másfél évtizedig tartott, amíg szervesen kialakult, komoly munkásnőmozgalomból eshetett szó; ennek okát mindenekelőtt a nyomorúságban kell keresnünk, amely a nőket sújtotta: a látástól vakulásig tartó munka és az ehhez igazodó szellemi sötétség. Tájékozódást nyújt ebben a vonatkozásban az ír ásol vasas statisztikája, amely az 186°--es esztendő közepén megállapította, hogy *a munkások 33%-a nem tudott írni-olvasni*; azonban *a férfimunkások aránya kedvezőbb voU.* mert a nők ilyen tekintetben még akkor meglehetősen hátramaradottak voltak: az analfabéta nők százalékaránya 36.8 volt. Ez a szám fokozatosan csökkent és 1920-ban 6.0-ra esett.

Hosszú és küzdelmes volt az út és még távolról sem ért véget. Annyi azonban bizonyos, hogy a *kezdeti* esztendők emberfölötti áldozatos munkája végül is legyőzte a munkásnők legnagyobb ellenségét: *a tudatlanságot és közömbösséget* s megtanította őket arra, hogy gazdasági, po-

litikai és társadalmi egyenjogúsításukért *önmaguknak* kell síkra szállniok.

A női- és gyermekmunka alkalmazását már világosan jelzi az 1872. évi Ipartörvény VIII. törvénycikke, amennyiben elrendeli, hogy a műhelyekben kifüggesztendő munkarendnek tartalmaznia kell: „a) A személyzet különféle osztályozását, különösképpen *a nők és gyermekek* alkalmazásának módozatait, tekintettel testi erejükre és az utóbbiak iskolai kötelezettségére ...“ stb. Az 1884. évi Ipartörvény XVIII. te., amely már kötelezővé teszi a munkakönyvet, általánosságban a 16 órás napi munkakeretben a 12—14 év közötti gyermek gyári foglalkoztatását napi 8 órában, 14—16 év között napi 10 órában állapítja meg, azonban csak olyan munkakörben engedélyezi, amely a testi fejlődést nem gátolja. A 10 éven aluli gyermekek gyárban való alkalmazását teljesen letiltja, 12 éves korig is csak iparhatósági engedéllyel lehet dolgoztatni, az pedig csak akkor adható meg, ha az iskola látogatása a gyári foglalkoztatással összeegyeztethető. *A női munka védelméről* e törvény egyáltalában nem intézkedett. Nem változtatta meg a munkaidőre vonatkozó rendelkezéseket, de védelmébe vette az *anyaságot*, amennyiben a munkásnőt mentesítette szülése utáni 4 heti időtartamra a munka alól, anélkül, hogy emiatt szerződését megszüntethetnék.

Az Ipartörvények rendeleteinek ellenőrzése a legelső gyárvizsgálatok idején, 1887—88-ban felvt le. E két esztendő alatt az ország valamennyi, legalább 20 munkással dolgozó *üzemét* megvizsgálták. Összesen 938 üzemet; a 39.938 munkás közül 22.994 *nő* volt alkalmazásban, *12 éven aluli gyermek*: 171, 12—14 év között: 2069, A jelentések szerint az 1884-es Ipartörvénynek a gyermekmunkára vonatkozó rendelkezéseit a legcsekélyebb figyelemre sem méltatták, mert *a 12 éven aluli gyermekek napi 12 óránál föbbet dolgoztak*, a többieket napi 1[^], sőt 13½j órán felül is dolgoztatták.

Az iparfelügyelők jelentése 1890-ben megállapította, hogy *8—9 esztendőös gyermekek éjjel is dolgoznak a gyárakban*; az 1900-as jelentés arról számol be, hogy 6121 vállalatban 147.784 férfi, 30.736 nő és 18.034 gyermek állt alkalmazásban.

A veszedelmes iparágakban foglalkoztatott nők mun-

ka viszonyaival kapcsolatban kiemeljük az 1869-ben 5089, sz. alatti első *gyufagyári* rendeletet.

Magyarországon *1907-ben* (Horvát-Szlavóniát kivéve) 15 gyufagyár volt s ezekben 868 férfit és 1025 nőt foglalkoztattak. A munkásnők közül 362-en 16 éven aluliak voltak. A munkaidő 11—13 órában volt megszabva. A gyárak egészségügyi berendezkedéséről *dr. Friedrich Vilmos* egyetemi tanár bírálata „A phosphor-okozta megbetegedések“ c. művében, Budapest 1908 —, egyenesen *lesújtó*:

„*Szűk, rosszul világított helyiségben, zárt ablakok mellett, gyilkos gőzökkel teli légkörben dolgoznak a munkások, munkásnők és soraikban 9—12 éves fejletlen gyermekek. Itt láttam egy 6—7 éves gyermeket is „délutáni szórakozásul és játékképpen“ dobozokba rakosgatta a gyufát. Az egészségügyi és tisztasági rendszabályok be nem tartásának következménye volt, hogy a dolgozók rendkívül nagy százaléka phosphor-mérgezésben szenvedett.*“

A gyújtógyártásban végre 1910-ben eltiltották a fehér vagy sárga foszfor használatát és ugyanakkor nyújtották be a *nők éjjeli munkájáról* szóló törvényjavaslatot.

NŐK A SZAKSZERVEZETEKBEN

Magyarországon a munkásnők gazdasági öntudatra ébredésének első lépése a szakszervezeti mozgalom kifejlődésével, illetve a *Szakszervezeti Tanács* megalakulásával kezdődik.

A Szakszervezeti Tanács Magyarországon csak 1898-ban tudott megalakulni és ekkor indult meg a munkásnőknek a szakszervezetekbe való módszeres beszerzése. Ez a munka rendkívül súlyos feladatokat rótt úgy a szakszervezetekre, mint magukra a munkásnőkre. A szakszervezeti mozgalomnak az első pillanattól kezdve éles harcot kellett folytatnia nemcsak a hatóságokkal, hanem magával az államhatalommal is, amely feudális csökevényeivel erősen gátolta a mozgalom kifejlődését. De számolnia kellett ezenkívül azzal a benső, ösztönös ellenállással is, amely a hagyományokhoz való gépies ragaszkodásában minden új és ismeretlen gondolatot, eszmét eltorzított, nevetségessé tett vagy meggyűlöltetett; a rendkívül alacsony színvonalon álló munkások és munkásnők maradiságával, akik a szó szoros értelmében látástól-va-

kulásig robotoltak, tehát minden szellemi fejlődés iránt — legjobban esetben — *közömbösséggel* viseltettek.

Azok a munkásnők azonban, akik férfitársaik felvilágosító és tanító szavait megszívlelték és eljutottak a *szocialista megismerésig*, eltéphetetlenül odakötözték magukat a munkásmozgalomhoz és az úttörők nemes és hősi muukáját végezték. Mind a szakmai mind a később kialakult politikai szervezetek nemcsak gazdasági és politikai öntudathoz és osztályhelyzeti megismeréshez segítették a munkásosztály *százezreit*, hanem pótolták egyrészt a feudális állapotokból folyó, másrészt a monarchikus helyzet közjogi visszásságából adódó mulasztásokat, elsősorban a *népnevelés* csaknem teljes hiányát. És ezzel *általános kultúrát* terjesztettek.

A nők szakszervezeti nevelése tekintetében kétségtelenül díszhely illeti — és megérdemli, hogy a sorból kiemeljük — a *nyomdászszervezetet*, amely megalakulása pillanatától kezdve nagy súlyt helyezett a nyomdai munkásnők *szervezésére*.

A nyomdászok még a céhkorszakból megmaradt segélyezőegyesületben kezdték kifejteni külföldi példára a modern szervezkedést; szervezetük alakulása visszanyúlik az 1862-ik esztendőre. A Nyomdászok Szakegyesülete 1896 december 20-án alakult. Ettől az időponttól kezdve a nyomdai munkásnők is beiratkoztak az Egyesületbe; már az elinduláskor 40—50 *nőtagja* volt. Joggal leszögezhetjük tehát, hogy a munkásnők megszervezése szükségszerűségének felismerése terén a nyomdai munkások voltak az úttörők. Az 1914-es világháború alatt a szervezett nyomdai munkásnők száma mintegy 2500-ra emelkedett. A nyomdai munkásnők bére épűgy, mint a szakmunkásoké, állandóan hullámzott, míg csak a kollektív szerződések meg nem rögzítették. A *szervezet* természetesen szüntelenül arra törekedett, hogy a nyomdai munkásnők bérét minél kedvezőbben alakítsa, tudatában lévén annak, hogy ez valamennyi munkáskategória bérét jótékonyan befolyásolja.

A nyomdai munkásnők élcsapatának osztálytudatos munkájából oroszlánrész illeti meg a nemrég elhunyt *Schmidt Mayer Vilma*t; közel félévszázadon keresztül, jobban-rosszban, rendületlen áldozatossággal dolgozott a *női szakosztály* kiépítésén — de azon túl, az egyetemes mun-

kásnőmozgalom felvirágoztatásán is fáradhatatlanul közreműködött.

A nő kenyérkereső térfoglalása, helyesebben a szakszervezeti mozgalomba való beolvadása kérdését csak akkor tisztázhatjuk kellőképpen, ha kiindulásul figyelembe vesszük azokat a számbeli, szociális- és munkaviszonyokat, amelyek főképpen a női munkaerő, de nem utolsósorban, a gyermekmunkaerő alkalmazásának is jellegzetes tünetei és nem kis mértékben siettették — minden gátló körülmény ellenére — a munkásnőmozgalom kifejlődését

Magyarországon,
ha tekintetbe vesszük, hogy
Budapest férfilekosságának száma

1900-ban	360.683
1930-ban	459.624
1900-ban	372.657
1930-ban	546.560

kitűnik, hogy a kereső nők csoportjában 100 férfira 1900-ban 108 nő, /930-ban 124 nő jutott. Minden keresetre vagy családalapításra alkalmas nőre egy hasonló korú állástalan nő esik. E 75.000 főnyi keresőképes nő küzdelmeit nem szabad és nem lehet azzal a nyegle utalással elintézni, hogy térjenek vissza a nő „természetes“ hivatásához: a családi életbe —, miután ezek a nők akkor sem mehetnének férjhez, ha minden férfi megnősülne; 1930-ban ugyanis a férjhezmenők korcsoportjában 75.000-rel több volt a nő, mint a férfi.

Egyébként a női munka felszabadításának vagy korlátozásának kérdése kettős szemszögből mérlegelendő. Először a nők létfenntartásának szükségszerűsége ugrik előtérbe; valamilyen módon kenyérkeresethez kell őket juttatni, épúgy mint a keresetnélküli férfiakat. Másodszor szembeszökő a nemzetgazdasági érdek: szabad-e a közönségnek lemondania a dolgozó kezek csaknem 50 százalékáról? Ugyanis, ha a nőket kizárjuk a termelőmunkából, akkor csupán fogyasztónak hagyjuk meg a másik 50% terhére! Ez azután minden egyéb, csak nem racionális gazdálkodás. De hogy mit jelent világgazdasági szempontból az a rendkívüli erő- és vagyontömeg, amelyet a női munka képvisel, hozzávetőlegesen csak akkor mérhető fel, ha leszögezzük, hogy 19 modern államot véve alapul: a kenyérkereső nők száma az utolsó békeévekben 104 millió.

Jellemzésül a kereseti adó szempontjából: fővárosunkban az alkalmazottak adójának 13%-a folyik a közpénztárakba nők részéről, míg az összes adók 25%-át nők fizetik.

Az *ipari munkásnők* számának alakulása Budapesten:

1900-ban	41.679
1930-ban	76.307

Amíg ebben az időszakban a férfimunkások száma 20%-kal, a munkásnőké teljes 90%-kal emelkedett.

A dolgozó nők a különböző foglalkozási főcsoportokban így oszlanak meg Budapesten:

Östermelésben	312
Iparban	29.240
Kereskedelemben	4.666
Közlekedésben	645
Napszámosok	2.111
Háztartási alkalmazottak	50.895

Jellegzetes az ipari munkásnők mellett a *nőtisztviselők* számának alakulása 1900—1930 között Budapesten:

1900-ban		1930-ban
férfi	36.876	74.540
nő	6.369	36.615

A férfitisztviselők száma megkétszereződött, míg a nőké megötszöröződött.

Ami az *ipari munkásnők* hetibérére illeti, az az 1914-es esztendővel szemben már 1932-ig is erősen csökkent s ez a csökkenés a későbbi esztendőkből a legtöbb szakmában még fokozódott. Ez a fizetéscsökkenés 4A^oI -től egészen 42.7%-ig terjedt.

Általánosságban mind az ipari munkásnők, mind a kereskedelmi női alkalmazottak és tisztviselők *átlagfizetésének* maximuma megfelel a munkások, illetve férfi-alkalmazottak és tisztviselők fizetése *minimumának*. Természetesen minden foglalkozási ágban akadnak nők, akik elérik az ú. n. csúcspozíciókat, ez azonban mindig *egyéni* eredmény és sohasem ölel fel egész kategóriákat, jóllehet, női munkaerő egyenrangú átlagteljesítményét esetenként még a legilletékesebb tényezők is hajlandók elismerni, így az 1914-es világháború alatt a *közös hadügy-*

miniszter egyik körrendeletében így ír: „*Bárhová állítják is a nőt, mindenütt megfelel*“. Ezzel tisztában vannak a munkáltatók is, fokozottabban a háborús időkben, amikor a férfiak zöme hadiszolgálatot teljesít, megnő a női munkaerő iránti kereslet, sőt felelős helyekre is állítják —, anélkül azonban, hogy teljesítményének arányában fizetnék. Sőt, még ennél is tovább mennek a gyárosok és nemcsak a katonai szolgálatra behívott munkásokat pótolják nőekkel, hanem elbocsátás útján igyekeznek megszabadulni a magasabb bérű férfimunkásoktól, hogy *olcsóbb* női munkaerővel töltsék be helyüket. Erre vall a *Kereskedelmi-, Hadiügy- és Honvédelmi Minisztérium* következő, együttes rendelete az 1914-es világháború alatt: „Nem engedhető meg, hogy egyes vállalatok kényszerítő ok nélkül elbocsátásuk alkalmazottaikat. Az elbocsátás gyakori oka, hogy *olcsóbb női munkásokat* akarnak beállítani.“

A mtmkásnők kizsákmányolása nem szorítkozik a háborús időkre. Ez a megállapítás megrendítő módon nyilatkozik meg a *szakértő* tárgyilagos megítélésében is. A Statisztikai Társaság egyik ülésén *Gortvay György* egyetemi magántanár „A dolgozó nő szociális helyzetéről és munkaviszonyairól“ tartott előadásában leszögezte, hogy „a *női munka jellemzője: az alacsony munkabé**. Ennek egyik oka a *munkásnők szervezetlensége*. Pl. a szövő- és fonóiparban a nők munkateljesítménye *jobb*, mint a férfiaké, mégis a nők 15—20% -kai kevesebbet keresnek“.

A női munka kérdésébe szervesen belekapcsolódnak az *ifjúmunkások és a gyermekmunka* visszasságai s ha ehelyütt nem is tárgyalhatjuk ezt a kérdést részletesen, néhány jellemző tünetét mégis le kell szögeznünk. Szemléltetésül idézzük *dr. Chyser Béla* megállapítását:

„A fővárosban iskolábamenet előtt a gyermekek újságot, péksüteményt stb. hordanak ki. Vidéken vizet hordanak, pásztorkodnak, mezon-földön dolgoznak és ezért iskolai szünetet kapnak. A leánygyermekek éjjeli munkával óránként 2—6 fillért keresnek. Tanoncok munkaideje 10—15 óra. A téglaverők gyermekei görbehátúak. Gerincük elferdül a nehéz munkától. Üvegfüvők gyermekei az iskolában álmosak, fejfájásban szenvednek, törpenövésűek, 4—5 éves gyermekek üveggyárakban szülőik éjjeli munkájánál a formákat tartják. Malmokban 24—36 órát voltak

egyfolytában. *Sütő, cukrász stb. inasok éjjel-nappal dolgoztak*“.

Az ifjúmunkások és a gyermekmunka kérdése, jól-lehet intézményes rendezése állandóan napirenden van s azt elsősorban és légióként a Szociáldemokrata Párt és sajtója, a Szakszervezeti Tanács, mint a szakszervezetek képviselője, továbbá a szociáldemokrata parlamenti és községi frakció szorgalmazza — az ellenőrzés hézagossága miatt még ma is viszonylagosan rendkívül csekély haladást mutat.

A Szakszervezeti Tanács megalakulása óta állandóan napirenden tartja a női munka rendezésének kérdését minden irányban: munkabér, munkaidő, túlórázás és éjjeli munka eltiltása, betegségi, rokkantsági és öregségi biztosítás tekintetében stb. Az 1899. szakszervezeti kongresszus már követelte, hogy mondja ki az Ipartörvény félre nem magyarázható módon a női- és gyermekmunka korlátozását, továbbá a nők és gyermekek egészségtelen üzemekben foglalkoztatásának és éjjeli munkájának teljes betiltását. Az 1911-es kongresszus megismétli e követeléseket azzal a kiegészítéssel, hogy a 14, illetve 16 éven aluli fiúkat és lányokat általában tiltsák el a munkától és terjesszék ki az Ipartörvényt az otthoni és háziipari munkásnőkre is. Egyúttal követeli a Cselédtörvény haladó szellemű átalakítását. Az 1927-es szakszervezeti kongresszus követeli a dohánygyári betegsegélyző pénztárak megszüntetését és a dohánygyári munkások és munkásnők besorozását az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárba. Az 1925-i kongresszus határozati javaslatban követeli mindkét nembeli munkások részére a 8 órás munkanapot, a női- és gyermekmunka fokozottabb védelmét, 14 éven alul a teljes munkatilalmat.

Nemzetközileg a munkásnők taglétszámának aránya a különböző országok szakszervezeteiben a harmincas esztendőkből a következőképpen alakult:

100 férfi szakszervezeti tagra jutott nőtag:

<i>Memel területen</i>	26.4
<i>Dániában</i>	25.3
<i>Lettországban</i>	25.2
<i>Ausztriában</i>	21.9
<i>Csehszlovákiában</i>	21.5

<i>Palesztinában</i>	18.9
<i>Magyarországon</i>	16.0
<i>Belgiumban</i>	12.9
<i>Angliában</i>	12.7
<i>Svájcban</i>	10.6
<i>Lengyelországban</i>	10.5
<i>Svédországban</i>	9.7
<i>Jugoszláviában</i>	8.3
<i>Hollandiában</i>	6.4

A Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó szakszervezetek taglétszáma, különös tekintettel a női tagokra, három évtized távlatában ezt az alakulást mutatja:

	<i>összesen</i>	<i>férfi</i>	<i>nő</i>
<i>1901-ben</i>	<i>10.000</i>	<i>9.500</i>	<i>500</i>
<i>1910 „</i>	<i>86.478</i>	<i>80.901</i>	<i>5.577</i>
<i>1915 „</i>	<i>43.381</i>	<i>36.690</i>	<i>6.691</i>
<i>1916 „</i>	<i>55.338</i>	<i>47.024</i>	<i>8.314</i>
<i>1917 „</i>	<i>215.222</i>	<i>166.411</i>	<i>48.811</i>
<i>1918 „</i>	<i>721.437</i>	<i>590.216</i>	<i>131.221</i>
<i>1919 „</i>	<i>212.408</i>	<i>181.993</i>	<i>30.415</i>
<i>1920 „</i>	<i>152.441</i>	<i>132.054</i>	<i>20.387</i>
<i>1930 „</i>	<i>88.780</i>	<i>75.752</i>	<i>13.028</i>

A munkásnők hullámzó taglétszáma pontosan mutatja a magyar ipar fellendülését, a *világháborús konjunktúrát* és végül az 1929-es év derekán jelentkező világgazdasági válság első töréseit.

A következő szakszervezeteknek volt a legtöbb nőtagjuk az 1914-es világháború végén, illetőleg az összeomlás után.

1917-ben:

<i>dohánygyáriak</i>	7.100
<i>villamosaik.</i>	2.081

<i>városi alkalmazottak</i>	14.540
<i>vasúti alkalmazottak</i>	16.588
<i>biztosítási alkalmazottak</i>	1.255
<i>kereskedelmi alkalmazottak</i>	2.137
<i>közalkalmazottak</i>	21.461
<i>dohánygyáriak</i>	10.465

<i>biztosítási alkalmazottak</i>	2.500
<i>dohánygyáriak</i>	5.070
<i>kereskedelmi alkalmazottak</i>	1.428
<i>keresk. alk.</i>	1.581
<i>pénzüintézeti tisztv.</i>	1.000
<i>keresk. alk.</i>	1.811
<i>pénzüintézeti tisztv.</i>	2.000
<i>pénzüintézeti tisztv.</i>	943
<i>pénzüintézeti tisztv.</i>	585
<i>zenész</i>	3.226
<i>zenész</i>	2897

Szűkre szabott kereteinkben csupán szemléltetés céljából, nagy vonalakban vázolhatjuk néhány szakszervezet nőtagjainak létszámát és mozgalmát.

A *vas- és fémiparban* 1900-ban mintegy 3000 nő dolgozott. Ez a létszám az 1914-és világháború utolsó esztendejében — tehát a legjellegzetesebb termelési időpontban — a négyszeresére: 12.292-re emelkedett.

<i>Az összes munkások taglétszáma</i>		<i>ebből nő:</i>
<i>1918</i>	<i>56.975</i>	<i>12.292</i>
<i>1919</i>	<i>15.414</i>	<i>1.739</i>
<i>1920</i>	<i>33.861</i>	<i>4.513</i>
<i>1921</i>	<i>38.398</i>	<i>4.686</i>
<i>1922</i>	<i>58.443</i>	<i>6.237</i>
<i>1923</i>	<i>45.075</i>	<i>5.765</i>
<i>1924</i>	<i>38.373</i>	<i>5.765</i>
<i>1925</i>	<i>35.594</i>	<i>5.351</i>
<i>1926</i>	<i>34.377</i>	<i>4.795</i>
<i>1927</i>	<i>41.677</i>	<i>5.857</i>
<i>1933</i>	<i>20.705</i>	<i>3.958</i>
<i>1935</i>	<i>34.596</i>	<i>7.154</i>

A vasipar munkásnőinek 1927 óta külön *nőtítkórsága és külön női szervezőbizottsága van.*

A budapesti helyicsoport nőtagjainak első vezetője *Filipovics Katica* volt. Az első titkár *Kockán Mária*. Lemondása után helyébe *Kristóf-Koltói Anna* került s azóta is nagy hozzáértéssel dolgozik a vasmunkásnők szervezése érdekében.

A nyomdászok mellett a vasmunkások szövetsége az, amely nagyvonalúan foglalkozik a szakmai munkásnők szervezésével, tanításával.

Gazdasági téren a munkásnők szervezkedése mindig az egyetemes szakmai szervezkedéshez igazodik, mind időpont, mind átütőerő szempontjából. Ahol erős a szervezet, ott gyorsabb iramban halad a munkásnőmozgalom is, míg a gyöngébb szakszervezetekben lassúbb a folyamat. Altalánosságban, *a szakszervezetek mindegyike nagy súlyt helyez a szakmában dolgozó nők szervezésére;* természetesen akadtak szakmák, melyeknek a munkáscsalád építése és egészsége érdekében nemcsak a gyermek-, de a női munka eltiltásáért is küzdelmet kellett folytatniok. így a *bányamunkások* 1903 december 26—27-i országos értekezletén elfogadott határozati javaslat egyik pontja a *női- és gyermekmunka eltiltását követeli.* Olt, ahol a tökére-érdekeltség különösen megtalálta számítását a női munkaerő alkalmazásában, a szervezett munkásság ilyirányú küzdelme nem egyszer meddő maradt. Ezért mindegyik szakszervezet legfőbb feladatának tekinti a *nők megszerzését az egész munkáscsalád boldogulása érdekében.*

Ezt az erkölcsi kötelességet fölismerték az öntudatos *építőmunkások* is, amikor az első pillanattól kezdve igyekeztek megszervezni a napszámosnőket. Ebben a szakmában a Millenium előtti időben, 1894-95-ben a konjunktúrával együtt indult meg a napszámosnők nagyobbarányú alkalmazása. A férfi-napszámosok 1.20—1.30 forint napi keresete mellett a nők 70—80 krajcár *béréri* dolgoztak.

A munkásnők gazdasági szervezkedése szempontjából különösen jellegzetesek *a háborús termelés viszonyai,* így az *1914-es világháborús termelés* visszasságai fokozottan éreztették hatásukat valamennyi iparágban. A dolgozó nők helyzete Csepelen, Diósgyőrött és másutt is, rendkívül súlyos volt. Munkabérük nem érte el a férfimunkások órabérének *felét.* Egyre nagyobb számban *szervez-*

kedtek s a Vas- és Fémmunkás-Szövetség közbelépésének a legtöbb esetben sikerült is megszüntetni a vállalkozók, illetve vezetőik kilengéseit.

A vasmunkásokon kívül úgyszólván valamennyi szakszervezet jellegzetes emelkedést mutat a női tagiét-szám tekintetében a világháború végéig és az utána következő esztendőkbén; ennek magyarázatát egyrészt a gazdasági, másrészt az ideológiai konjunktúrában kell keresnünk.

Az egyesült cipész, cipőfelsőrészkészítő, boripariak és csizmadiamunkások szakszervezetében mindig szép számmal akadtak női tagok, így a világháború idején, amikor a hadbavonultak helyére nők kerültek, a tagok létszámának több mint fele nő volt. A világháború utáni időben ez az arány eltolódott, így 1921-ben a szervezetnek 8353 férfi mellett 1051 nőtagja volt.

Az Élelmezési munkások szakszervezetének

1918-ban 8837 férfi-tagja és
1462 nőtagja volt.

A Fényképészek szakszervezetének

1918-ban 118 férfi és
247 nőtagja volt.

A Húsipari munkások szakszer evezet e 1916-ban kiharcolta, hogy a konzervgyárakban a nők csak napi 5 órát dolgoztak és 80% bérjavítást kaptak. 1917-ben e szakszervezet taglétszáma így alakult:

2475 férfi
3648 no.

Kereskedelmi alkalmazottaknál 1917-ben

9353 férfi
4008 női tag volt megszervezve.

A könyvkötőmunkások szakszervezete 1897-ben alakult és 1900-ban már voltak nőtagjaik. A bérek alakulásánál a nők a férfi-munkabérek 60%-át kapták. A világháború alatt

458 férfi és
1420 nőtagja volt.

A világháború idején ez a szakszervezet kiharcolta, hogy azokban az üzemekben, ahol a nők férfimunkát végez-

tek, megkapják a *teljes bért*. A könyvkötők szakszervezete mindig rendkívüli mértékben szorgalmazta a szakmai nők szervezését és nevelését. Nagyon élénk a mozgalom, lelkes és agilis női vezető gárda irányítja a női csoport ügyeit.

A Magántisztviselők szervezete 1898-ban alakult és kezdettől voltak nőtagjai. A taglétszám mintegy 60% - a nőkből áll.

A Pénzintézeti tisztviselők szervezetében

1918-ban 3750 férfi és

1020 nőtag volt.

Szabómunkásoknál

1917-ben 1640 férfi és

2466 nőtag volt

1920-ban 5840 férfi és

2813-ra emelkedik a nőtagok szá-

ma. A múltban is, ma is, a női csoport mindent elkövet, hogy a szervezeti életet fejlessze a nők soraiban. Rendszeres nevelőmunka folyik.

A Szállodai, éttermi- és kávéházi alkalmazottaknál

1917-ben 650 férfi és

150 nőtag volt.

A szoba- és ablaktisztító munkásoknál

1920-ban 45 férfi és

93 nőtag volt.

A Vegyészeti Munkások Szövetsége 1906-ban alakult. Első nőtag ja a Helvey-gyár munkásaiból került ki. A Gumigyárban a nőknek mintegy fele *szervezeti* volt. Erősebb tempóban a fővárosban és a vidéken 1917-ben indult meg a szervezkedés. 1923-ban

1710 férfi és

1598 nőtagja volt.

Két szakma munkásnőinek — háztartási alkalmazottak és dohánygyári munkásnők — gazdasági *szervezkedéséről* külön fogunk megemlékezni. E két szakmában ugyanis a gazdasági szervezkedést, illetőleg annak lehetőségét megelőzte a *politikai szervezkedés*, ezért mozgalmukat a nők politikai szervezkedésének során tesszük szóvá.

A szervezett munkásnők a szakmák minden megmoz-

dulásában teljes mértékben kivették részüket és minde-
nütt megálltak helyüket De ahogy nem maradtak el köte-
lességteljesítés tekintetében, épp úgy megosztottak minden
megpróbáltatást a férfimunkásokkal...

A Szakszervezeti Tanács adatai alapján (amelyeket
a Népjóléti Minisztérium felkérésére rendelkezésére bocsá-
tott), 1928-ban 93.058 munkás közül 22.824 munkásnő volt
munka nélkül.

*Az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító
Pénztár* kimutatása szerint

1916-ban 3547 nőt

1917-ben 3310 nőt ért baleset.

Ez a jelentés megjegyzi, hogy a munkásvédelem terü-
letén még sok a baj és a hiányosság. Sok üzemben *éjjeli
munkán 14-15 éves gyermekek* dolgoznak. 1916-ban, tehát
a háborús termelés f orrpontján az első évek 21 és 32%-
ával szemben a *fiatalkorú munkások 36%-át érts baleset*
tízezer biztosított közül.

A szociáldemokrata munkásszervezetek küzdelmet
indítottak egyenjogúsításuk és felszabadításuk érdekében.
A „családvédelem“, a munkáscsalád létszínvonalának
emelése a *szakszervezetekből indult ki.* Emberséges mun-
kabér, nyolcórás munkanap, közmunkákkal stb. a munka-
nélküliség megszüntetésié, betegségélyezés, baleseti és
öregségi biztosítás: ezek voltak a kezdeményező lépések.

A szakszervezetek fáradhatatlan és áldozatos küzdel-
mének lett eredménye a népjóléti, szociálpolitikai közüle-
tek megszervezése és intézményeinek felállítása, amelyek
idők folvamán az állam és a községek területén megszület-
tek. A szakszervezetek szakadatlan ostorcsapással feléb-
resztették a társadalom lelkiismeretét és olyan viharos
közvéleményt teremtettek, hogy lehetetlenség volt a refor-
mok elől továbbra is elzárkózni, így született meg a beteg-
ség-, baleset- és öregségi biztosítás, a minimális munkabér
és a nyolcórás munkanap. De a harc még korántsem ért
véget, a szakszervezetek rendületlenül küzdenek tovább *σ
születendő és élő emberéletek* megmentése és védelme ér-
dekében az egész gazdasági és szociális területen — a
győzelemig.

Ebben a munkában szívvel-lélekkel a szervezett munkásnők is résztvesznek.

S ez a küzdelem nemzetgazdasági szempontból is többet jelent, nem utolsó sorban az „egyke“ elleni küzdelemben is, mint valamennyi társadalmi úton történő gyökeretlen kísérlet.

Biztosítsunk megfelelő jólétet a munkáscsaládnak, emberies ellátottságot, védelmet, kedvező és egészséges munkafeltételeket és biztonságot mindkét nembeli munkásnak és akkor a munkásnők boldog örömmel töltik be legszébb asszonyi kötelességüket: anyai hivatásukat.

AZ ELSŐ TAPOGATÓZÓ POLITIKAI LÉPÉSEK

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890. december 7—8-án tartott pártgyűlésén került nyilvánosság elé először szóba a *munkásnőmozgalom* kiépítésének fontossága. *Kürschner Jakab* előadó bejelentette, hogy többféle munkásnőképző egyesületek alakultak. *Huffman Gy.* küldött felszólalásában elmondta, hogy Brassóban is meg fogják alakítani az első munkásnőképző egyletet. Egyúttal erélyesen követelte a *nemek egyenjogúsítását*. *Schrott Lajos* aradi küldött, minden 20 évet betöltött férfi és nő számára követelt *választójogot*.

A kongresszus második napján a szakegyesületi szervezkedés napirendi pontjához *Szucsány Irma* nyomdai munkásnő (Budapest) is hozzá szólt és a következőket mondta:

A szakegyesületi szervezkedés bizonyára nagy előnyökkel jár és azért azt minden eszközzel elő kell mozdítanunk. Van azonban hátrányos oldala is, t. i. ha a szervezetekhez nem csatlakoznak az illető szakma összes munkásai és csak egy töredékét képviselik a szakmabeli munkásoknak s így a vállalkozók könnyen megrend szabály ózhat jak azokat a munkásokat, akik szervezeteinkhöz tartoznak, így történt a Budapesti Kő- és Könyvnyomdai Segédmunkásnők Egyletével is, amely egylet tagjainak nagy részét elbocsátották a nyomdai főnökök, ámbár az egylet csak betegsegélyezéssel és munkaközvetítéssel foglalkozott. Nyilvánvaló tehát, hogy a szakegyesületek egészséges fejlődése elsősorban a munkásság osztályöntu-

datosságán és szolidaritásán alapszik, azért szükséges a szabad, vállalkozói befolyástól mentes egyesülési jog. Hogy azonban a munkásság szabad egyesülési joga biztosíttassék, oly törvényt kell kivívni, amely büntetéssel fenyegeti azt a vállalkozót, aki munkásait megrendszabályozza azért, mert szakegyesületi mozgalomban részt vesznek és így a munkásoknak a törvényben biztosított szabad egyesülési jogát megcsorbítja. Továbbá indítványozom, hogy vétessék föl egy pont, amely a reánk oly hátrányos gyári segélypénztárrakra irányul.

Az első országos kongresszus *alapokmánya* a „Magyarországi Szociáldemokrata Párt Alapelvei“ címen jelent meg 1898-ban, elvi nyilatkozatában a párt programjának bevezetésében már meghatározza *a no helyzetét a pártban*, amikor leszögezi:

1.) A magyarországi szociáldemokrata párt arra törekszik, hogy az összes népet nemzetiségi, faji és nemi különbség nélkül kiszabadítsa a gazdasági függés bilincseiből, annak politikai jognélküliségét megszüntesse, valamint, hogy a munkásnépet a szellemi satnyulásból kiemelje.

A munkásvédő törvényekkel kapcsolatban követeli:

1.) A 8 órás munkaidőt

2.) A 14 éven aluli gyermekek munkájának megtiltását és a 14—18 éves kiskorú munkások munkaidejének korlátozását napi 6 órára, úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban.

3.) A munkásnők kizárását mindazon üzemekből, amelyek a női szervezetre különösen káros hatásúak.

4.) A nők és 18 éven aluli munkások éjjeli munkájának eltiltását.

Az 1903-as pártszervezeti szabályzat:

1.) Általános, egyenlő, titkos és közvetlen szavazati jogot követel az állam minden 20 éven felüli polgárának nemi különbség nélkül.

A kilencvenes esztendőök, a városok munkásságán kívül megmozgatták a magyar vidéket is,

A mezőgazdasági munkások elviselhetetlen szegénysége, a krajcáros napibérek, a föld népének teljes lerongyolódása, felébresztette nemcsak a férfiakban, hanem a nőkben is az önvédelem és ellenállás szellemét Különösen a *kubikosokban* érlelődött meg a szociáldemokrata szervezkedés gondolatának szükségszerűsége, ők voltak azok,

akiket bizonytalan sorsuk messzi vidékre elsodort asszonyaiktól és így leghamarabb ismerkedtek meg a *haladás szellemével*.

Már 1893-ban élénk szervezkedési munka folyt *Hódmezővásárhelyen Szántó Kovács János* vezetésével. Ugyanakkor nagyon sok földmunkás asszony is lelkesedett az eszméért, bár őket a nemszocialista asszonyok megvetették, kigúnyolták és minden rossznak elhíresztelték, ők mindazonáltal rendületlenül kitartottak az eszme mellett. *Bárdos Juliannánál* gyülekeztek. .. Nem hiányzott *Nagy Zsófia, Csorba Mária, Dódné Elek Anna, Héderné Lukács Mária* és még sok, itt fel nem sorolt földmunkás asszony.

*

A munkásnőmozgalom Sturm- und Drang-korszaka éppúgy, mint a munkásmozgalomé, külső formáiban a lehetőségekhez igazodott és ezért nem mutatott, nem mutatott egységes képet. Magyarországon az egyesülés lehetősége szigorú és szűk korlátok közt mozgott, így a munkásnők szervezkedése elé is intézményes akadályok gődültek.

Alkalmazkodni kellett az adottságokhoz.

Az óra parancsa volt: összejönni mindenáron! Megteremteni a közösséget, egymás mellé sorakozni, összefogni, elpanaszolni a közös sérelmeket, a közös szenvedésből erőt csíholni s az ellenállásra felkészülni. A munkásnőknek minden okuk megvolt rá!

Munkásnőképzőkben, asztaltársaságokban, vigalmi és műkedvelői társaságokban, szabad szervezetekben és nőbizottságok kebelében indult meg ez a lázas felvilágosító és nevelő munka, amelynek célkitűzése volt: *a tudatlanság helyébe értelmet, a közömbösség helyébe megismerést ültetni és az eltompulás helyébe lendületet vinni. Az 1900-ás esztendőktől kezdve 1903-ig egész sor ilyen rövidebb-hosszabb lelekzetű egyesülés alakult, s ezek kedélyes összejövetelek és előadások keretében szórakoztatták és tanították a munkásosztály felszabadulását áhító nőtagjait.*

A női előadásokat a „Szabadság“ munkásképző egyesület kezdte meg IX. Ranolder u. 28. sz. alatti helyiségében s a „Népszaváéban hirdeti meg a „Nőkérdésről“ címen, 1902. február 6.-ára.

Most már a munkásmozgalom egyre szélesebb területein indul meg a munkásnők szervezési munkája: a szak-

egyesületekben, a politikai szervezetekben. A *Népszava* is megszívlelte a minden oldalról, mindkét nem részéről visszhangzó kívánságokat és hasábokat szentelt a „nőkérdés“ ismertetésére. Mint minden újonnan felvetődő kérdés esetén, ezúttal is megnyilvánult az a gépies felfogás, amely felülről, a pártvezetőség részéről vélte a munkásnőmozgalom kialakulását elérni. Sokrétű tapasztalat viszont azt igazolja, hogy lehetséges ugyan mesterségesen vírágházakban érlelni a gyümölcsöt, sőt a társadalmi mozgalom gyümölcsét is, de az valóban *élvezhetővé*, vagyis *ez esetben átütő erejűvé csak akkor válik, ha gyökerei a földből hajtanak ki és valóban átértett és felismert szükségletekből erednek*. Ahhoz, hogy a munkásnők felismerjék a felszabadulás jelentőségét, kellett, hogy *önmaguk eszméljenek rá szolgálásukra*.

Mihelyt a felismerésnek ebbe a szakaszába értek, mindenütt megindult a termékenyítő tavaszi magvetés, a szervező munka. Nemcsak az üzemi munkások soraiban dolgozó nők, hanem a *kereskedelmi női alkalmazottak* közt is kezdett kristályosodni az osztályhelyzet megismerése, így a *Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegylete* alakuló közgyűlésén, 1900 november 4-én megjelent a „Párisi Nagy Áruház“ és a „Palais Royal“ sok női alkalmazottja. *Lehr Aranka* ismertette a női alkalmazottak szomorú helyzetét és tolmácsolta kívánságaikat; e szakszervezet az első között volt, *amelynek vezetőségébe nőket is beválasztottak: Lindenfeld Zsenit és Gárdos Mariskát*.

A „Népszava“ most már rendszeresen foglalkozott a nőmozgalom kérdéseivel és igyekezett azoknak közvéleményt teremteni. Néhány érdekesebb cikkét — jellemzésül — kivonatossan idézzük:

(.7902. március 22.-én.) *A berlini női munkásmozgalomról.*

..... *Ismételten kifejezték azt az óhajást, hogy a pártvezetőség a nőmunkások szervezését indítsa meg. A pártvezetőség! Az nem tehet meg mindent... A munkát maguknak az érdekelt munkáskategóriáknak kell végezniök. A pártvezetőség általános irányú elveket ad, fenntartja a párt egyes részei közt az egységet, de a felvilágosítás munkája... hogy lássák, miképp folyik ez a munka külföldön, közöljük a berlini női munkások 1901 évi jelentését ...*

A „Népszava“ .7902 egyik márciusi száma külön ki-

emeli, hogy a március hó végén tartandó pártkongresszus harmadik napján *Kerti Mária* (Solt) a nők nevében emel szót és vázolni fogja a munkásnők sanyarú helyzetét.

A „Népszava“ 1902 április 26.-i száma Cs. aláírással a „Nőkről“ címmel vezércikket ír. Többek között:

„Egyrészt a munkás kénytelen belátni, hogy ha a nőt mindenhová beviszik a munkába, ahol a férfiak vannak, akkor azokat a nőket be kell vinni mindenüvé, ahol a társadalom ügyeit intézik. Ennélfogva a legtermészetesebb dolog, hogy ugyanazok az eszmék hassák át a nőket is. A gazdasági és jogi helyzet egyenlősége egyenlővé teszi őket érzésben és felfogásban és egy táborba hozza őket“.

Háromhasábos cikket közöl a „Népszava“ 1902 május 13-i száma „Szakegyesületi agitáció a munkásnők között“ címen.

„Arra a kérdésre, hogy mi a teendőjük a szakegyesületeknek, ha a nőket lehetőleg nagy számban akarják oda bevonni és ott öntudatos, hű, buzgó elvtársnőkké tenni, a felelet nagyon világos és egyszerű: agitáció ... Az agitációt főképp népgyűléseken űzzük, mert ott a tömeghangulat magával ragadja őket.“

Olcsó füzetek kiadásával is igyekezett a Párt a munkásnők felvilágosítását és tanítását szolgálni. Ily célt szolgált a „Szózat a nőkhöz“ című röpirat, — írta *Kelecsényi György*, — amely 1903 márciusában jelent meg a Népszava könyvkereskedésében.

Az 1902. évi pártgyűlésen *Lakatos József* vasmunkás sürgette a *munkásnőmozgalom megteremtését*. A kérdést most már nem lehetett elodázni, az mielőbbi megoldásra várt. A párt titkársága, néhány lelkes és rajongó diák, diáklány, tisztviselő és munkásnő buzgó munkája segítségével 1903 február 2—3-án délutánjára összehívta Budapest és környéke *szakmai munkásnőinek képviselőit*, hogy megvitassák helyzetüket és megbeszéljék a legközelebbi tennivalókat.

A *Népszava* „A nők szervezkedése“ cím alatt hosszú cikkben méltatta az összejövetelet, amelyet méltán nevezhetünk a *munkásnőmozgalom elindulásának*. Az ott elhangzottak megdöbbenő színekkel festik az akkori viszonyokat:

„Kicsinylő mosollyal beszélgetnek néhanapján a nők jogáról, a „gyöngébb“ nem felszabadításáról. Beengedik ugyan a nőket a tudomány templomaiba és dicsekednek azzal, hogy ma már a nő lehet tanár vagy orvos, ennél fogva nem is törekednek többre. Azokról a nőkről nem is akarnak tudni, akik kora gyermekésgüktől agg korukig silány bérért a dohos pinceműhelyekben és a gyárak gépei mellett tengődnek.

A szociáldemokrácia sohasem feledkezett meg a nőkről: védelmet, jogokat mindig egyformán követelt a nők és férfiak részére... A szervezkedés nehéz munkájában azonban eddig a nők kevés részt vettek; ne» firtassuk, hogy mennyiben vagyunk mi, férfiak, bűnösök ebben. Inkább örülünk annak, hogy ezen most maguk a nők akarnak segíteni mindenütt, ahol szervezett munkás-ság él és dolgozik ... Budapest és környékének munkásnői az elmúlt hét két ünnepnapjának délutánjait felhasználták arra, hogy megvitassák helyzetüket, feltárják sorsukat. Az első lépés... tehát megtörtént. Hisszük, hogy minden szociáldemokrata támogatni fogja a nők szervezkedését“.

Ez a nagy horderejű tanácskozás a Cipőfelsőrész-készítők Szakegyesületének helyiségében (Dohány ucca és Síp ucca sarok) zajlott le. Az akkori pártvezetőség majdnem testületileg megjelent.

A napirend három pontból állt:

1. *A munkásnők általános gazdasági, politikai és társadalmi helyzete. (Előadó: Schwimmer Rózsa.)*
2. *A munkásnők egyenjogúsításának kérdése (Szabó Hanna).*
3. *A szervezkedés célja s módszerei (Gárdos Mariska).*

Az előadásokat vita követte, amelynek során az az egyöntetű megállapodás alakult ki, hogy a munkásnők önképzése és szocialista nevelése érdekében *haladéktalanul meg kell alakítani önálló szervezetüket.* Az egybegyűltek nyomban meg is választottak egy *női szervezőbizottságot.* Az értekezlet a bizottságra róta a feladatot, hogy egyrészt, elvégezze a szükséges előmunkálatokat a munkásnő-egyesület létesítése érdekében, másrészt, nyerje meg a dolgozó nőket illetékes szakszervezetüknek és végül: szervezze meg a munkásnőegyesületbe toborítandó szabadfoglalkozású nőket: háztartási alkalmazottakat, fehérvarró-

nőket, háziipari munkásnőket, háziasszonyokat stb., vagyis azokat, akiknek még nincs gazdasági szervezetük.

Az értekezlet egyúttal *Gárdos Mariska* személyében megválasztotta küldöttjét a legközelebbi pártgyűlésre, amely áprilisban tartotta meg tanácskozását. *Gárdos Mariska* ott felszólalt a munkásnők szervezése érdekében. Erről a *Népszava*, „Pártgyűlési beszámoló“ címmel 1903 április 16-án emlékezik meg:

„Gárdos Mariska (Budapest): A nők is belátták, hogy csak szervezkedéssel segíthetnek tarthatatlan helyzetükön. Köszönet illeti a pártot azért, hogy egyengeti a mozgalom útját, hogy van ma női mozgalom. Ünnepelesen igéri, hogy egy év múlva már jelentős eredményeket fognak a nők a szervezés terén kimutatni.“

A legközelebbi lépés 1903 május 3-án történt. A munkásnőegyesület megalakítása céljából összegyűlt munkásnők megtartották alakuló közgyűlésüket s annak határozataként az előterjesztett alapszabályokat jóváhagyás céljából felterjesztették a belügyminisztériumba. Minthogy a munkásnők a jóváhagyás időpontjáig sem akartak tétlenül, ölhetett kézzel maradni, megalakították a „Budapesti munkásnők asztaltársaságát“. Ez az asztaltársaság szervező és oktató programjának végrehajtását október első napjaiban kezdte meg. Az Alsóerdősor ucca 18. sz. ház egyik alkóvos szobájában gyülekezett hetenként egyszer a tanulnívágó nők tarka serege. Szerdán, pénteken, vagy szombaton. Az összejövetel napját váltogatni kellett. Ezek az előadások a kinyilatkoztatás erejével hatottak és fokozódó érdeklődést váltottak ki az egyre sokasodó hallgatóságból; a tömött sorokban vegyesen akadtak ipari munkásnők, üzleti- és háztartási alkalmazottak, tisztviselőnők, diáklányok, háziasszonyok, stb.

Végre, 1904 június 22-én a belügyminiszter jóváhagyta az alapszabályokat, de azok csak szeptemberben érkeztek le. Szeptember 18-án megalakult a Magyarországi Munkásnőegyesület, országos címmel bár, de csak helyi jelleggel. Csoportokat nem volt szabad alakítani. Az alapszabályok háromszor érkeztek vissza módosítás végett és csak negyedszerre történt meg a láttamozás.

Az alapszabályok megszövegezési munkájában értékes segítséget nyújtott *Gergely Janka*, a „Nőtisztviselők

Országos Egyesületének“ akkori elnöke, a nők egyenjogúsításának egyik legkiválóbb előharcosa, akinek ezen a területen akkor már gyakorlati tapasztalatai voltak.

Most aztán teljes lendülettel megindult az általános szervező- és tanítómunka. Meg nem torpanó lelkesedéssel, a hittérítők rajongó áldozatosságával indult harcba a proletárnők kis csapata a tudatlanság, közömbösség és eltompultság ellen.

A *Munkásnő Egyesület* első helyisége VII., Óvoda ttcca 9. szám alatt volt a fehéreneműkikészítők szakszervezetében; a gondnok felesége, *Malonai Istvánná*, elmúlhatatlan érdemeket szerzett az ifjú palánta szeretetteljes gondozásával.

A MOZGALOMNAPTÁRA

Mint hosszú, nyomasztó szárazság után a termékenyítő, üdítő tavaszi eső, úgy áztatta fel csakhamar néhány tucat fiatal és elszánt akarat a szervezés kemény és rögzös ugarát.

A Munkásnő Egyesület első vezetőségének névsora:
Elnök: Gárdos Mariska. Alelnök: Molnár Miklósné.
Pénztáros: Franki Juliska. Ellenőrök: Tomacsek Anna,
Engelmann Lujza, Weltner Ilona. Választmányi tagok:
Cselédek: özv. Balázs Sándorné, özv. Csalkó Károlyné,
Peszter Klára, Szekeres Anna, Ztolár Teréz; Munkásnők:
Bartha Zsuzsanna, Bartal Mariska, Mile Elekné, Tabak
Mariska, Ladányi Ármin, Farkasné Fellner Gizella. Pót-
tagok: Ormos Jánosné, Dobler Józsefné, Kenéz Józsefné,
Hatnakovics Cili, Bogdány Simonné.

Az 1903 februári női értekezlet előadói közül csak *Gárdos Mariska* maradt a mozgalom élén. *Schwimmer Rózsa*, akinek eredeti elgondolása az volt, hogy a munkásnőmozgalmat, különösen a nők választójogának kérdésében megnyeri a feminista célkitűzéseknek, csakhamar meggyőződött terve kivihetetlenségéről és munkáját teljesen a polgári nőmozgalomnak szentelte. *Szabó Hanna*, a harmadik előadó, egyetemi hallgató volt és visszavonult a politikai élettől, csak hivatásának élt.

Megindult tehát a lázas szervező munka: értekezlet,

gyűlés, ismeretterjesztő előadás, retorikai tanfolyam, kultúrösszejövétel egymást váltogatta. Önkéntes adakozásból könyvtárat is létesítettek.

A Munkásnő Egyesület hivatása volt a munkásnőket szellemileg és ideológiailag előkészíteni a munkásmozgalom célkitűzéseinek elérésére. A szociáldemokrata munkásnők egyre növekvő jelentőségéről és felszabadulási törekvéséről tudomást kellett venni az ország minden számottevő tényezőjének, ami legtisztábban a polgári sajtó hasábjairól tükröződött vissza. A lapok állandóan beszámoltak, sőt nem egyszer félreismerhetetlen rokonszenvvel, a munkásnőmozgalom gyakran viharos eseményeiről. Természetesen megesett ennek az ellenkezője is, főként, kifejezetten jobboldali pártlapokban. Különösen a Keresztény Párt sajtójában jelentek meg olyan cikkek, amelyek a munkás- és munkásnőmozgalom úttörőit igyekeztek pellengére állítani, hogy ezzel magát a Szociáldemokrata Pártot diszkreditálják a munkásság előtt.

Különös élességgel támadt neki egyik-másik lap a sarjadó, friss hajtásnak, a munkásnőmozgalomnak, abban a reményben, hogy ott kevés ellenállásra talál. E pártpolitikai érdekektől sugalmazott támadások ellen a szociáldemokrata nők a bíróságnál kerestek és találtak elégtételt, úgyhogy a rágalmazók mindegyik esetben kénytelenek voltak meghátrálni. Az *Új Lap-nak* is kijárt ez a vesszőfutás, amint azt az alábbi, 1904 november 23-án kelt nyílttéri *bocsánatkerés* is igazolja:

Nyílt-tér

Az „Új Lap“ 1903 június 8-iki számában „Szocialista népgyűlés Kalocsán“ című cikkben r. k. aláírással jelzett cikkíró Gárdos Mariska kisasszonyról oly becsületsértő kifejezéseket használt, melyek miatt Gárdos Mariska k. a. kényszerítve érezte magát sajtópört indítani. A nyomozati és vizsgálati eljárás során mindazok, akikre én, mint az Új Lap akkori felelős szerkesztője, a sajtójogi felelősség megállapítása végett hivatkoztam, elhárították magukról a felelősséget, kivonták magukat a szerzőség terhe alól. Ily módon történt, hogy a sajtótörvény értelmében a felelősség, mint volt szerkesztőre, reám hárult. Férfias kötelességemnek tartom tehát annak a kijelentését, hogy én Gar-

dos Mariska kisasszonyt becsületében megtámadni nem óhajtottam, az ok és alap nélkül való támadást a magam részéről helytelenítem és az ily körülmények közt napvilágot látott cikk megjelenése és tartalma felett sajnálkozásomat fejezem ki. Dr. Sziklay János.

Az 1905—6-os esztendőben a Kolozsvárott megjelenő „Ellenzék“ c. lap indított írtóhadjáratot *Gárdos Mariska* ottani szocialista szereplése ellen. Elmondhatjuk, hogy ez a támadás Kolozsvár polgári sajtójának szinte osztatlan felháborodását és megütközését váltotta ki és jó alkalmul szolgált arra, hogy a szocialista igazságoknak „közvéleményt teremtsen. Említett lap vak gyűlöletében odáig ment, hogy felhívta Kolozsvár rendőrfőkapitányát, tiltsa ki *Gárdos Mariskát* a városból, mint a közrendre veszedelemes személyt. Ez a felhívás azonban meddő maradt.

A munkásnőmozgalom úttörőinek megpróbáltatásaiban bőségesen osztozott a későbbi nemzedék is; ez az egyetlen terület, ahol a női nem elérte a teljes egyenjogúsítást.

AZ ÚTTÖRŐK

A *Népszava* 1903 április 28-i száma vezércikket írt „A nő és a munkásmozgalom“ címmel, amelyben kihangsúlyozta, hogy

„... a munkáskérdés és a női kérdés azonosak. Egyiket a másik nélkül megoldani nem lehet. A munkásoknak és a nőknek együtt kell haladniuk, egy zászló alatt... A szociáldemokrata párt az egyetlen párt, amely programjába ... vette fel a nők teljes politikai és gazdasági felszabadulását ...“

A pergőtűszerű propaganda meghozta a kívánt eredményt minden vonalon. Április 30-án az V. és VI. kerületi munkások és munkásnők VI., Huba ucca 20. sz. alatt kitűnően sikerült *népgyűlést* tartanak.

A május 1-i felvonuláson szokatlanul nagy számban vettek részt a munkásnők.

Az első nyilvános munka snő-gyűl est Budapesten 1904 május 15-re hívták egybe, ezt azonban a rendőrség feloszlatta. Ehhez a gyűléshez kedves emlék fűződik: *Galambos Zsófia levele*. A levél szövege előtt ismertetnünk kell Ga-

lambos Zsófiát és vele együtt az úttörők csodálatos szerepét a munkásnőmozgalom kiépítésének munkájában.

A szocializmus eszméjének sok ellenzője akad: tudatlanságból, előítéletből, osztályelfogultságból sokan kételkednek a megvalósításában. Olyan ember azonban alig akad a világon, aki ne látná *szépnek, nagyinak, emberségesnek és kívánatosnak a szocializmus célkitűzéseit. A szocializmus egyik legfőbb erkölcsi ereje és biztonsága az, hogy mindig akadtak emberek: nők, férfiak, sőt nemcsak a munkások soraiban, de más társadalmi rétegekben is, akik áldozatos önmegtagadással, éjt-napot egybeforrasztva, vállalnak érte gúnyt. Ez a hallatlan erkölcsi és eszmei fölény jellemzi elsősorban a munkásnőmozgalom úttörőit is.* Akadtak köztük olyanok is, akik az első lendület forró mámore után kihűltek, elkallódtak a mozgalom számára, másokat a megszokott környezetükből más partokra vetettek, de annyi bizonyos, akiben a szocializmussal való frigykötés nem pusztá szalmaláng, hanem belső elhivatottság, az soha többé nem bír elszakadni a munkásmozgalomtól.

Megindult szívvel, hálatelt emlékezéssel gondolunk azokra a szocialista nőkre, akik a legnehezebb munkái végezték utat szántottak a rengetegben, feltörték az évezredek, elhanyagolt rögöt, hogy elültessék a *haladás termékeny* magvát. Fájdalom, sok név kihullott *emlékezetünk*ből, sok feljegyzés elkallódott közel négy évtized megpróbáltatásokkal bőségesen kivert politikai őrhelyén, ezért alázattal megkövetünk mindenkit, akiről *külön nem* emlékezünk meg, de az *elismerés, hódolat és szeretet lobogóját kivétel nélkül mindenki előtt meghajtjuk, aki akárcsak egyetlen téglával is hozzájárult a munkásnőmozgalom épületének megalapozásához és a mozgalom kifejlesztéséhez.*

Még gyermekcipőben topogott Magyarországon a munkásnőmozgalom, amikor főként a *vidéki városokban* a munkásösszejöveleteken megjelent *egy fiatal fehérvarrónő* és a munkásnők szervezése érdekében szót emelt. A fiatal munkásnő csakhamar megismerkedett üldözéssel — és *mindez* szocialista erejét és elszántságát nem is bírta megtörni. A „Népszavát“ olvasta, így értesült arról, hogy a szociáldemokrata nők a Baross ucca 45. szám alá hívták össze *első nyilvános politikai gyűlésüket.* Odaküldte az alábbi levelet bátorításul, biz-

tatásul az egykori fiatal fehérvarrónő Galambos Zsófia. Levelének szelleme és a belőle áradó eszmei lángolás megérdemli, hogy helyet szorítsunk neki.

„Bécs, 1904. 14./V.

Munkásnak gyűlésének. Budapest, Baross ucca 45. Kedves munkástársnőim, szeretett testvérek!

Egy régi, öreg társnőtök küldi hozzátok forró üdvözlését.

Üdvözöllek Benneteket lelkem egész melegével a jelen pzen komoly pillanatában, midőn összegyűltetek, hogy megszéjétek helyzeteteket és a még távollevőket felvilágosítsátok, hogy miért kell nekünk, mindenkitől lenézett, megvetett szegény nőknek is szervezkedni. Nagy munkát végeztek, kedves társnőim. Valóban! Méltóbb választ nem adhatnátok, mint hogy Ti, nők talpra álltok és megmutatjátok, hogy a szociáldemokrácia nemes eszméjét, ha az már a lelket betöltötte, onnan többé kitepni nem lehet. Jót van ez így, kedves társnők, nektek szükséges volt ahhoz, hogy felrázzon Benneteket álmotokból és kinyissa szemeteket, hogy tisztán láthassátok azt az utat, amelyen okvetlenül haladnotok kell. Ez az út a szervezkedés útja és az az erő, amely ideterel Benneteket, nem más, mint a méltatlan megaláztatás. Igen, kedves testvérek, lépjete az öntudatos szervezkedés útjára, a szociáldemokrácia lobogója alá. Álljatok sorba testvéreink mellé és legyetek társai. Mert óriási feladat vár Rátok, Ti, még mostan szét-szórt, gyenge, védtelen nők: a Ti hivatástok az óriási küzdelemben legelől harcolni s a szellemi felvilágosodás Via* talmas fegyverével lelkesítsétek a netalán kifáradt vagy kétkedő testvégeket, mert csupán a Nő feladata az, hogy társait lelkesítse. Mely ügyért a Nő harcba száll és lelkesedik, azon ügy okvetlen győzni fog, mert vájjon hol az a férfi, aki ha látja a gyenge nőt küzdeni — maga gyáván visszamaradna. Láthatjátok tehát, kedves társnőim, hogy elérkezett a legfőbb ideje, hogy kötelességnek tartásotok helyeiteket elfoglalni a sorban; a cél, amelyért harcolunk, szent és magasztos, az össz-Emberiség boldogsága! (tehát a Tiétek is!) Egyetlen jelszavatok legyen: soha nem lan-kadva. soha nem csüggedve, mindig csak előre!

Kimondhatatlanul fáj, hogy nem lehetek köztetek de a lelkem köztetek van a jelen magasztos pillanatában,

valamint mindig és mindenütt, mikor és ahol szent elvünk-ről, a szociáldemokráciáról beszéltek.

Most pedig forró üdvözetemet ismételve kívánom, hogy jelen munkáttal odatörekedtetek, hogy egy hatalmas és egységes női mozgalom fejlődjön. Kitarást és sikert kívánok mai üléstekhez.

*Őszinte testvéri üdvözlettel
Galambos Zsófia.“*

Galambos Zsófia ma is töretlenül és hűséggel kitart elvünk mellett.

Megragadjuk egyúttal az alkalmat, hogy bensőséges melegséggel adózzunk néhány úttörő emlékének azok közül, akik a munkásnőmozgalom és a „Nőmunkás“ szárnybontásával eltéphetetlenül összeforrtak s fái dalom, már nincsenek az élők között: *Farkas Istvánná Fellner Gizella. Jócsák Kálmanné, Hárnyé Kalmár Zsófia, Mónus Illésné Singer Flóra, Schmidtmayer Vilma, Buchinger Manóné Ladányi Szeréna.*

Három szocialista asszonytípus megmintázására feltétlenül helyet kell szorítanunk. Az egyik: *Schmidtmayer Vilma*, az ő munkájáról már megemlékeztünk. Schmidtmayer alig 10 éves korában már nyomdába került tanoncnak. Belenőtt a magyar ipar kialakulásának korszakába és a szabad szakszervezeti mozgalom kifejlődésébe. Értelme korán kihatott, öntudata a szervezett munkások körébe sodorta. Alig szabadult fel, belépett a nyomdászok szakszervezetébe és egész értékes életét a nyomdai munkások szervezésére és felvilágosítására fordította. Emellett akadt ideje a nők politikai mozgalmának fejlesztésére is, különösen az elindulás első éveiben: azonban működésének igazán értékes és osztatlan területe mindvégig a szakszervezeti mozgalom maradt,

Mónusné Singer Flóra a politizáló asszony és anya nemes típusát személyesítette meg. Szakmai munkásnő, cipőfelsőrészkesztő volt, úgyszólván első, komolyan tevékeny funkcionáriusa szakszervezetének, de agilitásának igazi hajnalhasadása az a korszak volt, amikor megalakult a munkások politikai egyesülete és 1905-ben a „Nőmunkás“. Fiatal lány még és máris szívvel-lélekkel tagja, majd vezetőtagja a Munkásnő Egyesületnek, egyik legagilisabb

munkatársa az egyetemes munkásnőmozgalomnak. Lendülete férjhezmenetele, sőt gyermeke születése után sem lankadt s jóllehet végigszenvedte az asszony és anya sorának minden keserűségét: mindazonáltal mozgalmi tevékenysége soha egyetlen pillanatra sem szünetelt. Szellemét pártmunkája arányában fejleszti, csiszolja, úgyannyira, hogy cikkírója lesz a „Nőmunkás“-nak és előadója a női értekezletnek. Mónusné Singer Flóra tartalmas élete, küzdelme, szenvedése és szellemi emelkedése legtisztább típusa a politizáló asszonynak és anyának.

Buchingerné Ladányi Szeréna a harmadik típus: az *intellektuális szociáldemokrata asszony*. Ladányi Szeréna idősebb fivéréi már diákkorukban csatlakoztak a munkásmozgalomhoz s az ő példájuk ereje magával ragadta Szerénát is. Nála lelkesebb híve és rajongója alig akad a kialakuló nőmozgalomnak s csakhamar hivatott szervezőjévé emelkedik. Ír, tanít, irányít. Elméleti képzettsége mellett a legkitűnőbb gyakorlati szocialista munkát is végzi és annyira belenő a mozgalomba, hogy magától értetődően élettársát is onnan választja, éppúgy, mint Singer Flóra. Korán bekövetkezett haláláig töretlenül a munkásnőmozgalom homlokterében állt. Beigazolta, hogy a munkásmozgalom szellemi emelkedésében az intellektuálisok is megtalálhatják a maguk szellemi kielésének lehetőségeit, föltéve, ha törekvéseiknek rugója és célja nem gazdasági előnyökért való törtetés, hanem eszmei célkitűzés.

A szocializmus nagyszerű átalakító erejét igazoli a e három nemesveretű asszony-egyéniesség életének és munkájának iskolapéldája.

Egyúttal, kötelességünknek tartjuk, hogy ideíktassunk néhány nevet azok közül, akik tudásuk és művészetük legiavát állították a munkásnők kultúrája szolgálatába: *Dr. Steinberger Sarolta*, a „jó orvos“, *Balassa Jenő*, a Víg-színház „Basa bácsija“, a nagy színész és *Várnai Zseni*, a „mi Zsenink“ páratlan értékű költészetével.

Idejegyezzük még *dr. Ladányi Ármin* nevét, hogy a munkásnőmozgalom *megalakítása* terén kifejtett elévülhetetlen érdemeiről megemlékezzünk. Ő volt az, aki fáradhatatlanul elősegítette az 1903 februárjában megtartott első *női értekezlet* egvbehívását és az első esztendőknemcsak avatott útmutatással mozdította elő a nőmozga-

lom fejlődését, hanem sokirányú gyakorlati munkát is végzett mind az egyesületi élet, mind a „Nőmunkás“ körül. Hálából és megbecsülésből a munkásnők beválasztották az egyesület vezetőségébe, amelynek *egyetlen férfitagja* volt és nem egyszer a pártkongresszuson való képviselőjükkel is őt bízta meg a *Munkásnő Egyesület*.

A szociáldemokrata férfiak és diákok közül is sokan igyekeztek a mozgalom segítségére előadások tartásával, írásokkal: *Berkes Jenő, Bokányi Dezső, Bresztovszkv Ernő, Bród Miksa, Buchinger Manó, Büchler József, Forgács Dezső, Garami Ernő, Gonda Béla, Hahn Dezső, Izsák Lajos, Kunfi Zsigmond, Kürti Nándor, László Jenő, Mérő Gyula, Mónus Illés, Propper Sándor, Réti Lóránd, Révész Mihály, Rónai Zoltán, Somogyi Béla, Szerdahelyi Sándor, Várnai Dániel, Weltner Jakab stb. A költők közül: Csizmadia Sándor, Farkas Antal, Gyagyovszky Emil, Szakosíts Árpád, Vanczák János írtak a Nőmunkásba. A „Nőmunicás“ szakszervezeti adatait Gál Benő, Jászai Samu, Peyer Károly, Szakosíts Antal írták, illetőleg bocsátották rendelkezésre, míg a földmunkásmozgalom adatait Nyisztor György és Takács József.*

A MUNKA SZENT LÁZÁBAN

égett a nőmunkásmozgalom mindegyik tagja. Szükség is volt rá, mert a hagyományok és előítéletek sűrű bozótján csak lépésről-lépésre tudott előre jutni, hiszen még a szervezett munkások nagy része is közömbösen nézte a munkásnők törekvéseit. (Abban az időben nálunk még kevesen ismerték *Bebel*: „Nő és szocializmusát“.) Erre vallanak azok a pártgyűlési felszólalások, amelyek szinte évről-évre megsürgették a munkásnők hathatósabb *szervezését*. Tgy az 1904. április 3—5-én tartott pártgyűlésen is egész sor felszólalás és indítvány hangzott el, pl. „*A pártvezetőség indítson országos női agitációt... Küldjön Szegedre nőagitátort... Indítson havonként megjelenő női folyóiratot... A „Népszava“ havonta vagy hetenként írjon a nőkről ... A pártvezetőségbe a pártgyűlés legalább két női tagot válasszon ...*“

Auer Péterné az újpesti nők nevében üdvözli a kongresszust. Megállapítja, hogy mint eddig is, most is kifejtődött a jelentésből a nőmozgalom. Újpesten már 700

szervezett nő van, tehát indítson a pártvezetőség országos mozgalmat. Kéri továbbá, utasítsa a pártgyűlés a vezetőséget, hogy a földművelő munkásnőket is támogassa és indítson köztük mozgalmat. Kelemen Juliska a szentgottárdi 200 sztrájkoló szövőgyári munkásnő nevében üdvözölte a kongresszust, kérve, hogy nehéz küzdelmükben támogassa őket.

Az 1903—4-es esztendőök felszántották a talajt a szervezkedés, felvilágosítás és tanítás számára. E korszak legfőbb jellemzője az a törhetetlen harci kedv és elszántság nemcsak a nagyobb karéj kenyérért, hanem a *kulturális fölemelkedésért*, amelynek lángja ellenállhatatlanul magával ragadta az Egyesület minden tagját. A bérharcok egymást követték a különböző szakmák nőmunkásai körében, de az eszmei, szociálpolitikai és politikai kérdések sem maradtak el mögöttük. Éles harcot indítottak a munkásnők *a lakás- és élelmiszeruzsora ellen, továbbá az anya- és csecsemővédelem korszerű követeléseivel*. A vezetőség figyelme kiterjedt a munkásnők érdekeinek egyetememes védelmére és egyetlen tefület sem maradt megműveletlenül. És ahogyan a fővárosban, úgy *a vidéken is*, majdnem minden számottevő ipari és mezőgazdasági városban, községben hasonló munka folyt a központ útmutatása mellett.

Politikai és szakmai gyűlések egymást követték, nemkülönben ismeretterjesztő előadások, retorikai tanfolyamok és kulturális összejövetelek.

Megmozdultak a társadalom legelnyomottabb rétegei is. 1904 december 11-én zajlott le a *háztartási alkalmazottak első nyilvános gyűlése* óriási részvétellel mellett. A háztartási alkalmazottak szervezkedése 1918-ig először a *Munkásnő Egyesület*, majd a *Földmunkások Szövetsége* keretében folyt szép eredménnyel. Az összeomlás után a belügyminiszter többszöri benyújtás után sem hagyta jóvá alapszabályait és így végül is kénytelen volt működését beszüntetni.

A háztartási alkalmazottak jellemzésére ideiktatjuk az alábbi esetet:

Kaposvár képviselőtestülete 1907-ben a cselédügy szabályozására bizottságot küldött ki, amely megalkotta az erről szóló szabályrendelettervezetet. Eszerint:

4. szakasz. „*Tilos a cseléd erkölcstelen életét feljelenítés nélkül túrni. Azon gazda, ki nőcselédjének erkölcste-*

len életét tudatosan megtűri, a cseléddel együttesen büntetendő.”

6. szakasz. „Nőcselédnek esti 9 óra után az uccura mennie tilos. Az ilyen kóborló cselédeket össze kell fogdosni és orvosi vizsgálat alá vetni.”

8. szakasz utolsó bekezdése: „... úgyszintén tilos szökevény cselédeknek menhelyet adni.”

9. szakasz. „... helynélküli cseléd otthonokba kényszer-internálendő, amelyet csak egy napnál rövidebb idom és csak engedelemmel hagyhat el”

A tanács javaslata az volt, térjenek napirendre a tervezet felett, de a városatyák vita nélkül, egyhangúlag elfogadták.

Többé-kevésbé, ilyen volt a háztartási alkalmazottak helyzete az egész országban.

MEGSZÜLETIK A „NŐMUNKÁS”

Az 1905-ös esztendő sorsdöntő események duzzasztották mind országos, mind világviszonylatban. A japán-orosz háború elvesztése megrázta a hatalmas kolosszust, Oroszországot, a végzetes januári „véres vasárnap” és következményeinek hatása alatt megreccsent a sziklaszilárdnak vélt cári trón és az uralkodó kénytelen volt a már régen esedékes nép jogok néhány morzsájával jelét adni a békülékenység szellemének. Az alkotmányjogoknak ez a tágitása még a határokon is túlcsapott: az osztrák-magyar Monarchiában újból lobot vetett az általános, egyenlő és titkos választójogért folytatott mozgalom harci lángja.

E korszak jellegzetes történései a választójogi küzdelemnek egyik híres fejezetével kezdődnek, Széli Kálmán miniszterelnökségével: ő „sötétbe való ugrásnak” tartotta a választójog kiterjesztését a munkásokra.

Széll Kálmán után gróf Khuen-Héderváry Károly (1903 június—november 3.), majd gróf Tisza István első miniszterelnöksége (1903 november—1905 június 18.), ez után báró Fejérváry Géza úgynevezett darabont-kormányzása, utána a volt ellenzéki pártokból alakult koalíciós kormányzás (1906 április 8—1910 január 17.) következett. A koalíció uralmát felváltja a második Khuen-Héderváry-kormány (1910 január—1912 április 22.), majd ezt Lukács

László kormánya (1912 április—1913 június 10.), azután ezt a második Tisza István-kormány (1913 június—1917 május 23.1.

Nagy politikai viharok állandósulnak és a szocializmus tábora páratlan aktivitást fejt ki.

Ez a tábor hatalmas küzdelmet kénytelen folytatni a kormányokkal, az országgyűlési ellenzékkel, az egész hivatalos világgal, polgári közvéleménnyel, polgári sajtóval, újra meg újra szervezkedni akaró csoportokkal: legelsőknek a politikai jogok kiterjesztéséért.

Folyik ez a küzdelem a legváltozatosabb akciókon, meg-megismétlődő összeütközéseken, óriási népgyűléseken, hatalmas tüntető felvonulásokon keresztül másfél évtizeden át. A magyar munkásságnak látnia kell, hogy a trónbeszédben is többször hangoztatott ígéret csak ígéret maradt és Ausztria munkásságának Magyarország szocialistáival az általános választójogért párhuzamosan haladó mozgalma sokkal kevesebb erőfeszítéssel ott a Lajtán túli területen a jogok nagyméretű kiterjesztéséhez vezetett! Magyarországon ugyanakkor még mindig nem szólhat bele a munkás a köz ügyeibe ... A választójog szélesítését (sohasem a választójog általánosítását) csak ígéretlik, a titkosság bevezetése elől pedig mereven elzárkóznak. Pedig már milliós tömegek állanak e gondolatok mögött és már az intelligencia nagyon széles rétegei is kezdenek párhuzamosan haladni e követelések területén a szociáldemokrata munkásokkal: orvosok, írók, ügyvédek, mérnökök, intellektuellek csoportjai, amelyek ugyancsak új, európai demokrata Magyarországot akarnak.

A választójog ügye foglalkoztatja nemcsak a munkásságot, hanem az egész országot. Foglalkoztatnia kell a képviselőházat is. Két nagy ellenséggel szemben folyik egyszerre a szociáldemokraták küzdelme: a kormány és az ellenzék ellen egyaránt. Az ellenzék nem tanult. Látnia kellett, hogy az egész ország az általános választójogot akarja, hogy az általános választójog nélkül nincs kibontakozás, mégis az úgynevezett nemzeti vívmányokért való harcot erőszakolta. Ennek az ellenzéki politikának a győzelme megint messzire kitolta volna a munkásmozgalom céljai elérésének időpontját. A szervezett munkásságnak le kellett számolnia ezzel az ellenzéki politikával.

Már Tisza István miniszterelnökségének idejében nagyon erős volt a politikai jogokért megindított küzdelem. Tisza nagynehezen hajlandónak is mutatkozott valami tessék-lássék reformra, bár jelezte, hogy — a szociáldemokraták számára nem akar választójogot adni. Azon az anketon, amelyet a választójog ügyében hívott össze, a szociáldemokrata párt képviselőjében Bokányi Dezső is felszólt. De a reform ekkor, mint később is jóegynéhányszor, megint elhalasztódott.

Tisza István 1905 nyaráig volt a kormány élén. Nyers, erőszakos kormányzása felkorbácsolja a politikai életet. Ismét ki kell írni a választásokat, ami nagyon jól alkalmas szolgál a szociáldemokrata párt számára, aktivitása még inkább való fokozására. Az 1905 januárjában tartott választáson az egyesült ellenzék, a koalíció többségben került a képviselőházba és a szociáldemokrata párt propagandájára a választások alatt a képviselők többsége (413 közül 214) ígérte meg, hogy a választójog mellé áll. Az egész ország joggal várta, hogy ez a nagy többség legelső feladatának az általános választójog törvénye megteremtését látja majd. Nem ez történt. Újra előszedték a közjogi, nemzeti vívmányokat hangoztató jelszavaikat, sőt a függetlenpárti többség hamarosan nyíltan állást foglalt az általános választójog ügyének *elintézése ellen*. A szociáldemokrata párt még kísérletezett, tudta, hogy nagy harcnak kell következnie. Felajánlotta támogatja a koalíciót, ha az becsületesen akarja a választójogot, de harcbaveti bele magát, ha a politikusok megint a régi útra térnek.

... És el kellett következnie ennek a harcnak. A diadalittas ellenzékkel szemben Ferenc József császár-király az ország kormányzását kipróbált katonája, báró Fejérváry Géza *kezébe teszi le* (1905 június 18.) És most megint összekapcsolódik a nagypolitika a munkásmozgalommal. A szakmai mozgalommal is.

Hosszú válság volt, hosszan kísérletezett az uralkodó környezete a koalícióval is. Amikor megtörténik a Fejérváry-kabinet kinevezése, az *ellenzék* kemény küzdelemre elszántan vonul fel az új kormány ellen. A Házban proklamálja a „nemzeti ellenállású“. Felhívja a vármegyéket, hogy a kormánytól minden támogatást tagadjanak meg. Átteszi a harcát vidékre. Országszerte, különösen a me-

gyegyűléseken, harcot hirdet és erősen vívja is ezt a harcot.

Fejérváry kormányának Krístóffy József a belügyminisztere. Régi közigazgatási ember volt és nagy tervei voltak — az ellenzék letörésén keresztül, vagy az ellenzék letörése céljából — a demokratikus választójog megteremtésére nézve, „Ellenszert' keresett a „meddő és pusztító közjogi harcokra“. Megtalálta. Krístóffy felé a bulvár-lapok hasábjain csúnya demagógiával dolgozó politikusokkal szemben, akik a „darabont-kormány“ miniszterei közül legjobban Krístóffyt pécézték ki, rokonszenvvel nézett a szociáldemokrata munkásság, mert Krístóffy már addig is több jelét adta liberalizmusának, demokratikus felfogásának /és a munkásmozgalom felé való megértésének. Keresztül vitte a földmunkások országos szövetsége alapszabályainak láítamozását (magatartása egészen a királyig tolta a földmunkások szervezkedésének a kérdését és a király e kérdésben Krístóffy mellé állott). De az úgynevezett politikai rendészet kérdésében is új utat vágott, mindjárt azután, hogy az intézkedés joga az övé lett. Addig a munkásmozgalom és a szocializmus minden kérdése rendőri ügy volt Magyarországon. „Midőn a belügyminisztérium vezetését 1905 június 18-án átvettem — írja az emlékirataiban két évtized után —, egyik legelső feladatommak tartottam szervezett ipari munkásságunkat a politikai ketréből kibocsátani. Feloldottam őket a rendőri felügyelet alól és ezzel be lettek kapcsolva a magvar nemzet politikai, kulturális és gazdasági életébe. Azt hiszem, ez volt az első ügyirat, amelyet a belügyminisztériumban aláírtam.“

Ilyen volt a politikai talaj, melyből kihajtott a munkásnok régi és forró vágyának beteljesülése: az önálló sajtó elindítása. Nemsokkal előbb, 1904 decemberében indult meg az „Ifjúmunkás“ és egy hónappal a „Nőmunkás“ megjelenése után, 1905 április 1-én napilappá lett a „Népszava“.

A munkásnőmozgalom mint a munkások filléreiből fenntartott szegény pártnak egyik szerve, nem rendelkezett sem a megfelelő anyagi eszközökkel, sem azokkal a szükséges szellemi erőkkel és gyakorlati irányítókkal, amelyek illetve akik nélkül mozgalmat felépíteni és fenntartani lehetetlenség. Mindezeket az előfeltételeket önmagából kel-

lett kitermelnie, vagyis megfelelő számú nőagitátort kinevelni. Ezenkívül meg kellett teremteni a mozgalom *anyagi alapját* is első sajtóterméke elindítására, hogy ne csak szóval, hanem a *betű* segítségével és ellenállhatatlan erejével is hirdesse törekvéseit és célkitűzéseit.

A munkásnőmozgalom most már elvitathatatlanul gyökeret vert és egyre forrósodott a vágy a nyomtatott betű, az *újság* után.

1905 március 1-én megszületett a „Nőmunkás“.

Közel négy évtizedes távlatból vessünk futó pillantást az első szám tartalmára. A címlapon felhívás:

„Nőmunkások! Cselédek! Asszonyok! Leányok!

Harcra szólítunk benneteket a tétlenség, a tunyaság ellen, szervezkedésre a szellemi bilincsek ellen. És meghívunk Benneteket a március 5-én a Vigadó nagytermében tartandó nyilvános munkásnőgyűlésre. Tárgysorozat: 1. Gyáripari munkásnők helyzete. 2. Cselédmunkásnők helyzete. 3. Szervezkedés célja és haszna. 4. Sajtó. — A nőmunkások szervező bizottsága. Vezércikk: Fehér Vera Vers: Csizmadia Sándor. Novella: Aric. Mozgalom: Michel Lujza (1836—1905). A nők mozgalma és az osztályharc. Háztartási munkások: A házimunkás társadalmi állása. Vita a Budapesti Hírlap kiadásában megjelent „Cseléd-újság“ ellen, (Mind ebben, mind a későbbi számokban állandóan visszatérő téma a háztartási munkásnők bántalmazása és a velük szembeni embertelen és jogtalan bánásmód.) A „Nőmunkás“-ban még a következő rovatok voltak: Levelek, Egyesületi Hírek, Szerkesztői üzenetek, Vegyes és Tanácsadó. A lap közlése szerint nők részére minden szerdán este 8 órakor és vasárnap délután 4 órakor felolvasást tartanak. A felolvasás sorrendje: szerdán este 8 órakor Buchinger Manó: „A nőmunkások helyzete“, március 5-én, vasárnap nő gyűl és a Vigadóban, 8-án, szerdán 8 órakor dr. Steinberger Sarolta: „Az egészségről“, 12-én, vasárnap délután Gordos Mariska: „Szervezkedés“.

A *Vigadó nagytermében* tartott munkásnőgyűlés az egész ország közvéleményét a munkásnők és a cselédek (a „háztartási alkalmazott-fogalmazás csak a szervezkedés és öntudat későbbi terméke) vigasztalan helyzetére irányította. A polgári sajtó is hasáboikon át, sőt vezércikkekben foglalkozott a nagygyűléssel és az ott felmerült kérdések jelentőségével. Sokezer munkásnő és háztartási alkalma-

zott sereglett a gyűlés színhelyére, úgy hogy a *Vigadó nagyterme szűknek bizonyult befogadásukra*. A gyűlést az összehívók nevében *Molnár Miklósné* üdvözölte, elnöknek *Jócsák Kálmánét*, jegyzőnek *Gurszky Juliskát* választották meg. Előadók: *Weltner Ilona*, *P észter Klára*, *Kalmár Zsófia* és *Cárdos Mariska* voltak,

A Magyarországi Munkásnő Egyesület első közgyűlését 1905. április 9.-én tartotta meg. A napirendi pontok előadói a következők voltak: *Molnár Miklósné*, *Weltner Ilona*, *Szécsi Frida*, *Gardos Mariska*, *Engelmann Lujza* és *Farkasné Fellner Gizella*. Az osztrák nőmozgalom küldöttje *Vinárszky Antalné* volt. A közgyűlésen mindazok a szakszervezetek is képviseltették magukat, amelyeknek női tagjaik voltak, így a nyomdászoktól *Schmidtmayer Vilma*, a grafikusoktól *Kovács V.*, a könyvkötőktől *Tomacsek Anna*, a szabóktól *Hatnakovics Teréz* és *Manuel Sári* a „Jövő“ Munkás Önképzőkör küldötteként jelent meg stb.

1905. áprilisban tartott pártgyűlésen a *Munkásnő Egyesület megbízásából* résztvett és a munkásnők szervezése érdekében felszólalt: *Ladányi Armin*, *Weltner Ilona*, *Gárdos Mariska*. Ugyancsak felszólalt a *mezőgazdasági munkásnők sorskérdéseivel kapcsolatban Valkus Jánosné* békécsabai küldött.

E pártkongresszus határozata alapján *minden szervezet tartozik a munkásnők szervezőbizottsága pénztárába havonta 1 koronát befizetni* a szervezési költségek közös viselésére.

Most már némi anyagi támogatással megindulhatott az alapvető munka. A háztartási munkásnők megszervezésére *külön szervező bizottság* alakult, amelynek elnökévé *Molnár Miklósnét* választották meg. A „Nőmunkás“ június 18.-i száma felhívást intéz a magyarországi *mezőgazdasági munkásnőkhöz*.

November 12.-én zajlott le az első nagy nőgyűlés a József főherceg szállóban a *nők választójoga napirenddel*. December 17.-én a nők választójoga érdekében a *Feministák Egyesülete* gyűlésezett s ott az előadók a szociáldemokrata pártot *részvétlenéggel* vádolták. *Michover Eszter* és *Fejes Zsófia* szólaltak fel és erélyesen *visszautasították* ezt a légből kapott vádat. A dolog megértéséhez néhány szóban ki kell térnünk azokra az ellentétekre, amelyek a szociáldemokrata munkásnők és a feministák közt való-

ban fennállottak; ez ellentét alapja azonban sohasem volt személyi, hanem mindig tárgyi, helyesebben *elvi ok*, amely az eltérő osztályfelismerésből adódott, s a *nőmozgalmat* elválasztotta a *polgári* nőmozgalomtól.

A *szociáldemokrata munkásnak célkitűzése* ugyanis *új termelési rendszeren alapuló társadalom kiharcolása, viszont a feministáké: a mai társadalom keretén belül a nők egyenjogúsítása*. Az ellentét láthatóan szembeszökő.

A NŐMOZGALMAK ELLENTÉTET

A két nőmozgalom közötti párhuzamból a marxista osztályharc elmélet ugrik előtérbe, mint olyan feszítő erő, amely egy és mindenkorra, egymással szembeállítja a két mozgalmat annak ellenére, hogy nem egy célkitűzésük összetalálkozik a napi politika területén.

A nő, mint nemi lény, az emberi társadalom különféle^ rétegződésének tagja és így nem érzelmei döntenek el hova - tartozandóságát, hanem *osztályhelyzete*. Jóllehet, mint nemi lénynek, vannak rokon vonásai az *egész női nemmel*, azonban nem ezek a közös vonások a döntők, hanem *^>sz>> tályhelyzete*

Ez a válaszfal a munkásnőmozgalom kialakulása idején emelkedett először és határozottan az asszonyok közé: az osztályharc megismerése *a nő nemi hovatarozandóságát háttérbe szorította* és őt végleg osztályhelyzetének talajába sodorta. S ez a hovatarozandóság a kialakuló, ifjú munkásnőmozgalomnak jellegzetes ismerte tőjelvé vált nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon.

A nőt mindenekelőtt osztályhelyzetének zárkája tartja fogva. Az emancipáció súlypontja eszerint eltolódik. A vicclapok „fiús leányá“-ból, aki dohányzásban, szerelmeiben, szokásaiban túl akarja szárnyalni a férfiakat, hogy minél „férfiasabban“ hasson és megállja a lielyét a kenyérv versenyben: gondolkodó nő lesz. Az első bukdácsolások után kifejlődik a *dolgozó nő igazi talaja: a munkásnőmozgalom* s ezzel megszületik a polgári és nőmozgalom közötti *ellentét*. A munkásnők osztályharcot folytatnak, nem pedig nemi harcot; viszont a jól fejlett és eredményes polgári nőmozgalom nem egyéb, mint a polgári nők és férfiak belső szövetsége a közös harc folytatásához.

A polgári nőmozgalom jelszava így alakult: *Valamennyi nő egyesüljön a férfitársadalom ellen!*

A női társadalmat, hogy tér foglálásának teljességében megismerjük és ezen belül osztályrétegződését felfoghasuk, *három csoportra* kell osztanunk:

- 1.) *A felső tízezer, a nagypolgárság asszonyaira,*
- 2.) *a közép és kispolgárság asszonyaira,*
- 3.) *a tulajdonnélküliek asszonyaira.*

A középosztály asszonyainak, mindenekelőtt ki kell harcolniok a férfiakkal való egyenlőségüket és pedig: mindkét nemre egyenlő hivatásképzés és a szabad hivatásgyakorlás terén.

A munkásnő harcának végcélja viszont nem a férfi elleni harc a szabad versenyért, hanem a kizsákmányolás és elnyomás alóli *gazdasági felszabadulás*. Ez napnál világosabban mutatja a nők között valóban fennforgó osztálykülönbséget, amelynek hatása és ereje fölényesen legyőzi a nemi összetartozandóság erejét. Mindez magától értetődő! Feltesszük a kérdést: vajjon mi lenne az, ami összeköthetné és közös küzdőtáborba terelhetné a nagyiparos feleségét a segédmunkásnővel, vagy a földbirtokosnőt a marokszedő munkásnővel, amikor már külső megjelenésük, műveltségük, világnézetük és életformájuk is annyira ellentétes, amennyire ellentétes az egyazon osztályba tartozó nő és férfi megjelenése, gondolkozásmódja sohasem lehet! A polgári- és nőmozgalom ellentétes célkitűzéseinek ellenére is tárgyilagosan megállapítjuk, hogy a polgári nőmozgalomból, a maga gazdasági érvényesüléséért folytatott küzdelméből nem hiányoznak a mélységesen komoly *szellemi és erkölcsi* törekvések. A polgári nő ugyanis nemcsak kenyeret kér a maga számára, hanem ezzel párhuzamosan *szellemi* kiélésre és egyéni továbbfejlődésre is törekszik, s ez a törekvése nemcsak tiszteletreméltó, hanem nemes hajtása a haladó gondolatnak.

A polgári nőmozgalom öncélú mozgalom. A nőmozgalom ellenben *részmozgalom*, egyik szárnya az egyetemes munkásmozgalomnak. A nőmozgalom értékét azonban ez a körülmény nem csökkenti, ellenkezően, növeli, hiszen törekvése nem a megfejelt, tatarozott világ, hanem egy fejlettebb, tökéletesebb társadalom, az eljövendő *új világ*.

POLGÁRI NŐMOZGALOM MAGYARORSZÁGON. NŐTISZTIVISELŐK ORSZÁGOS EGYESÜLETE.

Angliában a kilencszázas években a *Pankhurst* asszony által megindított sufragette-mozgalomnak, a nők választójogáért folytatott rendkívül erős hullámverései átcaptak mindenhova, ahol a nők még az alkotmány sáncain kívül voltak. Eljutott a gondolat Magyarországra is, ahol a szellemi pályák nagyrésze sokáig megközelíthetetlen maradt a nők számára. *Wlassics Gyula* kultuszminiszter végre, 1895. decemberében döntő lépéssel elősegítette a kérdést javaslatával: nyissák meg a filozófiai és orvosi fakultást a nők előtt! 1896-ban megnyílt az első állami leánygimnázium. Ez a körülmény nálunk is megérlelte a feminista problémák napirendre tűzését. 1896-ban az irodában dolgozó nők gazdasági, társadalmi és jogi érdekeinek védelmére megalakult a „Nőtisztviselők Országos Egyesülete“ Első elnöke *Schwimmer Rózsa* volt, majd amikor külföldi propagandaújtjai egyre jobban lekötötték *Gergely Jankát*, választották meg. A *NOÉ* a kereskedelmi szakoktatás hiányait pótoló, különböző szaktanfolyamokat *szervezett* és ezzel egyidőben akciót indított az egyéves kereskedelmi szaktanfolyamnak hároméves felsőkereskedelmi iskolává való kiépítése érdekében mert kezdettől fogva az „egyenlő képzettség, egyenlő munka, egyenlő bér“ követelését állította fel. Ugyancsak a fizetések és a munka feltételek javítását szolgálta az egyesület állásközvetítése, amely igen nagy forgalmat bonyolított le.

Csakhamar nagyon népszerűvé vált a *NOE* s a század elején új erőre kapott nőmozgalomban vezető szerepe lett az egyesületnek. Belőle alakult ki 1904-ben a *Feministák Egyesülete*, amelynek munkásságában a *NOÉ* állandóan igen élénk részt vett.

De részt vett emellett a fokozott lendülettel meginduló *választójogi* mozgalomban is, azt az általános elvi álláspontot képviselve, hogy „*általános választójog csak az, amely a nőkre is kiterjed*“. Nem volt olyan választójogi akció, gyűlés, felvonulás vagy egyéb manifesztáció, melyben az egyesület és annak *vezetői* részt ne vettek volna.

Kezdetől fogva tagja volt a *NOÉ* a Magántisztviselők Országos Szövetségének és igen élénk részt vett annak munkásságában. De része volt a Magántisztviselők Orszá-

gos Nyugdíj egyesületének és a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének megalapításában is.

Szervező munkáját a NOÉ később a *női köztisztviselőkre is kiterjesztette*: különösen a postánál és a telefontól alkalmazott kezelőnők és tisztviselőnők külön problémái foglalkoztatták.

Lapja is volt a NOÉ-nek, a *Nőtisztviselők Lapja*.

A NOÉ 1919. nyarán feloszlott. Tagjainak zöméi átvette részint a Feministák Egyesületébe, részint a Magántisztviselők Országos Szövetségébe.

A FEMINISTÁK EGYESÜLETE

1904-ben alakult, *Glücklich Vilma* és *Schwimmer Rózsa* alapították. A Nőtisztviselők Országos Egyesületében merült fel az a gondolat, hogy olyan női szervezetre is szükség van, amely a nők érdekeit nemcsak *gazdaságilag*, hanem *társadalmi és politikai* téren is képviselje. Csakhamar megalakult a „Férfiliga a nők választójoga érdekében“ nevű tömörülés is, amely főleg a politikai érvényesülést segítette valóra váltani. A Feministák Egyesületének az volt az elve, hogy férfiakkal együttesen vívja meg harcát és úgy vezetőségében, mint minden bizottságában helyet foglaltak a szakértő férfiak. Az egyesület küzdött a *prostituáció* ellen, a *leányanya* és a *házasságon kívül született gyermek* érdekében, a *koedukációért*, a *nők tanulási- és munkaszabadságáért* és az „*egyenlő munkáért egyenlő bért*“ elvének sikeréért. A feministák előadásokon és gyűléseken propagálták eszméiket. Összeköttetések révén külföldről sok előadót sikerült Budapestre hozni. A napilapok hasábjai mind több helyet adtak a feminista cikkeknek, híreknek; volt saját lapjuk is, a „Nő és Társadalom“; *Schwimmer Rózsa* szerkesztette. Később a „Nő“ című lap lépett helyébe.

A világháború és a forradalmak után, noha közben az egyesületet pótolhatatlannak látszó veszteségek érték *Glücklich Vilma* halálával, *Schwimmer Rózsa* kivándorlásával és sok nagyértékű munkatárs kivándorlásával és halálával, a munka mégsem akadt meg. Minden külföldi kongresszuson küldöttem képviseltette magát, élénken bekapcsolódott a *Nők Nemzetközi Békeligája* és az *Open Door International* munkájába, mely szervezetek magyar-

országi képviselője az Egyesület volt. A háború utáni időben az Egyesület „Nyári iskolá“-t szervezett, amelyet a Nők Nemzetközi Békeligájának rendezésében Magyarországon, *Lepencén* tartottak. Az Egyesületet a mostani viszonyok teljes tétlenségre ítélték.

A *Feministák Egyesülete* 1939 októberétől 1940 júliusáig terjedő időben, az egész magyar női társadalom bevonásával *tervezte* megrendezni a magyar nőmozgalom 150 éves megszületését, amelyet a „Magyar nemes anyák“ felterjesztésének időpontjától, 1790-től számított, a közbejött világesemények azonban meggátolták benne.

A Feministák Egyesülete elsősorban a *női választójog* kiküzdésére alakult. Első ügyvezetője *Glücklich Vilma* volt, választójogi bizottságának elnöke *Schwimmer Rózsa*. Glücklich Vilma halála óta háromtagú bizottság vezeti az ügyeket; *Szirmay Oszkárné, Mellemé Miskolczy Eugénia és Vámbéry Melanie*.

A FE, több ízben támadta a szociáldemokrata nőmozgalmat *azért, mert az, az osztályösszetartozandóságot* a nemi összetartozandóság *főlé* helyezte. Átszervezett munkásnők választójogi álláspontja mindig szintiszta szocialista álláspont volt: választójogot követelt *nemre való különbség nélkül mindenki számára*, de nem volt hajlandó beérni *azzal, hogy a munkásságot kisémmizzék a hölgyek választójoga ellenében*. A kérdés ugrópontja ugyanis ez volt: a feministák nem folytattak osztályharcot, csupán *nemük* felszabadításáért küzdöttek a mi a szociáldemokrata munkásnők számára teljesen *közömbös* volt és marad is, hogy a *cenzushoz* kötött — tehát vagyoni vagy értelmiségi alapon nyugvó — választójogot kiterjesztik-e a felsőbb osztályok asszonyaira vagy sem. A súrlódásoknak ez volt az indító oka és magyarázata. A feministák agitációjukban szerették volna elhítenni a munkásnőkkel, hogy ők *minden nő szavazati* jogáért küzdenek osztálykülönbség nélkül; a polgári pártokkal és a kormánnyal való tárgyalásaik és petíciózásuk azonban azt bizonyította, hogy beérték volna a *polgári nőkre* kiterjesztendő cenzusos választójoggal is.

E pártpolitikai ellentétekre jellegzetes kommunikék jelentek meg a feministák „Nő és Társadalom“ című lapjában, illetőleg a FE. közgyűlésein hangzottak el. Így pl. 1909-ben ezt írták: „*Kovács Alajos, Gárdos Mariska, dr.*

Ladányi Ármin és Wciszk Károly, a Szociáldemokrata Párt tagjai a legnagyobb kíméletlenséggel keltek ki a feministák munkássága ellen...“ Továbbá, 1910-ben: „A januárban a munkásnők választójogának érdekében tartott (feminista) nagygyűlésen Reich Aladár és Gárdos Mariska a Szociáldemokrata Párt tagjai kijelentették, hogy a választójognak elébe helyezik a gazdasági szervezkedést...” Valójában pedig csak arról volt szó, hogy a polgári sok feje ne fájjon a munkásnők választójogáért, annál kevésbé, mert nem egy aktív feminista gyarában, irodájában, üzletében nyugodtan kizsákmányolta, vagy túrta, hogy férje gazdaságilag kizsákmányolja ugyanazokat a női alkalmazottakat és munkásnőket, akiknek *politikai elnyomása ellen* a gyűléseken szót emelt... A szociáldemokrata nők mindig tudatában voltak annak, Hogy a feminista mozgalomban Magyarországon Ts résztvett egész sor értékes dolgozó no, s ők egész bizonyosan komolyan gondolták el a nők egyenjogúsítását mind gazdasági, mind politikai téren; de egyrészt a FE. nemcsak ezekből rekrutálódott, másrészt éppen ezeknek a dolgozó és gondolkozó nőknek tudtok kellett volna, hogy nincs osztályközi megalkuvás, legfeljebb a dolgozók kárára, minden kiegyenlítődesre irányuló törekvés tehát nem egyéb, mint fából vaskarika. Ennélfogva nekik nem a Feminista Egyesületben, hanem a Szociáldemokrata Pártban lett volna a helyük.

így alakultja az *elvi ellentét* a feministákjés a *s zjpcpláL*: demokrata nők között s *a* fejlődés az utóbbiak, álláspont-, lat igazolta. Tárgyilagosan megállapíthatjuk, hogy mind a NOÉ, mint a FE rendkívül értékes és bátor munkát végzett a maga“területén a haladó szellem közvéleményteremtésében. Utat hasított a bozótban! Csak abban hibázott, vagy tévedett, hogy elhitte: meg lehet teremteni az osztályok asszonyai között a politikai egységet gazdasági alap nélkül. Ez a téves kiindulási pont alkalmas lett volna *eszmei zűrzavar* keltésére a munkásnők soraiban s hogy ez mégsem történt meg, a szociáldemokrata nőmozgalom irányítóinak elvi tisztánlátásán és éberségén múltott.

A helyzet szemléltetésére rendkívül jó példa az 1913-ban Budapesten megtartott *nemzetközi választójogi nő-kongresszus*, amellyel kapcsolatban *Garami Ernő*, a „Népszavában“ megállapította, hogy azon a szociáldemokrata párt azért nem vett részt, mert nevezett kongresszus *teljes*

politikai semlegességét hangoztatta, A szociáldemokrata párt politikai párt és az egyetlen, amely valóban és fönn-tartás nélkü követeli az általános és nőkre is kiterjedő választójogot. Politikai semlegességgel komoly politikai eredményt elérni nem lehet.

Meg kell jegyeznünk, hogy Magyarországon, idők folyamán, egész sor társadalmi és felekezeti női egyesület alakult, szűkre méretezett kereteink között azonban nem térhetünk ki rájuk.

Az események az 1906/7- és esztendőket a munkájnemmozgalom hőskorává avatták. Rendszeres oktatói^ ismeretterjesztő előadásorozatok a fővárosban és vidéken^ kultúrmatiné, nyilvános gyűlések. Az előadások rendezésében a már említett oktatókon kívül különösen *Kramer Mici*, *Ladányi Szeréna*, *Szécsi Frida* vett részt.

Az események torlódása miatt csupán a legjellegzetesebb mozzanatokra mutathatunk rá: 1906-ban új vezetőséget választ a közgyűlés. Elnök: *Molnár Miklósné*, az Egyesület egyik legagilisabb tagja.

1906. május 1-i felvonulásnak legnagyobb eseménye a *dohánygyári munkásnők részvételei* Innen indult ki a dohánygyári munkásnők érdeklődése a modern munkásmozgalom iránt.

Az 1906-i párt gyűl és élénken foglalkozik a *nokérd esél*. Se szeri, se száma a vonatkozó indítványoknak, így pl.: „A nők is képviseltethessék magukat a *Szaktanács* ülésein ... A pártvezetőség támogassa anyagilag a Nők Országos Szervezőbizottságát“. Ezen a pártgyűlésen *Ladányi Szeréna* képviseli a nőket.

A „Nőmunkás“ 1907-ben~az általános gazdasági helyzet rosszabbodása miatt anyagi válságba került. A meghirdetett nőtitkári állás ügye egyelőre lekerült a napirendről. Az egyesület áprilisban kiegészíti vezetőségét és *Ladányi Szeréna* bekerül a választmányba. A cselédmunkások rovata megszűnik. 1907 augusztus 8,-a fekete napja a munkásnőmozgalom történetének. A „Nőmunkás“ — anyagi okokból — kénytelen megjelenését átmentileg beszüntetni.

A *nyomdai munkásnők* lelkes agitációja tette lehetővé a „Nőmunkás“ 1908. március 1-i újbóli megindulását. Több mint 350 koronát gyűjtöttek e célra. Az akciót *Schmidt-mayer Vilma* vezette nagyszerű lendülettel. Az egyesület

a „Nőmunkás“ megjelenése napján tartotta évi közgyűlését. *Ladányi Szerénát* elnöknek választották. A napirendet *Gárdos Mariska* és *Szécsi Frida* ismertették. *Gárdos Mariska* vezetésével retorikai tanfolyam indul az egyesületben, *Timár Szeréna* a mozgalom egyik lelkes és aktív vezetője „A nő és az alkohol“ címen cikket írt a „Nőmunkás“-ba. A *Nők Országos Szervezőbizottsága újjáalakul* elnökké *Gárdos Mariskát* választották. Friss pezsdülés, eleven mozgalmi élet! A gyűlések a fővárosban és a vidéken egymást érték. A mozgalom élénkítése céljából megalakult a „Nőmunkások Országos Szabadszervezete“, titkárnak *Gárdos Mariskát* választották meg. A „Nő szerepéről a gazdasági harcokban“ *Büchler József* cikksorozatot indított meg a „Nőmunkás“-ban. Szóban és írásban, minden irányban folyt a tanítás és a felvilágosítás munkája.

Ezeknek az esztendőknek egyik legtermékenyebb akciója a VI. kerületi pártszervezet munkásnőinek köréből indult ki a lakásuzsora ellen. A lakásügy mindig a munkások egyik legégetőbb problémája volt. A levegő és napfény nélküli tipikus nyomortanyák amugyis alkalmatlanok volnának emberi lakóhely céljaira, de ha elgondoljuk, hogy az ilyen lakások bérlői lakbér miatt kénytelenek tömegszállásra berendezkedni, hogy a magas házbért előteremtsek, fogalmat alkothatunk magunknak e nyomortanyák száname és egyúttal megrázó látványáról. Volt alkalmunk átlépní nem egy ilyen „lakás“küszöbét az Angyalföldön a 900-as évek derekán és vége felé: megrendítöbök képet még Gorkij „Éjjeli menedékhely “-e sem produkált... Egyetlen kis zárkanagyságú helyiség, amely szoba-konyha egyben» apró vaskályhával és csak úgy, minden szakértelem nélkül a falba vágott kéménynyílással, ahonnan a szél visszaveri a füstöt, ha annak nevezhetjük, tele szórva szalmával, ahol egymás mellett 12—15 emberi lélek alszik, rongyokba burkoltan és válogatás nélkül fiatal, öreg, férfi, nő és gyermek — ilyenek voltak a legpokolibb eszközökkel operáló rendezőnek, a lakásuzsorának éjjeli menedékhelyei.

Ezekért a borzalmas lyukakért, de rendesebb szobákonyhás lakásokért is a főváros legszegényebb rétege *heti lakbért* fizetett. Ez a heti lakbér legalább három-négyszerese volt annak az összegnek, amely a negyedévi lakbér alapján egy hétre esett volna. Ha tekintetbe vesszük, hogy

már a negyedévi lakbér sem volt valami alacsony, elképzelhető, mit jelentett annak három-négyszerese.

Ez ellen a rendszer ellen folytatott a szociáldemokrata párt kemény küzdelmet, amelyben a munkásnők nagy odaadással résztvettek,

A Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége 1909 elején ankétot rendezett a *cselédkérdés* rendezése ügyében, *Giesswein Sándor* prelátus elnökletével. Erre meghívták a szociáldemokrata munkásnőket is, akik képviselőjükkel *Gárdos Mariskát* bízták meg. A feministák lapja, a „Nő és Társadalom“ a munkásnők állásfoglalásáról így számol bér „A polgári szónokok és szónoknők után *Gárdos Mariska* szomorúnak tartja, hogy az értekezlet tagjainak többsége a jobbagy állapot visszaállítását követeli. A külföld kultúrájának nemcsak azokat a vívmányait kell elfogadnunk, amelyek reánknezve kényelmesek, — hanem azokat is, amelyek — kellemetlenek. A cselédek erkölcei nem rosszabbak, mint gazdáiké; a *Moltke-Hardenpör* és más effélék anyagát nem a cselédek szolgáltatták. A prostitúcióba is túrhetetlen helyzetük sodorja a cselédeket.“ Semmi sem jellemzőbb a polgári nőegyesületek mentalitásár, mint ez a szociáldemokrata tiltakozás.

Az 1908-ban újbóli anyagi nehézségek miatt beszüntetett „Nőmunkás“ ügvet az 1909-ben tartott pártgyűlés tárgyalta, amelynek nököldöttei *Gárdos Mariska* és *Tímár Szeréna*. Ez a pártgyűlés választott először nőt tisztikarába, *Gajdos Mariskát* a fellebbezési bizottságba. Ezen a pártkongresszuson *Weltner Jakab* felszólalásában erélyesen követelte a pártvezetőségtől a *munkásnőmozgalom fokozottabb mérvű fejlesztését, a szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátását*. Ez a kiállítás erős visszhangot keltett a munkásnők soraiban.

Weltner Jakab mély megindultságáról tanúskodnak azok a meleg sorok, amelyeket Gárdos Mariskához, az Országos Nőszervezőbizottság elnökéhez intézett:

Kedves Fő nő!

Én a párt gyűlésen csak a kötelességemet teljesítettem, amikor kifejezést adtam azon meggyőződésnek, hogy többet kell törődnünk a nők mozgalmával.

A pártgyűlés után látom azonban teljes mértékben azt, hogy mennyire igazam volt. Ha ugyanis a Nők Szervező Bizottsága néhány barátságos szót ilyen meleg és kedves szeretettel tud viszonzni, ez nem azt igazolja, hogy engem találnak kedvesnek, hanem azt az ügyet, amelynek szolgálatában állnak és amelynek érdekeiért fanatikus rajongással és szeretettel küzdenek.

Már a nők országos értekezletén végtelenül meghatott az a fanatizmus, amellyel, ma még szűkös viszonyok között, önök dolgoznak. Sok erő és nagy kitartás kell ahhoz, hogy sok zökkenő után ennyi odaadással bízni tudjunk a jövőben. Önök bíznak benne és én Önökkel tartok. Nekünk lesz igazunk és nem azoknak, akik a fejlődést hátráltatni akarják.

Én nem szoktam levegőbe puffogatni a szavakat. Ha valamit megígérek, azt meg is tartom. Most tehát csak ismétélhetem, amit a pártgyűlésen is mondtam: Én teljes erőmmel arra fogok törekedni, hogy a nőmozgalmat más-kép ítéljék meg, mint eddig, és hogy a szakmák is segítségükre legyenek.

Ez természetesen azt is magával hozza, hogy a mozgalom fejlesztésének munkájában én is teljes erőmmel rendelkezésükre állok. Kérem ezt köszönetem kifejezése mellett a Nők Országos Bizottságának megmondani.

Üdvözli

Weltner

Újult erővel indult meg hosszú szünet után a «Nőmunkás» 1912 november elsején. Ezt a számot Várnai Zseni „Varr az anyám” című verse díszítette.

Vince Sándornét beválasztják a szervezőbizottságba. Az Országos Nőszervező Bizottságnak új titkára: Singer Flóra, aki a Nőmunkásba cikket ír „A cipőtűzőnők helyzetéről”. Majd Mónus Illés cikksorozata kezdődik a „Gyermeknevelésről”. Az 1912. és esztendőhöz fűződik a külön női pártadó bevezetése. December 11. -én Buchingerné Ladányi Szeréna az osztrák szociáldemokrata nőkongresszuson képviselte a magyar munkásnőket és ismertette helyzetüket. Gárdos Mariska az Építőmunkások Otthona nagytermében 1913 november 25-én beszámolt az Egyesült Államok ötven városában tett egyesztendő előadó körútjáról, ahová az Amerikai Szocialista Párt meghívására utazott.

A Magyarországi Munkásnő Egyesület 1913-ban dr. *Steinberger Sarolta* nőorvos vezetésével „Anya- és cse-
csemővédelmi“ előadássorozatot rendez néhány szakelőadó
bevonásával.

*Bebel Ágostonnak, a munkásnak felszabadítójának és
nagy tanítójának* halála is 1913-ban következett be és min-
denütt a legmélyebb gyászt és megrendülést váltotta ki.

KÜZDELEM A NŐK VÁLASZTÓ- JOGÁÉRT ÉS A „NŐK NAPJA“

A nők politikai jogokban és politikai hatalomban való
részesedésének gondolata alig egy évszázad alatt diadal-
masan járta be az egész világot.

A politikai jog a nemesség kiváltságát alkotta. Maroknyi
volt a száma azoknak, akiknek módjukban volt szavaza-
tukkal az államot érdekeik szolgálatába állítani. De a
gazdasági fejlődés egymásután nyitotta meg a jogot köve-
telő csoportok, rétegek száját. A királytól, uralkodótól a
hatalom egy részét átvette a nemesség. A nemességtől ha-
talma egy részét átvette a polgárság. A polgárságtól pedig
a hatalom egy részét elvette a parasztság és a munkásság.
A hatalom birtoklásában egyre több ember osztozkodott.
A fejlődés *elején* ott látjuk az egyeduralkodót, aki egyna-
gában, saját személyében összpontosítja az egész hatalmat
és a végén ott látjuk *a népet*, amelynek minden egyes
tagja között *megoszlik* a politikai hatalom birtoklása.

Ebbe a fejlődési sorba tartozik bele a *nők választó-
jogáért* indított harc, amely a hímnemű- s a fél- és csonka-
demokrácia helyére a *teljes demokráciát*, valóban az
egész nép akarására támaszkodó államhatalmat akarja
megteremteni. Amilyen nagy lépés volt a történe-
lemben az, amikor a *munkások* is kezdték követelni
politikai jogaikat, olyan nagy *fordulópontot jelentett a tör-
ténelemben a nőknek a politikai harctéren való megjele-
nése*. De ezt, a nőknek a politikai harctéren való megjele-
nését megelőzte *a gazdasági életben való megjelenésük, a
munkafolyamatban elfoglalt helyzetüknek gyökeres átalakítása*.

Ez a nagy világtörténelmi folyamat, a kapitalizmusnak
világot fölforgató és világokat teremtő ereje sodorta föl a
világtörténelem színpadára a dolgozó és politikai jogokért
is harcolni tudó asszonyt.

Amikor a polgárság a jogait követelte: azt hirdette, hogy az ő felszabadulása *az emberiség felszabadulása lesz* és azt az okmányt, amelyben a francia polgárság a maga polgári jogait foglalta össze, az *emberi jogok kiáltványának nevezték el*. Így csak természetes és könnyen érthető illúzió, hogy a polgári osztálynak politikai öntudatra ébredt és politikai jogokért harcoló asszonyai a *maguk* küzdelmét az összes *nők* szabadságharcának tekintették és annak is nevezték el. Ez a felfogás azonban hamis. A munkásnő politikai jogait világszerte a *saját erejéből* és a vele társadalmi helyzeténél fogva *egyforma érdekű férfiakkal* együtt a szocializmus, vagyis a modern munkásmozgalom útján akarja elérni, mivel tudja, hogy csak *így* érheti el.

Ezért állott az első pillanattól kezdve a modern munkásmozgalom célkitűzéseinek homlokterében a *politikai felszabadulásra való törekvés*. Magyarországon a harc — amint már rámutattunk — *Széll Kálmán* miniszterelnöksége korszakától kezdődik (1899—1903) és nagy viharzásokon keresztül évtizedekig tart. Külföldön már régen hatalmas parlamenti csoportok tolmácsolták a munkásosztály gazdasági és társadalmi jogait és harcoltak értük, ugyanekkor a magyar munkás még műidig nem szólhat bele a közügyekbe, saját sorsának intézésébe, nem szavazhat az országgyűlési, megyei és községi választásokon; egyesülési és gyülekezési jogát miniszteri rendeletek, nem pedig törvények szabályozzák, A *Tisza-Lukács-féle választójogi javaslat* 1912-ben nem egyéb, mint a jogok paródiája: 30 éves korhatár, 6 elemi osztályról szóló bizonyítvány, 2 évi egyhelybenlakás stb.

E politikai küzdelmekből a szociáldemokrata *munkásnők* az 1905-ben megtartott első választójogi gyűlés óta, teljes mértékben kivették részüket.

A reakciós választójog megreformálására való erőteljes törekvés, a választásokra való felkészülés, ha másért nem, az erőpróba és agitáció kiszélesítése céljából, leköti a mozgalom összes erőit. A választójogért való küzdelmet méltán nevezhetjük a *nők mozgósításának*^

Különböző világrészekben, eltérő irányban, tarka változatban valósulnak meg a nők politikai jogai, amióta 1869-ben az északamerikai *Wyoming* állam megadta a *nőknek az aktív és passzív választójogot*. Idővel sajtáságos és szí-

nes mintakártya alakul ki: teljes vagy korlátolt, csak aktív vagy csak passzív női választójog; választójog a megyei, városi, községi és iskolatanácsokban — szerte a világon.

A parlament tribünjén szónokló nő figuráját kimondhatatlanul neveltséges színben tüntette fel a maradiság, sőt megállapítása értelmében: egyenesen az erkölcsöt veszélyeztetné, ha az „alsószoknyás hiéna“ nőietlenül szót mérészelne emelni a jogtalanok érdekében. Mindamellett, a nők politikai jogai, ha nem is túlgyorsan, de egyre fokozódó ütemben tért hódítottak; *1893-ban Újzéland és Colorado* követik Wyoming példáját, kiterjesztik a választás jogot a npkre, 1906-ban *Finnország* is beáll a sorba.

A következő esztendőben, 1907-ben *Stuttgartban* tartja a *Szocialista Nemzetközi Nőbizottság* első kongresszusát; napirendjén már szerepel a *munkásnővédelem* teljes programja gazdasági, társadalmi és politikai vonatkozásban. Ezen a nemzetközi értekezleten még csak néhány ország munkásnői képviseltetik magukat, míg az *1910-es Koppenhágai kongresszuson* már 17 állam női küldöttei tárgyalnak és *Luise Zietz* (Németország) javaslatára elhatározzák, hogy minden esztendőben „Nők Napját“ rendeznek minden egyes államban, ahol szociáldemokrata nők élnek. A *Nők Napját* elsősorban a *nők választójogi* agitációjának kell szentelni.

Magyarországon az Országos Nőszervezőbizottság éppen az általános választójogért vívott közelharcok miatt nem bírt időt szakítani a *Nők Napja* ünnepeinek méltó megrendezésére, helyette 1913-ban „Asszonyok ébredjétek“ címmel 40.000 röpiratot szórt szét az országban. A „Nők napját“ *először* 1914 március 8.-án tartotta meg. Ugyanakkor, de a következő esztendőben is, *Nők Napja* címmel külön emléklapot adott ki.

Az első Nők Napja gyűlése az Építőmunkás-Otthonban zajlott le. A tisztségeket *Hegedűs Katica*, *Háry né Kalmár Zsófia*, *Berkes Eszter* látták el. Előadók voltak: *Buchingerné Ladányi Szeréna* és *Bokányi Dezső*. A gyűlés a következő *határozati javaslatot* fogadta el:

„Az 1914 március 8.-án megtartott munkásnőgyűlés megállapítja, hogy a munkásnők politikai szervezése elkerülhetetlenül szükséges és ennek érdekében a legnagyobb agitádót kell kifejteni.

Miután már külföldi kultúrállamok azt mutatják, hogy a munkásság helyzete csak az olyan államokban javul, ahol a dolgozó nő képviselői ülnek a parlamentben, a március hó 8.-án megtartott munkasnőgyűlés követeli az általános, egyenlő titkos, választójog megvalósítását annál is inkább, mert a gyűlés résztvevői meg vannak győződve arról, hogy Magyarországon az általános, egyenlő nőválasztójog megvalósulónak ez az előfeltétele. A munkásnők milliói dolgoznak a mezőgazdaságban, az iparban, a kereskedelemben, a közlekedésben és a háztartás minden munkájában, erős és súlyos munkával keresik meg a kenyerüket és ty a legnagyobb igazságtalanságnak tartják teljes jogtalanságukat.

A gyűlésen megjelent nők kimondják, hogy a szociáldemokrata párthoz tartoznak továbbra is, hűségesen és lankadatlanul kitartanak, agitálni fognak, hogy minden dolgozó nő politikailag is szervezkedjék, ezt azon meggyőződésből cselekszik, mivel tudatában vannak, hogy a szocializmus diadala szabadíthatja csak fel teljesen a nőt úgy a gazdasági, mint a politikai elnyomásból.

A gyűlés kötelezővé teszi a megjelentekre azt, hogy mindig, amikor a politikai jogok kivívásáért harcolni kell, kötelességüket híven teljesítsék, egyben szükségesnek tartja a gyűlés, hogy minden résztvevője anyagi és erkölcsi erejével támogassa a nőmunkások mozgalmát. “

Ugyanakkor még húsz vidéki városban tartották meg a *Nők Napját*.

A MUNKÁSNŐ A VILÁGHÁBORÚBAN

A munkásnő számára az 1914-es világháborúval kezdődött a megpróbáltatásoknak ama súlyos szakasza, amely hirtelen halomra döntötte a női munka értékének és teherbíró képességének régi elméletét. Ott, ahol még nemrég a női munkát *visszautasították*, most kéretlenül igénybe vették, sőt *megkövetelték*. Egyre fokozódó mértékben, az egész termelés és a gazdasági élet adminisztrációja: mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és közlekedés, oktatásügy és közigazgatás nagyrészt a nők kezébe került. Maga az elv soha, semilyen körülmények között nem tudta volna a női munka gátjait olyan maradéktalanul ledönteni, mint ez a háborúval beállott szükségszerűség. Akik végigélték

a világháborút, azokban örökké kitörölhetetlen benyomást keltett a női kalauzok, sőt külföldön mozdonyvezetőnők és fűtőnők, hajógyárban és muníciógyárban dolgozó asszonyok látványa, nemcsak nálunk, hanem valamennyi hadviselő államban.

Az egészséget őrülő munkateljesítmény mellett egyre fokozódó mértékben hárult a szociáldemokrata nőkre a *pártfunkciók betöltése*, miután a férfifunkcionáriusok nagy része a harcterekre került.

A munkásnőknek elmondhatatlan szenvedésben volt részük a világháború idején, de meg kell állapítani: pompásan megálltak helyüket.

A békeidők szociálpolitikája új színnel gazdagodott: *a háborús szociálpolitikával*. A munkásnőkből olyan elemi erővel tört fel az osztálytársaik iránt megnyilatkozó szolidaritás, mint egyetlen más társadalmi rétegből sem. Különösen felemelő hatással volt a rászorulókra, hogy a megpróbáltatások nehéz napjaiban azok nyújtják feléjük segítő kezüket, akik maguk is ugyanazon osztállysors részesei: munkásnőtársaik! A „Nőmunkás“, a Munkásnő Egyesület, a Szabadszervezet, az Országos Nőszervező Bizottság, a szakszervezetek és azok női csoportjai, *vállvetve* igyekeztek enyhíteni a munkásnők ezernyi baján-gondján, az egyéni helytállás szép gesztusa mellett részt kértek a háborús gondoskodás és a népjóléti ellátás minden ágának munkájából: az élelmiszerellátás feljavítása és elosztása, a sorbanállás megszüntetése érdekében éppúgy, mint ahogy felszólaltak az ármegállapítás kérdésében, stb. Helyet kértek az üzemi panaszbizottságokban, felkarolták a hadikárosultak és hátramaradottak ügyét, harcoltak a hadi-asszonyok, özvegyek és árvák járadékainak felemeléséért, a csecsemő-, gyermek-, ifjúság- és anyaság fokozott védelméért.

Ugyanekkor nem feledkeztek meg az alapvető szocialista követelésekről sem: *az egyenlő munkáért egyenlő munkabér!* — és a politikai egyenjogúsítás követelései sem rozsdásodtak be.

Nyilvános gyűléseket és összejöveteleket ugyan ritkábban tarthattak a munkásnők, ez azonban nem gátolhatta meg előretörésüket. Időnként még a nyilvánosság záró korlátját is sikerült lebontaniuk, így a *Magyarországi*

Munkásnő Egyesület 1915 szeptember 26-án megtartotta fennállásának 10 éves ünnepélyét a Pester Lloyd zsúfolásig megtelt dísztermében. A műsor művészi és szocialista színvonalra megérdemli, hogy az akkori teljesítmények mértékül itt leközljünk. A műsor szereplői voltak: Mészáros Giza, a Vígszínház tagja, Balassa Jenő, a Vígszínház tagja, Weil Hella operaénekesnő, Marosi Adél színművésznő, Peterdi Andor író, Gárdos Mariska (ünnepi beszéd), Tímár Szeréna (megnyitó).

A világháború dobta kihangúlyozottabban felszínre az *iffjúmunkáskérdést*. A nőmozgalom e téren is sietett köteleességét teljesíteni: 1916 márciusában az *iffjúmunkásnőmozgalom fejlesztésére külön bizottságot* alakított.

A Háborús esztendőben a nőmozgalom erőteljesebben kapcsolódott bele az *Általános Fogyasztási Szövetkezet* propagandájába, hogy ezzel is segítségére siessen a háziasszonyoknak — és a munkásszövetkezet fejlesztésével egyengesse a munkásháztartások háborútól megbillent egyensúlyát. Az *Afsz.* igazgatóságának első női tagja *Berkes Eszter* volt.

Elévülhetetlen érdeme és jellemzője a munkásnőmozgalom erkölcsi kikristályosodására az a körülmény, hogy a világháború vérzivatarában *σ békevágy első megnyilvánulása belőle hasadt ki. A magyar és osztrák szociáldemokrata munkásnőegyesületek 1915 őszén felhívást intéztek a németbirodalmi szociáldemokrata frakcióhoz, hogy szólítsa fel kormányát a béketárgyalások megkezdésére.*

A nyomasztó háborús légkör megérleli a „Nőmunkás“ szerkesztőbizottságának régi tervét és *1915. karácsonyi számában gyermekmelléklettel* kedveskedik olvasóinak. Az 1916. esztendő első száma *Rónai Zoltán* cikkét közli a *hadiözvegyekről*.

A *Magyarországi Munkásnő Egyesület* a jubileum után folytatja működését, előadássorozatot tartott, amelyeit *Gárdos Mariska* nyit meg „Háború és a nő“ című előadásával. Lezajlik a „Nők Napja“ is a szokott nagyarányú részvétellel, majd az Egyesület *tudományos előadássorozatot* tart az asztalosok helyiségében. Előadók: *Bokányi Dezső, Gárdos Mariska, Kunfi Zsigmond, Weltner Jakab*. A nagy terem nem elég a hallgatóság befogadására.

Ugyancsak ebben az esztendőben jelennek meg a

„Nőmunkás“-ban az első háztartási tanácsadó-cikkek. Ezt a rovatot mindvégig *Buchingerné Ladányi Szeréna* szerkesztette.

*

A háború hömpölygő áradata pontosan visszatükröződik a munkásnőmozgalom feladataiban. Ahogyan megduzzad *a nők termelési jelentősége* a világháborúban, olyan mértékben növekszik a mozgalom *felelőssége* a munkásnők védelme érdekében.

A panaszos levelek áradata önti el a „Nőmunkás“ szerkesztőségét. A panaszok egyrészt gazdasági természetűek. A felügyelők durva magatartása munkásnőkkel szemben, az üzemek egészségügyi hiányosságai mind a szakszervezetek, mind a Nőbizottság, illetve az Egyesület közbelépését vonják maguk után. A munkásnők körében egyre növekvő keserűséget még fokozza az is, hogy a nők átlag csak *negyedrészt* keresik a férfimunkások bérének. (S ezek is alacsonyak!) Egyre hangosabbá válik a szervezett munkásnők követelése az *iparfelügyelői rendszer* bevezetéséért.

A háború mindenfajta pusztítása ellen sorompóba lép a szociáldemokrata nők gondoskodása. A hadiözvegyek és árvák existenciájának intézményes biztosítása, majd a magán jótékony sag helyejtt: állami ellátás.. >. tömegélelmező konyhák felállítása, az élelmiszerek igazságos elosztása stb. — valamennyi sorsdöntő kérdés változatlanul ott szerepel munkaprogramjukban.

A szakszervezetek is az első pillanattól kezdve állást foglalnak az időszerű kérdésekben és 1916 júniusában megtartott értekezletükön határozati javaslatban követelik:

1. *ne alkalmazhassanak nőket szervezetükre káros munkára;*

2. *ne alkalmazhassanak éjjeli munkára nőket és 16 éven aluli gyermekeket;*

3. *ne alkalmazhassanak egyáltalán 14 éven aluli fiúkat és 16 éven aluli nőket;*

4. *ne alkalmazhassanak nőket és 16 éven aluli fiúkat naponta 8 óránál hosszabb időre;*

5. *egyenlő munkateljesítményért egyenlő bért fizeszenek.*

Külön ki kell emelnünk a sorból az 1917 április 1-én a régi képviselőházban megtartott „*Nők Napját*“, amely-

nek másfélezerfőnyi közönsége volt. Előadók voltak: *Várnai Zseni, Müller Erőné és Kunfi Zsigmond.*

A munkásnőmozgalom agitációja egyre *újabb* területekre viszi át tevékenységét; 1917 májusában megalakul a *Gyermekbarát Egyesület* és vele, ma is virágzó, *nevelő és kulturális* intézménnyel gazdagodik a párt.

Megmozdulnak a *dohánygyári munkásnők* is, bérmozgalmat indítanak: 200 korona gyorssegélyt, *50% béremelést*, élelmiszerszövetkezet létesítését követelik. A miniszter jóindulatú *ígérete ellenére*, a kezdeményező munkásnőket az igazgatóság üldözi, megrendszabályozza.

A dohánygyári munkásnők *első, 1906-i* májusi felvonulásuk óta, amiről már megemlékeztünk, állandóan foglalkoztak a szervezkedés és az önálló szakszervezet alakításának gondolatával Végre 1917 április 21-én megkísérelték nyélbeütni a *szakszervezetet*. Egy csoport lelkes, osztálytudatos nő — élükön *Keresztény Józsefné* — felvilágosító munkája meghozta az eredményt, a szervezkedést siker koronázta: 1917 december 16-án megtartották *első országos értekezletüket*, amelyen 20 fővárosi és 27 vidéki küldött jelent meg. Az *értekezleten* képviseltette magát a Szaktanács, a Párt és az Országos Nőszervező Bizottság. Előadó *Keresztény Józsefné* volt.

Nem folytathatjuk tovább a mozgalom fejlődésének és terjeszkedésének ismertetését anélkül, hogy rá ne mutassunk arra az arányra, amely a háború kezdetétől a befejezéséig a munkásnők alkalmazásában az ipar területén megmutatkozott.

Magyarországon 1913-ban az iparban dolgozott 1,043.000 férfi, 160.000 nő; 1917-ben 557.009 férfi, 213.000 nő.

Eszerint a világháború előtt a női munka átlaga alig 15%, a háború végével 40%.

A FALUSI ASSZONYOKÉRT

A szociáldemokrata munkásnőmozgalom működése első pillanatától fogva nagy súlyt helyezett a *mezőgazdasági munkásnők* és általában a *vidéki és falusi nők* sorsjavításának összes kérdésére. Egész sor előadó járta a vidéket, az ipari, mezőgazdasági és bányavidéket, hogy felvilágosító és tanító szóval megnyerje a vidéki munkás-

nőket a szocializmus eszméjének, hogy az összefogás, a szervezettség erejével könnyítsenek embertelen helyzetükön. Mert kétségkívül megállapíthatjuk, hogy ha a városi, tehát ipari munkásnők, magánalkalmazottak és tisztviselőnők, továbbá a háztartási alkalmazottak helyzete nyomasztó, mégis emelkedik, különösen a mezőgazdasági munkásnők sorsával szemben.

A nőmozgalmi tevékenység súlypontjának már azért is a vidékre kellett irányulnia, mivel Magyarország *agrár-állam* s az öt és félmillió dolgozónak kb. egyharmada, 1,703.900 lélek: *nő*.

Kétségtelen, hogy az ipari munkásnők munkabére is alacsonyabb, mint a férfiaké, a mezőgazdaságban azonban még kirívóbb az aránytalanság. A mezőgazdaságban foglalkoztatott nőknél a napszámbér 1913-ban országos átlagban 188 fillér, 1928-ban 235 fillér, *1934-ben* 102 fillér, *1936-ban* 110 fillér volt. A nehéz testi munkáért járó ellenszolgáltatás tehát *35—40 százalékkal kisebb a férfi napszámósoknak* fizetett éhbéréknél. E bérek mérlegelésénél nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a parasztnő örül, ha *évenként 100—150 napot dolgozik* és ebből a csekély munkabérből kell egész évben megélnie. De még rosszabbul lár, ha *munkabérét természetben* kapja; ilyen esetben csak *feleannyi szolgáltatást* kap, mint a férfimunkás. A munkaidő azonban ugyanannyi, mint a férfiaké.

A mezőgazdasági -munkálatok egyik, ma is élő problémája a gyermekek foglalkoztatása. Erről a „Nőmunkás“ nem egyszer részleteket közölt; egyik-másik vonatkozó írás különösen jellemző.

Súlyos feladatok vártak a nőmozgalomra. Kultúrát, felvilágosodást plántálni az „istenhátamögötti“ íál vakban teljesen magukra hagyott asszonyokba, akiket az előítéletek, babonák és hagyományok olymódon tartanak fogva, hogy az új nemzedék léte, egészséges nevelése forog kockán. Az előadók a szocializmus tanításain keresztül beszéltek a háztartás korszerű reformjairól, a helyes gyermekgondozásról és nevelésről; érdeklődést igyekeztek kelteni a modern *anya- és csecsemővédelem* sorsdöntő kérdései iránt, ráirányították az asszonyok figyelmét a *munkás betegség-, baleset- és öregségi biztosí-*

tására és általában az egészségügy alapvető követelményeire. És hogy az elvetett mag milyen egészséges és szomjas talajba hullott, azt csakhamar igazolta az alakuló vidéki nőbizottságok jelentős száma.

A Közegészségügyi Intézet által megejtett falukutatók is a legvigasztalanabb képet festenek a falusi életéről. Megállapították, hogy az összes nyilvántartott kutak 65%-a fertőzött. Több, mint háromezer község közül csupán 378 községre terjedt ki az egészségügyi gondozás.

Az események gyors iramban kergetik egymást. Az 1917 márciusi Kerenszki-féle, majd az októberi orosz forradalom eseménye, másrészt a hármasszövetség frontjának összeomlása ólomsúllyal nehezedik a lelkekre. Világtörténeti események erjednek. Magyarország sem kerülheti el sorsát.

A Károlyi, vagy októberi forradalmat 1919 március 21-én felváltja a magyar Tanácsköztársaság, amely négyhónapos uralom után, 1919 augusztus 1-én összeomlott. Ezt követte a románoknak Magyarországra való bevonulása. Ezek a nagy megrázkódtatások jóllehet megtépázták a nőmozgalmat, mindazonáltal a munka *egyetlen pillanatig sem szünetel*. A „Nőmunkás“ továbbra is megjelenik. Az 1919 október 30-i nőértekezleten megalakul az új, ideiglenes szervezőbizottság. Tagjai: *Benes Irén, Buchingerné Ladányi Szeréna, Csorna Teréz, Einwachter Teréz, Hegedűs Katalin, Horváth Kató, Kérésztény Józsefné, Müller Ernőné, Sabay Karola s Szűcs Vera*.

Az új gárda lelkesen és odaadóan folytatja az úttörők megkezdett munkáját,

A régi, úttörő gárda tagjai közül még a következőket kiemelni:

Gál Benőné, Garbai Sándorné, a nagy műveltségű, kitűnő tollú Grailich Elza, Gyagyovszky Emilné, Hacker Emma, Héjjas Mariska, Iván Erzsi, Ladányfné Fóti Sári, Lefkovics Irma (Gárdos Sándorné), Lerner Dezsőné, Novak Lászlóné, Sebők Eszter, Singer Vera (Hofmann Beláné), Szécsi Rózsi (Mérő Gyuláné) stb.

RÉGI CÉLOK — ÚJ FELADATOK

A megtizedelt munkásnömozgalom az általános választójog kiharcolásával indul új útjára az ellenforradalmi korszakban, felkészül a Friedrich István-féle nemzetgyűlési választásokra. A szociáldemokrata párt megválasztott jelöltjei sorában három munkásnőt találunk, ezek: *Horváth Kató* könyvkötő, *Müller Ernőné* szabónő és *Keresztény Józsefné* dohánygyári munkásnő.

A Friedrich-féle választói rendelet értelmében választójoga van *minden nőnek, aki legalább 6 év óta magyar állampolgár, 24. évét betöltötte, félév óta egyazon községben lakik vagy ott lakása van és bármely hazai nyelven írni, olvasni tud.*

A választások egyetlen nőképviselet juttatnak mandátumhoz: a kereszténypárt jelöltjét, *Schlachta Margit* missziósnővért. Az ő szereplése klasszikusan példázza a feministákkal kapcsolatban leszögezett álláspontunkat: *nem elég a női nemhez tartozni ahhoz, hogy valaki a haladás szellemét képviselje.* Schlachta Margit ugyanis a botbüntetés bevezetése mellett szavazott a képviselőházban, azzal az indokolással, hogy *a botbüntetést még a haldoklók is kibírják.* Tehát a nők is ...

Ezzel a ténnyel kapcsolatosan meg kell említenünk, hogy a *kereszténypárt nőmozgalmát* hosszú időn át *Geőcze* Sarolta* vezette. A szociáldemokrata munkásnők nem egyszer résztvettek — persze hivatlanul — a kereszténypárt munkásnőgyűlésein, ahol azonban a szólásra jelentkező szervezett munkásnőknek sohasem adták meg a szót. Mindazonáltal, amíg Geőcze Sarolta volt a női szociális ügyek *vezetője*, megítélésünk szerint, ennyire kirívóan reakciós javaslat benyújtására, mint amilyen Schlachtaé, alig kerülhetett volna sor.

A munkásnömozgalom irama nem lanyhul, váltott erővel folyik tovább. Újból megindul a dohánygyári munkásnők lapja: „A dohánygyári munkás“.

Az Országos Nőszervező Bizottság is megkezdi működését, *négy nyilvános nagy nőértekezletet* tart megfelelő munkaprogram megállapítására, amelyet elsősorban a munkásnők gazdasági térfoglalása szab meg. A munkamegosztás számszerű arányáról — a férfiak és nők között —

szemléltető képet nyújt az utolsó 5—6 esztendőről a biztosító pénztárak alábbi jelentése:

Az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak tagja volt:

1911	<i>férfi</i>	975.712	nő	145.280	tehát	13%	nő
1914	„	1,129.875	„	181.259	„	16%	„
1915	„	697.384	„	165.111	„	24%	„
1916	„	628.636	„	209.883	„	33%	„
1917	„	578.682	„	255.664	„	44%	„

A Ferenc József betegpénztárnak tagja volt:

1914	<i>férfi</i>	20.210	„	18.552	„	120%	„
1915	„	17.328	„	13.903	„	85%	„
1916	„	16.218	„	12.168	„	70%	„
1917	„	15.323	nő	9.088	tehát	45%	nő

Ebben az időben zajlik le a párt országos kongresszusa, a rendkívüli szakszervezeti kongresszus, az országos nőkongresszus és az új mozgalmi erők az érdem, hogy tüstént beleélik magukat nagy feladatukba és derekasan megállják a helyüket.

Az 1921-és esztendőre esik a munkásnőmozgalom újabb súlyos vesztesége: *Farkas Istvánné Fellner Gizella*, a munkásnőmozgalomnak elindulása óta lelkes, agilis vezetője, a „Cseléd-rovat“ első szerkesztője, meghalt.

AZ ELSŐ SZOCIÁLDEMOKRATA KÉPVISELŐNŐ

A világháború eseményeinek és pusztításainak lassú felszámolása megindult Európában. S a munkásosztály sorskérdéseibe elválaszthatatlanul bekapcsolódik a *nők léte* is — gazdasági, politikai és szociális téren egyaránt. A nők előtt egymásután nyílnak meg a parlamentek kapui.

A kopenhágai nemzetközi értekezlet után sorban *Norvégiáé* az érdem, hogy 1913-ban kiterjeszti a *nőkre a férfiakkal egyenlőértvényű választójogot*. *Dánia* 1915-ben követi példáját. 1918-ban *Angliában* a nők korlátozott választójoghoz jutnak. *Hollandia* 1919-ben megadja a nőknek az aktív választójogot., 1928-ban *Anglia* a férfiakéval

egyenlő választójogot adott a nőknek és 1929 május 31-én öt és félmillió „bakfisszavazatot“ adtak le az új honpolgárnők; 1931-ben a *portugál* nők korlátozott országgyűlési és községi szavazati jogát vezetik be, ugyanakkor *Spanyol-Országban* aktív és passzív választójoghoz jutnak a nők.

Miként a munkásnők vezetői bámulatos biztonsággal gyökeret vertek, maga a nőmozgalom is megtalálta legalkalmasabb osztályharcú módszert és taktikát. Tétovázás és megalkuvás nélkül sorompóba lépett a régi célkitűzésekért, amelyek megtetéződtek az *új feladatokkal*. Az 1922-es esztendő a *május 1.* munkaszünetének megünnepléséért indít fokozott harcot a munkásnők körében és egyúttal megkezdődik a szenvedélyes agitáció *a nők választójogáért*. Ennek eredményeként az első szociáldemokrata képviselőnő, *Kéthly Anna*, megjelenik a magyar parlamentben.

Az első szociáldemokrata képviselőnő szerepe és jelentősége a képviselőházban és annak falain kívül, természetesen nagyon vegyes hatást váltott ki. Mindenki pártfelfogása szerint foglalt állást, de annyi bizonyos, hogy elsősorban a tömegek, ujjongó örömmel eszméltek rá a büszke tudatra, hogy íme, többé már nem egészen védtelenek és kiszolgáltatottak, mert saját öntudatuk erejével olyan asszonytársukat juttatták a parlamentbe, aki vérükből való vér: *dolgozó nő*.

Ez a megismerés olyan kifogyhatatlan erkölcsi és szellemi erőforrás, amelynek termékeny gazdaságából mindenki egyformán meríthet. Csodálatos az a lélektani kölcsönhatás, amely a szociáldemokrata mandatáriusok és a tömegek közt fennáll: a tömegek *fölemelik* azt, akit képviselőjükkel megbíznak és megtisztelnek; s a meggyőződés magával ragadó ereje ott és akkor válik igazán ellenállhatatlanná, ahol és amikor a megbízott magatartásából a tömegerő, akarat és osztályelszántás maradéktalanul kisugárzik. És túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy *Kéthly Anna* bátor és osztálytudatos első fellépése beköszöntője lett annak a nagyszerű folyamatnak, amelyet mind maga, mind a közületekbe bekerülő többi szociáldemokrata nő, a mai napig töretlenül követett.

A nők 1922 decemberében tartott országos értekezlete a Nyomdászotthon nagytermében zajlik le. A titkár jelentése után *az agitáció és sajtó jövő feladatairól Kéthly Anna beszélt. Mónus Illésné a községi politika kérdését világította meg; ez utóbbi azóta sem került le a nőmozgalom célkitűzéseinek napirendjéről.*

Az 1922-es esztendővel kezdődik a munkásnőmozgalom fokozott jelentősége a pártban. De nemcsak ez a tény fűződik e korszakhoz, hanem az általános, egyenlő és titkos választójog, a községi politika, a háztartási munkásnők szervezetének újbóli felépítése, a világháború ütötte sebek gyógyításának valamennyi nagy kérdése.

Annak a körülménynek, hogy a párt átérzi a munkásnőmozgalom fejlesztésének fontosságát, súlyt ad *Kéthly Anna beválasztása a pártvezetőségbe*; a pártmozgalom történetében *először 1919-ben* választottak be nőt a pártvezetőségbe. Későbbi időpontban Kéthly mellé *Kristóf Költői Anna* került be, mégpedig a párt ellenőrző bizottságába, majd több mint egy éviized múltán *Csóry Gabriella* mint pártvezetőségi póttag.

A „Nőmunkás“ egyik rovata „Élő számok“ cím alatt jelent meg. Ez a rovat rámutatott e korszak súlyos gazdasági hanyatlására.

NŐK SORSKÉRDÉSEI A PARLAMENTBEN

Kéthly Anna, a Szociáldemokrata Párt egyetlen képviselőnője, parlamenti szereplésében az egész munkásosztály valamennyi sorskérdéséért síkra száll. Mindenekelőtt azonban a *dolgozó nők és anyák* problémáit viseli szívéen, mint megértő sorstársuk.

Értékes interpellációi közül különösen figyelemreméltók a munkásnőrétegek érdekében való felszólalásai; a háztartási alkalmazottak ügyében is igen sok esetben emelt szót.

A háztartási alkalmazottak szervezete nagyszerű rugalmassággal tovább kísérletezett a mozgalom kiépítésével; 1925-ben önálló titkárságot, továbbá munkanélküli tagjai részére tizágyas otthont létesített.

Hogy milyen nagy mértékben rászorult ez a munkás-

réteg a szervezkedésre, annak nyomatékául ismertetjük az 1925-ös esztendő béreit:

A budapesti 51.610 háztartási alkalmazott közül:

10 pengőn	aluli	havibére	volt	339-nek
11—15 pengő		„	„	849-nek
16—20	„	„	„	4192-nek
21—25	„	„	„	6165-nek
26—30	“	“	„	4620-nak

Kéthly Anna nemcsak ezekben a tárgyi kérdésekben, hanem elvi területeken is mindig nagy körültekintéssel és tárgyismerettel oldotta meg feladatát, így a nők választójoga kérdésében, de úgyszólván valamennyi gazdasági, szociális és politikai problémához hozzászólt a képviselőházban.

SZOCIÁLDEMOKRATA VÁROSANYÁK

Az országgyűlési választások alkalmával, a három szocialista nő jelölt (Kéthly Anna, Knurr Pálné, Schmidt-mayer Vilma) közül, amint már leszögeztük, egyedül Kéthly Anna került a képviselőházba s ott azóta is keményen állja a sarat a munkásság sorskérdéseiért vívott küzdelemben. Az 1925-ös esztendő új lehetőséget nyitott a munkások és munkásnők életszínvonalának emelésére: *Budapest dolgozói ekkor küldték be először képviselőiket a főváros parlamentjébe.*

Az 1925. év májusa nevezetes dátum a magyar munkás- és munkásnőmozgalom történetében. Hosszú harc előzte meg a választást, a reakció megpróbálkozott mindennel esélyei megjavítására és a szociáldemokrata párt előretörése megakadályozására, azonban minden mesterkedése ellenére is 53 *szociáldemokrata bizottsági tag került be a főváros parlamentjébe.*

A főváros törvényhatóságának 250 választott és 66 kinevezett tagja van. A törvényhatóságban 6 nő foglalt helyet, közülük 3 *szociáldemokrata*: Kéthly Anna magántisztviselő, Knurr Pálné textilmunkás és Stern Szerén tanítónő a főváros munkásságát képviselik. A szocialista városanyák az eléjük tornvosuló sok-sok akadály ellenére is, nagy szeretettel, hittel, hozzáértéssel végezték munkájukat. A törvényhatóság munkája a különböző bizottságokban

folyik. *A három szociáldemokrata városatya a közoktatás-ügyi, közegészségügyi, közéletmezési és szociálpolitikai bizottságok munkájában vett részt.*

Mint külföldön, úgy nálunk is a nők községpolitikai tevékenysége elsősorban *a nők, anyák és gyermekek jólétét* igyekszik előmozdítani. Többek között így emelte fel a közgyűlés a szocialista nők indítványára *a nyaraló gyermekek számát*. Míg 1925-ben 73.000 iskolásgyermek közül csak 750-et nyaraltat a főváros, addig 1928-ban már 15.000 gyermek nyaralt a főváros költségén. A szocialista nők javaslatára épült a Hűvösvölgyben és a Városkútnál lévő *Gyermekmenedékház, s ezzel lehetővé vált a „napközi“ nyaraltatás. A szocialista nők mondták ki először, hogy a fővárosnak minden éhező gyermekről gondoskodnia kell. Az iskolásgyermek tejreggelije, a tüdőbetegek olcsó és ingyenes tejjelátása, a városi házakban megnyílt csecsemő-, napközi- és anyaothonok, a csecsemőkelengyeléskölsöndíjának eltörlése, az akció kibővítése, az óvodák gyermekotthonokká történt átszervezése, gyermekkórház, erdei iskola építése, a tüdőbeteg gyermekek részére kórházi férőhelyek létesítése, egytől-egyig a szociáldemokrata nők munkájának eredménye.*

Fontos szociálpolitika ez a városokban, de talán még fontosabb a falvakban, ahol az életvédelem legegyszerűbb követelményei is hiányoznak. *A községi politika* a mindennapi élettel a legszorosabb kapcsolatban van. Amint a *jó községi politika* elsősorban a *nő élelétét* könnyíti meg, úgy a *rossz községi politika* is elsősorban az asszonyok *élelétét* nehezíti meg. Az asszonyok érzik legközvetlenebbül a csecsemő- és gyermekvédelem, szülőotthon, kórház, egészséges lakás, tiszta uccák, lombos sétateretek, olcsó közlekedés, gáz, villany hiányát; tehát az asszonyok *érdeke*, hogy a rossz községi politikát *jó községi politika* váltsa fel.

Nem vitás, hogy a szociáldemokrata községpolitika legfőbb irányelve: az anyaság védelme. Az anyavédelmet a modern ipari állam fejlődése fokozottan szükségessé teszi. Tulajdonképpen két, némileg ellentétes érdekű szempontra kell rámutatnunk, mely szempontok azonban a gyakorlati megvalósítás követelményeiben megegyeznek. Az *egyik* abból a felismerésből ered, hogy az állam és társadalom szempontjából minden egyes ember, mint munkaerő, nagy értéket jelent s ezért a csecsemőt születése pillana-

tától kezdve, sőt még az előtt is, az anyával együtt védelemben kell részesíteni. A cél, *a csecsemőhalandóság csökkentése, illetőleg az emberanyag minőségének feljavítása és erősítése.*

A *másik* szempont pedig azon életviszonyok meglátásán alapul, amelyeket éppen *a női munkának* a gyáriparban való térfoglalása eredményezett. Az egésznap házon kívül végzett, nagy erőfeszítést igénylő munka és utána még a háztartás gondjai és a gyermeknevelés minden fáradalma, a nő anyai funkcióját károsan befolyásolja s ezt az anya és csecsemő egyaránt megsínyli. Erről az oldalról tekintve a dolgot, az anyavédelemnek az a törekvése, hogy *a munkaviszonyok úgy módosuljanak, hogy a nő kenyérkereső munkája az anyasággal összeegyeztethető legyen és sem az anya, sem a magzat vagy a csecsemő fejlődése ne vallja kárát.*

Az a körülmény, hogy ma már úgy a társadalom, mint az állam kezdi elismerni az anyavédelem feladatait, igazolja legjobban, hogy általános érvényét már elveszítette az a felfogás, amely szerint a nő *kizárólagos* hivatása az anyaság, amiért ellenszolgáltatásul családi ellátásban és védelemben kell részesülnie. Sohasem volt a nők nagy tömegeire nézve *kizárólagos* hivatás az anyaság, mert amint már említettük: különböző korokban különböző munkaköröket, sokszor elég súlyosakat, kellett betölteniök. A különbség csak az, hogy akkor családon belül, most meg családon kívül! Ma pedig, a vagyonos osztály jólétben élő asszonyaitól eltekintve, a nők millióival szemben olyan igényeket támaszt az élet, hogy sok nő életéből az anyaság lehetősége teljesen kihull, másokéban háttérbe szorul a kenyérkereset parancsoló kötelessége mellett.

Hogy az anyaság helyzete mind családi, mind társadalmi vonatkozásban mennyire megváltozott, azt két körülmény mutatja szembeötlően.

Egyik: *a kenyérkereső nők számának rohamos növekedése Európa minden államában.*

A *másik* körülmény, amely az anyának családon kívüli védelmét szükségessé teszi: *a házasságon kívül élő anyának és gyermekének helyzete.* Bárminő szociális okokra vezethető is vissza és bármilyen társadalmi elbírálásban részesül is a házasságon kívüli anyaság, annyi bizonyos, hogy a házasságon kívül született gyermekek száma nő-

vekedőben van, S ha elgondoljuk, hogy milyen szövevényes, szégyenteljes és bizonytalan útja van a törvényes tartásdíj megszerzésének, akkor elképzelhetjük azt a kétségbeejtő helyzetet, amelybe az anyaság természetes és értékes feladata dönti az elhagyatott és magáraulalt nőt.

A család tehát ma már nem tekinthető sem a nő feltétlen eltartójának, sem az anyaság biztonságos védelmezőjének. Ez a föladat nagv részben a társadalomra, de főként az államra hárul.

E föladat annál hangosabban és sürgetőbben jelentkezik, minél inkább beleilleszkedik a nő a modern élel gépezetébe. Minél több nő kényszerül kilépni a család kereteiből, hogy megélhetést keressen, annál inkább emelkedik azoknak a nőknek a száma, akiknek az anyasággal együtt a kenyérkereset terhét is cipelniök kell. Az életadás nehéz és veszedelmes feladata bonvolódik a megélhetési gondok növekedésével. Természetes, hogy az anyaság ilyen körülmények között sok esetben terhet s a kereset megszakadását jelenti Jelenti sokszor a munkaalkalom teljes elvesztését, a család anyagi lezüllését. Esetleg jelenti azt, hogy a munkásnő *a szülés pillanatáig nehéz és terhes munkát végez s a szülés után azonnal ismét munkába lép saját maga és csecsemője egészségének és életének veszélyeztetésével.*

Az anyaságot a kenyérkeresettel összeegyeztetni mind a munkásosztálynak, mind az e^ész társadalomnak egyik *legégetőbb problémája*. Ha a mai társadalmi *szervezet és munkarendszer* érdekében szükség van a nő munkájára — s ezt a nő megélhetése, függetlensége és kulturális fejlődése szempontjából is helyeselnünk kell —, akkor a munkaviszonyoknak olyan megoldását kell megtalálni, hogy *a kenyérkereső ntunka ne gátolja a nőt az anyaságban s viszont az anyaság se rosszbbítsa a nő kereseti lehetőségeit*. Követelnünk kell az államtól, hogy a kereső anyát *kárpótolja a munkabérvesztéséért és megélhetését biztosítsa abban az időben, amikor kíméletre és ápolásra szorul*. Nem szabad eltúrnünk azt a hihetetlen igazságtalanságot, hogy az anya elveszítse jövedelmét a terhesség, a szülés és szoptatás miatt és le kell intézményesen küzdenünk a társadalom közönyét, amely túri, hogy az anya közvetlenül a szülés előtt és után súlyos testi munkát végezzen.

A kereső nő helyzetének megkönnyítésére az anya-

ság ideje alatt legközvetlenebb és legcélravezetőbb megoldási módja: *az állami anyasági biztosítás.*

A védelemnek másik eszköze, *a szociális biztosítás* minden modern formájának megteremtése és kiterjesztése az összes foglalkozási ágakra í

Nagy odaadással és elhivatottsággal fogott új feladata megvalósításához mindhárom szociáldemokrata törvényhatósági bizottsági tag, hogy kiépítse a szociálpolitikát Magyarországon.

Az 1925-ös első községi választásokon mint *kerületi választmányi tagokat* az alábbi szociáldemokrata nőket választották meg: *dr. Kirczné Takács Mária. Ehrengrubcr Gizella, Novák Irén, Komjáthy Ferencné, Poós Dávidné, dr. Vass Oszkárné. Hubert Mihályné, Tarnóczy Mafia, Béres Lászlóné, Csillag Ferencné.*

A városanyák közül *Kéthly Anna* és *Knurr Pálné* csakhamar letette, illetve *kénytelen* volt letenni mandátumát; Kéthly pártvezetőségi határozat folytán, amely megszabta, hogy a munkamegosztás érdekében, egészen kivételes és indokolt esetet kivéven, *két* mandátumot senki sem tarthat meg, *Knurnét* pedig *fogházbüntetése* fosztotta meg polgári jogainak átmeneti gyakorlásától, tehát mandátumától is.

Így *Stern Szerén* maradt meg a párt törvényhatósági bizottságának *egyetlen női tagja* és teljességgel reáharult az az óriási feladat, amelyet a szociálpolitika széles területein való *harc és építőmunka* jelent. Szakszerű rátermettséggel, páratlan odaadással és lelkiismeretességgel 1940 végéig látta el ezt a sokoldalú feladatot. Munkája a magyar községpolitika történetének nagyszerű állomása és alkalmas arra, hogy rajta keresztül igazoljuk: íme *ez* a szociáldemokrata nő alkotása a közületben a proletárcsalád védelmében!

Ennek a tevékenységnek kiegészítse az a fáradhatatlan aktivitás s odaadás, amelyet *Kristóf-Koltói Anna* 1932 óta az *Országos Társadalombiztosító elnökségében és igazgatóságában*, illetve 1937 óta a *Stefánia vezetőségében* kifejt.

Különösen felkarolta a lég joggatlanabb réteget: *a háztartási alkalmazottakat.* Ügyükben nem egyszer interpellált. A gazdasági viszonyok állandó rosszabbadásával, a munkásnőmozgalom elé is egyre több akadály tornyosul.

Mindenekelőtt az *alacsony női munkabérek* erősen gátolják a szervezés munkáját. És mégis, a női funkcionáriusok lelkiismeretes munkája meghozta az eredményt: 1926-ban a „Nők Napját“ a fővárosban 58, vidéken 9 nőgyűlés keretében rendezték meg. A *nőkérdésről* sorozatos ismeretterjesztő előadásokat tartanak ugyancsak az ország egész területén. A női párttagok száma a párttagság 30%-a.

Ebben az esztendőben temeti a mozgalom *Haryné Kalmár Zsófit*, egyik legkitűnőbb úttörőjét. Kalmár Zsófi *háztartási alkalmazottból* emelkedett a munkásnőmozgalom vezetőjévé; fáradhatatlan agitációjával, önképzésével, odaadásával és önfeláldozásával neve eltéphetetlenül összeforrt a munkásnőmozgalom és a „Nőmunkás“ felvirágzásával.

Megindult a „Népszava“ hasábjain vasárnaponként az önálló *női rovat* „A dolgozó nő“ címmel, amelyet egy ideig *Knurr Pálné*, majd a szerkesztő-bizottság, végül a munkásnőmozgalom egyik kiváló szellemi értéke, *Ágoston Petemé* vezetett. Ágostonné nagy nyelvtudása és műveltsége a mozgalom egész területén megnyilatkozott: nemcsak mint író, hanem mint előadó is a munkásnőmozgalom egyik legmegbecsültebb vezető tagja. Itt említjük meg *Hoffmann Vilma* (dr. Hébelt Edéné) nevét, akinek Ágostonnéval együtt rendkívüli érdemei vannak a munkásnőmozgalom *kulturális* fejlesztése körül.

Knurr Pálné 1928-ban titkári minőségben került a mozgalom *éleire*. Feladatát az egyre súlyosodó viszonyok ellenére ma is páratlan szívóssággal és hozzáértéssel végzi. Az ő titkárságához fűződik egész sor új módszere az agitációnak és a munkásnők szervezésének, többek közt: a bizalminő-testület rendszeres politikai nevelése, a „nyári iskola“ rendezése, amelyen nem is egy ízben vidéki küldöttek is résztvettek. S az ilyen alkalom nem csupán a városok, falvak asszonyainak vált felejtetetlenül bensőséges és ünnepélyes találkozásává, hanem a fővárosi szociáldemokrata nőknek jó alkalmul szolgált a vidék asszonyainak bemutatni azokat a fővárosi jóléti intézményeket, amelyek a szociáldemokrata bizottsági tagok javaslatára és közreműködésével létesültek.

Ebben az időben a szociáldemokrata *közszégi női frakció* erőteljes akciót indított a *kilakoltatások ellen, a csecse-gondozásért és gyermeknyaraltatásért*.

A mozgalom fejlődése most zökkenős; a súlyos gazdasági viszonyok újból visszaszorítják és hátráltatják a „Nőmunkás“-nak sok megpróbáltatással kikövezett útját, terjesztését. Érthető, hiszen minden gazdasági válság elsősorban a *nőt* sújtja, nemcsak mint munkásnőt, hanem mint a háztartás felelős vezetőjét és családanyát. Mindezt tetézi a politikai elnyomás, amely főként a vidéki szervezkedésre hat bénítóan.

A polgári pártok igyekeznek versenyfutást rendezni a szociáldemokrata párttal; hirtelen ráeszmélnek a nők jelentőségére és mindent elkövetnek szervezésük érdekében.

A vidéki szervezkedés elsősorban a „Nőmunkás“ köré csoportosul.

A következő esztendőben a nőmozgalom mindamellett határozottan *megizmosodik*. A pártszervezetek munkájában résztvevő nők száma egyre nő. Lendületükkel, fáradhatatlan odaadásukkal mindenütt élcsapatai az egyetemes mozgalomnak. Kétkezi és szellemi munkásnők, diplomás nők és háztartási alkalmazottak egyaránt elszánt harcosai a szocializmusnak

Az 1929-es esztendőben a nőmozgalom két igaz barátját veszti el *KunH Zsigmond* és *Matós Jenő* elhunytával.

Az 1930-as év jelentős eseménye: a mezőgazdasági népesség békéscsabai *kerületi értekezletének* egyik önálló pontja „A nők és a szociáldemokrácia“. Előadója *Kéfhly Anna*. A községi frakció nőtagjainak erőteljes munkája: a főváros több mint 18.000 gyermeket nyaraltatott, 200.000 pengő póthitelt szavazott meg és 12.000 gyermek gondozását és *étkeztetését* vállalta.

A harmincas esztendők *a nőtagok állandó emelkedéséről* és a nőmozgalom fokozódó lendületéről tanúskodnak. A mozgalom szinte évről-évre megismétlődő akciója: *a drágaság elleni küzdelem*. A szociáldemokrata erők felszólalásai a parlamentben, illetőleg a városházán, sok tízezernyi proletárásszony aláírásával ellátott és küldöttség útján benyújtott *tiltakozó petíció a főváros polgármesteréhez*, nőgyűlések tartása, az OTY-ban, a biztosított munkásnők minél kedvezőbb ellátásáért folytatott harc — mindez csak kerete volt annak a céltudatos politikai munkának, amely egyre emelkedő gazdasági, politikai és kulturális színvonalat kívánt biztosítani a munkásnők tömegeinek.

A házagitáció, gyűlésezés, oktatás, szemináriumok, előadások, értekezletek végelethatatlan sora mellett jutott idő a tanulságos szórakozásra is. Hajókirándulások, kézimunka-délutánok, műsoros teaesték tarkították a szervezett munkásnők programját s ezekben különösen biztató jelenség és a jövő záloga, az azóta is egyre nagvobb tömegekben hozzánk özönlő *fiatal lányok* színes csapata.

A *Budapesti Nőbizottság* életrehívása is az 1930-as esztendő eseménye.

Az Országos Nőszervező bizottság *1930 október 3-án* összehívta a budapesti pártszervezetek taőbizottságainak küldötteit és ezen az értekezleten megalakult a „*Budapesti Nőbizottság*“; feladata, hogy az egyes kerületekben a nőmozgalmat élénkítse. Ahol még nincs kerületi vagy csoport nőbizottság, ott életre hívja; ezenkívül rendszeresen összehívja a „Nőmunkás“ előfizetőket és a párttagokat és részükre tanulmányi kirándulásokat stb. rendez.

Az *első Budapesti Nőbizottság* tagjai: *Buchingerné Ladányi Szeréna, Csillag Ferencné, Halmi Hugóné, Horváth Pálné, Jeney Ferencné, Komjáthy Ferencné, Lehoczky Anna, Lovai Zsigmondné, Mann József né. Mónusné Singer Flóra, Palánkai Mária, Papp Ferencné, Pollákné Stern Szerén. Stefanek Anna. Szakosits Árpádné; póttagok: Mayerhoffer Jenőné, Rátz Ferencné, Tillman Teréz.*

A nőmozgalom naptára sokszor fordult gyászra is. 1931-ben *Kalmár Henrik*, az egykori pozsonyi párttitkár s a Pozsony és környéke nőmozgalmának lelkes istápolója elhunyt. Ugyanennek az esztendőnek halottja *Pétermann Erzsébet* is, aki *Martos Flórával* együtt elvégezte a *bécsi 'Munkásfőiskola* női kurzusát.

Az *országos nőértekezlet a lakóvédelem* jegyében fo-
Ivik le. *Stern Szerén* nagyszabású előadást tart a kongressz^uson? munkásosztály legégetőbb problémájáról: „A munkanélküliség hatása a családra...“ címen. *Már nem a férfi, nem az asszony, hanem a 12—14 éves gyermek a családfenntartó* — mondotta.

A „Nőmunkás“, fennállásának 25 *esztendő*s jubileumát tartja a Vas- és Fémmunkások Otthona dísztermében. Ünnepi beszédet *Kéthly Anna* mond. Az úttörők közül többen táviratban üdvözlük az összejövetelt,

A fővárosi bizottsági nőtagok munkájának eredménye kibővült többek között a Gyermekbarátok hűvösvölgyi nya-

raltatási akciójával, ahol 400 gyermek 26.000 ebédet kapott. Ebben az akcióban *Stern Szerén* bizottsági tagon kívül önfeláldozóan egész sor bizalminő kivette részét a munkából, többek közt: *dr. Révész Mihály né.* A Gyermekbarátok Egyesületének lelkes munkatársai közül *Kéthly Annán* kívül, aki hosszú ideig betöltötte az elnöki tisztséget, ide kell jegyeznünk a már elhunyt *V aradi Sándorné*, továbbá *Balassa Ottóné*, *Vágó Bernátné* nevét és meg kell emlékeznünk a kerület sok-sok derék, segítő asszonyáról, akik szívvel-lélekkel e szép ügynek szentelték és szentelik ma is minden szabad pillanatukat.

Köteteknél is jobban jellemzi ezekben az esztendőken nemcsak a munkáscsaládok létszínvonalát, hanem a nőbizottságokra háruló feladat nagyságát a „Nőmunkás“ éy.-egv kifejező cikke, így pl. az 1932 szeptember 1-i számában ez olvasható:

Az 1930-ban nyaralásra küldött 17.863 gyermek közül:

*21.31%-nak főtápláléka a kenyér,
16.53, napközben az uccán tartózkodik,
napközben a Ligetben tartózkodik,
napközben a tereken tartózkodik,
nehéz testi munkát végez,
lakásában van fürdőszoba,
lakásában van fürdőkád,
mosóteknőben tisztálkodik,
fogyaszt rendszeresen alkoholt,
fogyaszt időnként alkoholt.*

Hoffmann Vilma egyik cikkéből: „A parádi üveghutában a legkezdetlegesebb felszereléssel dolgoznak. Künn ragyog a nap, a műhelyben 1200 fokos olvasztókemence ontja a hőséget. Vak falrések és szellőztetők próbálják csökkenteni a tűrhetetlen hőséget. A kemence körül futó állványon a munkások hosszú vasfogóval szedik ki az olvadt üvegmasszát s addig forgatják-fújják, míg lángoló gömböt formálnak. Ezt a munkát a kemence pokoli forróságával vívódva, verejtéktől csuromvizes ruhában napi 9 órán át végzik 25 pengő heti bérért. A munkások körül 8—10 éves gyermekek forgolódnak, lesik, mikor kerül a tüzes gömb a formába s hirtelen összecsukják a formát, ők fogják föl a kész üveget, hogy vékony rúddal, ügyes lendülettel áttegyék a hűtőkemencébe — naponta 80 fillérért.“

MUNKÁSNŐK A PÁRTBAN

A munkásnőmozgalom és a párt viszonyáról rendkívül érdekes és jellegzetes képet adnak a *párt országos kongresszusainak jegyzőkönyvei*.

Más helyütt már rámutattunk arra, hogy a munkásnők egyenjogúsító lörekvéseivel kapcsolatban az első időkben maguk a munkások is elutasító magatartást tanúsítottak, ami érthető és természetes, hiszen a gépipar megindulásával a gyári üzemeket előzőnlő nők tömegei veszedelmes *bérlenyomó versenytársakként* jelentek meg a férfiakkal szemben és sokáig tartott, amíg a munkások felismerték, hogy ebben nem a nők hibások, hanem maga a termelési rendszer az, amely, hogy minél több és minél *olcsóbb* munkaerőhöz jusson, egymással szembe állítja a nemeket.

Ez a megismerés a magyarországi szervezett munkások soraiban is csak lépésről-lépésre tudott utat törni és pedig a szocializmus elméleti tisztánlátásának arányában. Különösen az 1925-ös pártgyűlés igyekszik e téren egyenjogúságra emelni a nőmozgalmat, amikor kimondja, hogy *„minden pártszervezetnek oda kell hatnia, hogy a nők számuknak és munkájuknak megfelelő arányban helyet kapjanak a pártszervezetek vezetésében és irányításában*. E pártgyűlés egyik elnöke *Krsitóf Koltói Anna*, jegyzője *Fördös Margit*.

Az 1925-ös pártgyűlésen először jut önálló szerephez a nőmozgalom. A *nőkérdésnek* önálló napirendje van.

E pártgyűlés jelentése szerint: *„A munkásnőmozgalom elég eleven*. Itt is arra volna szükség, hogy többet törődjenek a nők szervezésével, mint eddig.“ A nőmozgalom súlya és jelentősége *emelkedőben* volt mind befelé a pártban, mind kifelé a közvélemény mérlegén.

Érthető, hogy »amilyen mértékben erősödött a nőmozgalom, olyan mértékben nőtt meg súlya és jelentősége a pártban. Lassanként felismerték a pártszervezetekben a női tagok szervezőképességét, megbízhatóságát, mély felelősségérzetét. Lépésről-lépésre egyre több nő került — a fiatalok közül is — felelős vezető állásba: mind a végrehajtóbizottságokba, mind elnöki vagy titkári tisztségekbe. Elmondhatjuk, hogy a kerületi nőbizottságok mindenütt a pártszervezetek legmegbízhatóbb élcsapatai és minden munkában, házi- vagy sajtó- és választási agitá-

cióban, kultúrmunkában, de úgyis mint előadók, szemináriumvezetők és szervezők, megállják a helyüket. A szervezett munkások ma már a mozgalom egyetlen területén sem nélkülözhetik a segítő, szolidáris és velük együtt a munkásosztály felszabadításáért harcoló szociáldemokrata nők lelkes és odaadó munkáját, akik *elméleti képzettség* tekintetében sem maradnak férfi társaik mögött.

Ahogy emelkedett a szak- és pártszervezetekben a női tagok száma, úgy csökkent a *Magyarországi Munkásnő Egyesület* szerepe és jelentősége, míf végül is egészen megszűnt. Különálló nőmozgalomra, illetőleg -egyesületre csak addig volt szükség, míg a munkásnők széles rétegei *idegenül*, tehát közömbösen vagy ellenségesen viseltettek a munkásmozgalommal szemben; mihelyt *megismerték* a gazdasági, politikai és kulturális szervezkedés és a föl-emelkedés szükségességét, *beleolvadtak* az egyetemes mozgalomba s a különálló nőmozgalom létjogosultsága ezzel — legalább is szervezeti formája tekintetében — megszűnt.

A VÁLSÁG ÉVEIBEN

1933. A gazdasági válság politikai reakciója megduzzad. A nemzetközi események hatása visszatükröződik a nőmozgalomban is. Mindazonáltal rendületlenül folyik tovább a tanító, nevelő- és szervező munka, sehol nincs megtorpanás vagy tétovázás.

A „Nőmunkás“ terjesztésében nincs visszaesés, ellenkezően, komoly emelkedés tapasztalható. Erősen döngeti a vidéki városok kapuit. Amíg 1930-ban 56 városba, 1931-ben 96, 1932-ben 148 városba jutott el a „Nőmunkás“.

A közeledő világválság ellenére, amely már erősen éreztette hatását, ez csak azért volt lehetséges, mert a vidéki mozgalomnak olyan kitűnő munkatársai vannak, amilyen *Tury Istvánné*, aki a föld robotosai közül való és ma a nőmozgalom egyik legértékesebb irányítója, szóban és írásban csodálatos fejlődési utat tett meg.

A kedvezőtlen politikai konjunktúra ellenére a nőmozgalom rendkívül élénken és szinte pihenés nélkül végezte feladatát az 1933—34-es esztendőkből. *Bebel-émlék-ünnepélyektől* visszhangos a főváros, környéke és a vidék; mindenütt megrendezik a nagy tanítónak, „A Nő és a szo-

cializmus“ halhatatlan szerzőjének emlékére — halála 20 éves fordulóján — a méltató és műsoros összejeveleteket. Csak a *díszünnepély* maradt el a Vasmunkások Szövetsége dísztermében.

Megjelenik *Bebel Ágoston* életrajza, a füzetet a nők tízezrei olvassák.

A drágaság ellen módszeres harc indul. A női munkabérek színvonala rendkívül alacsony. A főváros statisztikai évkönyvének 1933. száma elfogulatlanul tájékoztat róla:

Keres heti	vas- és fémiparban		a vegyészethen		a textiliparban	
10 pengőt	120 férfi,	83 nő	50 férfi,	34 nő	114 férfi,	551 nő
10—15	70	173	73	219	376	1337
15—20	207	224	171	282	554	1564
20—25	545	—	418	133	1158	2724
25—30	262	—	—	—	—	—
35—40	—	7	—	—	—	—
80—90	5	—	—	—	—	—
90-100	—	—	—	—	27	1

21.796 férfi és 8441 nő nagyüzemi tisztviselő közül keres havi 50 pengőt, 129 férfi, 89 nő, 100 pengőig 1001 férfi, 984 nő, 150 pengőig 2153 férfi, 2111 nő stb.

6670 férfi és 4453 nő kisüzemi tisztviselő közül keres havi 50 pengőig 82 férfi, 110 nő, 100 pengőig 746 férfi, 1076 nő, 150 pengőig 1100 férfi, 1435 nő stb.

Az 7934-es országos pártgyűlés a nőmozgalom örvendetes fejlődéséről számol be. A „Nőmunkás“-nak lelkes agitátorgárdája ezer új előfizetőt szerzett és az októberi számhoz már mellékelhette ennek az odaadó munkának a gyümölcsét: az *első regény mellékletet*. Ezeket a regény-mellékleteket a „Nőmunkás“ negyedévenként ajándékol adta előfizetőinek.

A *Budapesti Nőbizottság* bevezette a „panasznapot“. Hetenként egyszer a pártszervezetekben mindenfajta kérdésben (OTI, szociálpolitika, iskoláügyek, lakóvédelem stb.) tanácsot és útbaigazítást adnak az érdeklődő munkásnőknek.

Az 7935-ös esztendőhöz fűződik a munkásnőmozgalom három nagy barátjának: *Adler Emmának*, *Adler Viktor özvegyének*, *Garami Ernőnek* és *Mónusné Singer Flórának* halála...

Egyúttal örömesztendő is: a munkásnők országszerte méltatják és ünneplik a „Népszaváénak mint napilapnak 30 éves fennállását.

1935-ben készül fel a párt az új *községi választásokra*. Az Országos- és Budapesti Nőbizottság minden egyes választói gyűlésre *női előadók*at küldött és rendkívül erőteljes agitációt fejtett ki. A változott viszonyok ellenére, jóllehet a politikai lehetőségek egyáltalán nem voltak kedvezőek, a reakció minden gyűlölködése és elgáncsolási kísérlete csődöt mondott: *Pollákné Stern Szerén* újból bekerült a városházára és folytatta harcok munkáját a proleárányák, csecsemők és gyermekek — az egész munkáscsalád egészsége és létszínvonalának emelése érdekében.

E szociálpolitikai munka lényegét és *értékét* csak akkor érhetjük meg valójában, ha a vonatkozó viszonyokat néhány adattal megvilágítjuk.

Budapesten élt:

1910-ben	204.616	gyermek	
1920-ban	190.972	„	
1930-ban	156.131	„	
1910-ben a főbérlők közül	gyermektelen	64.000	
1930-ban a főbérlők közül	gyermektelen	104.000	
1910-ben a 15 éven aluli gyermek a lakosság	20.6%-a		
1930-ban a 15 éven aluli gyermek a lakosság	15.5 ¹ %-a		
1930-ban elhalt	2.932	gyermek	
ebből: szolga, napszámos, háztartási alkalmazott gyermeke	1.897	„	
alkalmi munkából tengődő család gyermeke	418	„	
1933-ban elhalt t ü d ö b a j b a n	211	gyermek	
ebből: szolga, háztartási alk. gyermeke	176	„	
8.486 megvizsgált gyermek közül:			
fertőző tüdőbajos	282	gyermek	
nemfertőző tüdőbajos	4.957	„	
sziifiliszos	255	„	

Stern Szerén bizottsági tag mellett még a következő szociáldemokrata kerületi *választmányi női tagok* kerültek ki győztesen a választásokból:

///. kerület: *Killer Richárdné, Pintér Béláné; V. kerület:*

let: Freudinger Sándorné; VII. kerület: Rajcsányi Károlyné; Vili. kerület: Tarnóczy Mária, Lévy Zsigmondné; XIII. kerület: Igaz Mária; XIV. kerület: Talpas Lászlóné, akik természetesen valamennyien aktív vezetői a kerületi vagy a központi nőmozgalomnak.

A községi választási agitáció miatt a „Nőmunkás“ 30 éves jubileumát 1936-ban ünneplik meg. A „Nőmunkás“-ban „*Harminc esztendő*“ címen kimerítő cikk méltatja a nőmozgalom termékeny három évtizedét, azt a hősi munkát, amelyet a munkásnőmozgalom ismert és névtelen harcokai emberfeletti önfeláldozással elindítottak, fönntartottak és fejlesztettek.

A politikai levegő Magyarországon 1936—37-ben egyre sűrűsödik és a haladó eszmék számára mind fojtóbbá válik. Az a feszítő erő, amely gazdasági okokból — a termelés csődjéből kiindulva — politikai átalakulásokban nyilatkozik meg és egyre kíméletlenebbül érvényesül, a szociáldemokráciát még az eddiginél is fokozottabb mértékben saját szellemi és anyagi erejére utalja. Ebben a politikai légkörben, amelyet megtetéz a gazdasági nyomorúság, a szociáldemokrata munkásnők mozgalma *erősödött*. A nőmozgalom elmélyült és bensőségebbé lett, a kapcsolat a központ, a csoportok és egyesek között szorosabbra fűződött.

A nőtitkárság munkája a régi szervezeti formák új élettől való megtöltésében és új szervezeti formák, intézmények létesítésében mutatkozott meg.

A Budapesti Nőbizottság és a vidéki helyi albizottságok jelentése kultúrdélutánok, kedélyes összejövetelek és ismeretterjesztő előadások rendezéséről számolt be.

Az elviselhetetlen drágaság méreteinek és okainak felderítése céljából *ankétot* rendeztek, amelynek anyaga és a hozzászólások — valóságos kortörténeti dokumentum.

A következő esztendők, de főként 1938. munkájának megítélésében mindenekelőtt a *választójog* kérdése kerül előtérbe, de egyúttal ideiglenesen nyugvópontra is jut: a *parlament letárgyalta és elfogadta a választójogi törvényt*. Ez a befejezés a nőmozgalom szempontjából természetesen nem jelentheti a kérdés végleges rendezését.

At Országos Nőszervező Bizottság 1938-ban 48 ülésen foglalkozott a napi eseményekkel és az ezekből adódó feladatokkal. Élőszóval, levelezés útján és röpiratokkal tá-

jékoztatta úgy a fővárosi és környéki, mint a vidéki nőbizottságokat, illetve a levelezd megbízottakat.

A választójogi törvény elleni küzdelem során rendkívüli pártgyűlés ült össze, amelyen Költői Anna és Kéthly Anna fejtették ki a pártban szervezett nők elvi álláspontját. Ezzel kapcsolatban „A nő választójogáért“ címmel a választójogi reformnak a nőkre vonatkozó szakaszaival foglalkozó röpirat jelent meg 50 000 példányban.

A gyűlések, értekezletek rendezése mellett a női párttagok létszámának emelése céljából nagyarányú női tagtoborzás és „Nőmunkás“-előfizető-gyűjtés indult meg és szép eredménnyel járt. E tagtoborzást elősegítette az a 25000, a párton kívül álló nőkhöz intézett röplap, amellyel az agitátornők háziagitációra indultak.

A női parttag-toborzás munkája fokozottan feléledt a belügyminiszter amaz ismeretes rendelete után, amely a közalkalmazottaknak megtiltotta, hogy politikai párt tagjai legyenek. A kilépők helyébe új női tagok toborzása indult meg.

Ebben az évben is nagy lelkesedéssel fogtak a esc portok a „Nők Napja“ megrendezéséhez az Országos és a Budapesti Nőszervező Bizottság irányításával.

A központi ünnepélyen kívül Budapesten 31, a környéken 9, vidéken 13, szabadszervezetekben 4 ünnepélyt tartottak, részben magas színvonalú műsorral az ünnepi beszéden kívül. Erre nem mindenütt volt lehetőség, mert sok helyen úgy a dalárda fellépését, mint a szavalatot leltították.

A szocialista nőmozgalom nagy előharcosának, Bebel Ágostonnak 25. halálozási évfordulóján, 1938 augusztus 13-án nagyszabású Bebel-ünnepélyt rendezett a Nőbizottság. Több fővárosi és vidéki pártszervezeti csoport is rendezet ilyen ünnepélyeket. Külön Bebel „Emléklap“ is megjelent.

Újpesten nagyszabású aláírásgyűjtést szerveztek, melynek eredményeként a miniszterelnökhöz több ezer családanya aláírásával memorandumot nyújtottunk be a családvédelem jelszavainak a lakáskérdés terén történő gyakorlati megvalósítása érdekében.

Ezen akció során rendkívül látogatott nagygyűlést tartottak Újpesten a Munkásotthonban, s ennek nyomán az Újpest városának közgyűlése foglalkozott is a bar akt el e p lebontásának és megfelelő kislakások építésének kérdésével.

A szocialista tudás elmélyítése és a gyakorlati kérdésekre való alapos felkészülés céljából ebben az évben is megrendezték a nők kétízben a hat-hat héten át tartó szemináriumi jellegű oktató előadássorozatot, két kézügyesítő tanfolyamot, egyízben hat hétig, — majd kilenc hétig. Ismeretterjesztő egyes előadás volt a fővárosban 42, a környéken 14, vidéken 3. Orvosi előadás 12 esetben. 12 tanulmányi kirándulást vezettek különfélék érdekes és tanulságos intézménybe.

A „Nőmunkás“ rendszeresen megjelent az elmúlt esztendőkből a negyedévi regény melléklettel együtt. A példányszám emelkedett, részben az előfizetők számának, részben az újonnan belépő női párttagok számának emelkedése következtében; Utóbbiak a tagsági díj ellenében kapták a lauot.

Nagy veszteség érte 7938-ban az egyetemes munkásmozgalmat s vele a magyarországi nőmozgalmat is: meghalt *Kautsky Károly*, a tudományos szocializmus egyik legkiválóbb képviselője.

*

Alábbi jelentésekből kiderül, hogy évről-évre növekszik azoknak az ipartelepeknek a száma, ahol az iparfelügyelők a vizsgálat során *szabálytalanságokat* találnak. Amíg 1934-ben a megvizsgált ipartelepeknek 48.4, addig 7935-ben az ipartelepek 50.5, 7936-ban pedig 51.7%-ában akadt kifogásolni való. A tapasztalt szabálytalanságoknak száma 1935-ben 26.284, 1936-ban pedig 27.937 volt. A szabálytalanságoknak közel fele balesetvédelmi, körülbelül egycifődrésze pedig iparegészségügyi szabályokba ütközik.

A szabálytalanságoknak ilven nagy száma indokoltá tenné, hogy erélyes intézkedésekkel igyekezzenek az iparvállalatokat a munkások testi épségének, egészségének, sőt életének fokozottabb megbecsülésére kényszeríteni.

A jelentés megállapítja, hogy az iparfelügyelők többízben észlelték a *nőmunkásoknak*, továbbá a *fiatalkorú munkásoknak* a *meg nem engedett időben*, vagy a megengedettnél *hosszabb ideig* tartó foglalkoztatását.

A túl hosszú munkaidőnél még nagyobb veszedelmet jelentenek a fiatalkorúak számára azok az ártalmak, amelyeknek a sütőüzemek fiatalkorú tanoncai a *kenyérkihordáskor* vannak kitéve. A legtöbb pék ugyanis a sütemény

és kenyér kihordását a műhelymunka befejeztével a fiatalok tanonccal végezteti s a kihordók többnyire a megengedett 15-20 kilogrammnál jóval nagyobb terheket szállítanak, ami erejük teljes megfeszítését igényli.

Egy kéziüzemű *téglagyárban* a *nőmunkások* reggel 5 órától este 7 óráig, egy másik hasonló gyárban este 8 óráig dolgoztak. Egy nagyobb téglagyárban *két 14 éven aluli* és öt 16 éven aluli gyermeket reggel 7-től este 6 óráig, egy harmadik téglagyárban egy 15 éves fiút reggel 6-tól este 6 óráig dolgoztattak.

Hasonló munkaidővel foglalkoztattak 14-16 éven aluli gyermekeket fűrészüzemekben, cirokseprőgyárban, kókuszszövőgyárban, malomban, sőt egy nyomdában egy *12 éves kifutót* robotoltattak reggel 7-től este 7 óráig.

De teljesen hasonló panaszokról számol be a többi iparfelügyelő is. Még a *fővárosban* is megtörtént, hogy két élelmiszerüzemben *14 évesnél fiatalabb* gyermekeket foglalkoztattak *napi 11—14 óra* hosszat. A *szolnoki* iparfelügyeleti kerületben 16 éven aluli leányokat dolgoztatott egy szövőgyár reggel 6 órától este 6 óráig és ugyanennyi ideig kellett robotolnia egy malomban egy 14 éves gyermeknek, de az ország bármelyik pontjáról is tömegével lehetne idézni a hasonló iparfelügyelői megállapításokat. Kétségtelen, hogy ezekért az állapotokért az ellenőrzés hiányossága a felelős. Hiszen az iparfelügyelők 1935-ben csak a nyilvántartott telepek 75.4%-át, 1936-ban pedig a telepek 74.8%-át tudták megvizsgálni és a megvizsgált telepek túlnyomó többségében egész esztendőben mindössze *egyszer* járt kint az iparfelügyelő.

Ilyen körülmények között a munkásnőmozgalom még fokozottabb munkájára és ellenőrzésére van szükség a dolgozó nő és anya, illetőleg a gyermek érdekében.

A VIDÉKI NŐMOZGALOM

jelentősége és teljesítménye semmilyen vonatkozásban nem marad a főváros és környékének teljesítménye mögött. E téren vezetett: *Miskolc, Szeged, Pécs, Hódmezővásárhely, Békéscsaba, Debrecen*. Működtek a nőbizottságok még az utolsó 15 esztendőben *Nyíregyházán, Makón, Győrött, Szombathelyt, Székesfehérvárott, Kaposvárott, Egerben, Gyöngyösön, Szentesen stb.*

A környék nőmozgalmának mérlege a hullámozó gazdasági viszonyoknak megfelelően változó: legerősebb a mozgalom Újpesten, Kispesten, Pestszenterzsébeten.

A vidéki nőmozgalom fejlesztése a földmunkásnők szervezkedésével kapcsolatosan sokkal kötőrebb munka volt, mint a fővárosi, illetőleg környékbeli. Mindamellet ott, ahol áldozatkész, lelkes és szívós akaratú nők vették kezükbe a mozgalom vezetését, az alig maradt a fővárosi teljesítmény mögött.

Az önfeláldozásnak és elvi hűségnek nem egy olyan szívemarkoló és megindító esetével találkozunk a vidéki nőmozgalomban, mely méltó, hogy megörökítsük. Elmondhatjuk, hogy a szocializmus, amely megihlette őket, ezzel újabb nagyszerű erkölcsi teljesítményről tesz tanúságot.

A vidéki szakszervezeti és politikai nőmozgalomra élénk világot vet a békéscsabai textilmunkásnők szervezkedése, amelyről Bottyánszky Pálné közvetlen tapasztalatai nyomán számolt be; titkára volt a csabai szervezetnek és megértő, szolidáris istápolója.

„A békéscsabai textilmunkásnők 1918-1919-ben kezdtek szervezkedni. Megindult a szervezkedési láz és a csabai gyár 1400 munkásnője belépett szervezetébe.

1925-ben feloszlatták a szakszervezetet, amely 1930-ig be volt tiltva.

Békésgyulán, ahol egy gyár van, már 1907-ben kezdtek szervezkedni a textil munkásnők. 1911-ben széthullott a szervezet. 1918-tól 1923-ig újra fellendült a szakszervezet és 1923-ban megszűnt. 1933-ban újból hozzáfogtak a szervezés munkájához.

„A miskolci nőmozgalom az ország legerősebb vidéki szervezete volt, amelynek ólén a fáradhatatlan Reisinger Ferencné és Nemes Júlia végeztek nem mindennapi érté-Ties munkát.

A miskolciak azonnal hozzáfogtak a munkásnők politikai megszervezéséhez, azonban az akkori eredmény nem volt valami dús, annak ellenére, hogy a különféle szakmák: szabók, bőripariak, nyomdászok, könyvkötők és vasasok szakszervezetileg is igyekeztek összegyűjteni a nőket és nőbizottságaikat megalakítani. Az első értekezletet 1921. év elején tartották, amelynek előadója Stern Szerén volt Budapestről. Erre az első értekezletre a férfiak úgy szedték össze az asszonyokat, hogy

a templomajtó elé álltak és a kijövő asszonyok figyelmét felhívták az értekezletre. Az értekezleten mintegy 60 munkásnő jelent meg. Ezután megalakították az első nőbizottságot. Az 1922-es évben lezajlott országgyűlési képviselő választásokban a nők már igen aktív részt vettek, úgy hogy ennek tulajdonítható az akkori fényes győzelem, a fajvédő és kormánypárti jelöltekkel szemben.

A 1922-ik évben Nemes Júlia és az azóta elhunyt Visnyai György a „Nőmunkás“-t az uccán árulták és igyekeztek állandó előfizetőket szerezni. A „Nőmunkás“ első előfizetői a magántisztviselők közül kerültek ki.

A nőbizottság első titkára Tamási Elvira és jegyzője Nemes Júlia. Az 1927. évben tartottak Miskolcon az első „Nők Napja“-ünnepélyt, amelynek Koltói Anna volt az előadója. Azóta minden évben megtartófkák a Nők Napját hatalmas tömegek részvételével. 1928-ban kezdtek rendezni a gyermekek számára az uzsonnával egybekötött mesedélutánokat; a költségeket előzetesen táncestékből szedték össze. De még ezt megelőzően az 1926. évben megtartott országos nőértekezleten Nemes Júlia és Tamási Elvira képviselték Miskolcot és a legfejlettebb vidéki nőmozgalomról tartottak beszámolót. 1928-ban a nőbizottság elnöke Weinberger Erzsébet volt. Akkoriban kezdtek meg a vitaesték rendezését. 1929-ben a „Nőmunkás“-előhzetők részére havonként rendszeres oktató-előadásokat tartottak és ugyanezen előadásokat Diósgyőrben és a Vasgyárban is megrendezték. 1930-ban Reisin ^er Ferencné nőbízott se gi elnökké választása után a nőbizottságot 20 tagúvá bővítette ki és azután egymásután alakították meg Diósgyőrben, Vasgyárban, Szirmán, Zsolcán, Mályiban, Percesen a nőbizottságokat, amelyek hosszabb rövidebb ideig működtek, kivéve a diósgyőr-községbelit, amely azóta is szép munkát végez.

A rendszeres napközi nyári gyermeknyaraltatási 1931-ben kezdte meg a miskolci nőbizottság és egy-egy nyáron a gyermekek ezreit üdülteti.

A „Nőmunkás“ előfizetőinek számát 1928-1932-ig Miskolc és Diósgyőr közösen ötszörösére emelte.

Az 1935/6. év telén a miskolci nőbizottság megrendezte a „Szülők iskoláját“, ahol orvosok, tanárok és tanítók tartottak előadásokat, asszonyokat és a családi életet

érintő kérdésekről. Az előadások nagyon látogatottak voltak.

Pécs munkásnőinek nagyszerű mozgalma minden karácsonykor még külön is kitett magáért: 4—500 munkánélküli családot látott el szeretetsomaggal, de Debrecen és mindenekelőtt Szeged munkásnőmozgalma is jelentős szervezeti s kultúrmunkát végzett. Kéthly Anna előbb a szegedi, majd a főváros budai kerületének mandátumát nyerte el.

A „Nőmunkás“ 194 vidéki városba és községbe járt.

Itt említjük meg a vidéki nőmozgalom részvételét a *szociálpolitika* irányításában.

1929 novemberben a vármegyei és vidéki törvényhatósági joggal felruházott városok bizottsági tagjainak választásakor, az illetékes pártszervezetek két nőt jelöltek a bizottsági tagságra. Miskolcon Weinberger Erzsébet magántisztviselőt, Szegeden dr. Szepesiné dr. Szarnék Sára gyermekorvost. Mindketten természetesen, már hosszabb idő óta résztvettek a helyi nőmozgalomban. Szegeden Szepesiné dr. Szarnék Sára jutott mandátumhoz, Miskolcon Weinberger Erzsébet első póttag lett, azonban üresedés folytán ő is csakhamar bekerült a törvényhatósági bizottságba. Mindketten rendkívüli szolgálatokat tettek a munkáscsaládok tömegeinek; hozzáértéssel, szeretettel s önzetlenül mindent elkövettek, hogy városuk elsősorban az anyák és gyermekek szociálpolitikái igényeit minél tökéletesebben kielégítsék.

KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK.

Mint már említettük, az 1864-ben alakult 7. nemzetközi munkáskongresszus már foglalkozott a *női és gyermekmunka* jelentőségével, mind a termelés, mind a kialakuló munkásmozgalom szempontjából. Az 1889-ben Párizsban tartott II. munkáskongresszuson már két női küldött felszólalt és állást foglalt a munkásnők sorskérdéseiben.

Clara Zetkin (Berlin) felszólalásában mindenekelőtt attól óvta a szocialista munkásságot, hogy állást foglaljanak a munkásnők ellen. *Nem szabad — mondotta — a női munka korlátozását vagy betiltását követelni, miután a nőket gazdasági szükségesség kényszeríti a termelésbe, nem pedig önkényes elhatározásuk. A munkásnők szervezetekbe való tömörítésével kell elejét venni annak, hogy*

bérlenyomó versenytársai legyenek a férfimunkásoknak. Csupán a terhes nők munkáját kell korlátok közé szorítani. Ugyanazt az emancipációt, amelyet a munkás ki akar harcolni a polgárságtól, át kell ruházni a nőre!

Emma Ihrer, ugyancsak német küldött, az *egyenlő munkáért — egyenlő bért* — elvének adott kifejezést beszédében. Mindkét felszólalás mély benyomást tett a kongresszusra.

Bécs mindössze néhány száz tagból álló női szervezetei 1893-ban keresztülvitték, hogy női küldöttség utazzék *Zürichbe*, a nemzetközi kongresszusra. Ott összeültek a német női küldöttekkel és szószólói lettek a kongresszuson a *munkásnő-védőtörvényeknek*. Ezek a követelések azóta nagyrészt megvalósultak és ha időközben egyik-másik országban el is törölték azokat, már régen a nemzetközi munkásnőmozgalom *elvi közkincsévé* váltak.

Clara Zetkin kezdeményezésére azután összeült a *Nemzetközi Szocialista Nők* első értekezlete *1907-ben, Stuttgartban*, és megválasztotta a vezető Női Bizottságot. A Bizottság *titkára Clara Zetkin* lett. Központi sajtószerve a „*Gleichheit*“. (A németországi szociáldemokrata nők központi lapja.)

E kongresszus tanácskozásának főpontja a nők választójoga volt.

A II. szocialista munkásnő-kongresszus — amint már más helyütt is jeleztük — *1910. március 10.-én Kopenhágában* ülésezett, *Luise Zietz* német küldött javaslatára a kongresszus elhatározta a *Nők Napja* megtartásának bevezetését.

A III. nemzetközi női értekezlet összehívását 1914-re *Bécsben* tervezték, de a *világháború* miatt nem tarthatták meg.

A *berni 1915 márciusi békekonferencián* Anglia, Francia-, Orosz-, Olaszország, Hollandia és Svájc szocialista asszonyai vettek részt a német nők meghívására.

A III. nemzetközi értekezlet *Brüsszelben* zajlott le *1928-ban* és főként a *munkásnővédő törvényekkel* foglalkozott. A következő kérdésekben foglalt állást:

Anya- és gyermekvédelem:

1) *Törvényes védelem megteremtése és kiépítése a terhes, gyermekágyas és szoptató anyák részére.*

2.) A washingtoni nemzetközi egyezmény ratifikálása és teljes végrehajtása a gyermekágyas anyák védelmében, továbbá kiterjesztése minden dolgozó asszonyra.

3.) Általános anyasegélyalap létesítése közpénzekből minden szülőasszony számára.

4.) Szülőotthonokban ingyenes szülés és gondozás biztosítása.

5.) Ingyenes orvosi tanácsadók létesítése.

6.) A közegészségügy általános kiépítése: a) iskolákban, b) a tüdővész, nemibetegségek és alkohol elleni hatékony küzdelem és propaganda.

7.) Az állami és községi népjóléti intézmények hathatós kiterjesztése, különösen a tejelosztás rendezése, a házibeteggondozás és óvodák szervezése.

8.) Oknyomozás lefolytatása az alábbi területeken

a) gyermekágyi halálózásról;

b) a testi munka hatásáról leányoknál és asszonyoknál anyaságukkal kapcsolatban;

c) a gyakori terhesség hatásáról az anyák egészségi állapotával kapcsolatban,

9.) A törvénytelen gyermekeknek a törvényesekkel való teljes érvényű egyenjogúsítása törvényes intézkedések alapján.

10.) A nő teljes egyenjogúsítása a házasságjog terén.

11.) Az egészséges anyaság jelentőségének megismérlését a népnevelés egyik pillérévé kell emelni.

Az a pont, amely az üzemben dolgozó nők érdekeit hivatott szabályozni, az értekezleten a következő minimális követeléseket ölelte fel:

1.) A munkanap legfeljebb nyolc órás lehet és hetenként a 48 órát nem haladhatja meg semmiféle üzemben.

2.) Olyan munkabér állapítandó meg, amely mind a termelés, mind a társadalom számára végzett női munka teljes értékelésén alapuljon és a nőnek a kultúremler élet-szintjét biztosítsa. "A munkásmozgalomban jelszavá érett megállapítást: „egyenlő munkáért egyenlő bért“ tekintetbe kell venni a női bérek megszabásánál.

3.) Kielégítő egészségügyi védelemnyújtás valamennyi dolgozó nő részére.

4.) Kielégítő pihenőidő valamennyi asszony számára szülés előtt és után megfelelő anyagi támogatás mellett.

5.) Különös figyelmet kell szentelni az ifjú munkavállalók testi és szellemi jólétének. Úgy kell megszabni a fogalkoztatás idejét és módját, hogy kellő pihenés mellett az ifjúmunkásnak jusson ideje testi, szellemi és hivatásbeli továbbfejlesztésre.

E követelések eléréséhez szükség van minden egyes dolgozó nő közreműködésére, de ez csak akkor vezethet eredményre, ha minden munkásnő: szak- és pártszervezetben tömörül.

Ezenkívül az értekezlet állást foglalt az általános népjóléti kérdések megoldása tárgyában, elsősorban a betegség, rokkantsági és öregségi biztosítás területét szántotta fel, állást foglalt a dolgozó nőt, az anyát, az ifjúságot és a gyermeket érintő minden szociális és szociálpolitikai kérdésben, hogy legvégül a háború és béke pontjainak megvitatásával zárja le a gazdag napirendet.

A IV. nemzetközi értekezletet 1931-ben Bécsben tartották meg. Tárgysorozata: valamennyi munkásnővédelmi és jogkérdés s a „Nők Napja“ volt.

A magyarországi szociáldemokrata nőmozgalom teljes egészében magáévá tette a fenti törekvéseket; mindig nagy súlyt helyezett a külföldi baráti kapcsolatokra. Úgy tekintette az ilyen összeköttetést, mint az idősebb és tapasztaltabb testvérekkel való bensőséges baráti viszonyt, amely szellemi fejlődésére valóban mindig jótékony hatással is volt. Különösen a két szomszédos ország szocialista asszonyaihoz fűzték baráti kötelek: Ausztria és Németország munkásnőmozgalmához s e két mozgalom vezetőihez. A sarjadó, friss palántát nem egy ízben támogatta tanáccsal a rendkívül képzett, nagytudású Clara Zetkin és Adelheid Popv; utóbbi többször járt Budapesten, sőt nem sokkal 1939-ben bekövetkezett halála előtt is meglátogatta magyar társnőit. Clara Zetkin 1933-ban fejezte be értékes és rendkívül tartalmas életét. Mindkettőjük emléke örökké él a m?gyár szervezett munkásnők szívében.

Kivülök még Marie Bock. Bécs város helyettes polgármestere, Emmv Freundlich, a nemzetközi szövetkezeti gilde vezetője, Marianne Pollak, Gábriellé Prof t stb, írtak a „Nőmunkás“ba ismeretterjesztő cikkeket.

A magyar munkásnőmozgalom az ausztriai községi női frakció meghívására 1928 őszén delegációt küldött szociál-

politikai tanulmányútra Bécsbe. Ott különösen az *anya- és csecsemővédelem* páratlan alkotásai nyugtázták le a delegáció tagjait, továbbá a gyermekkeretek, az iskolaügy, a háztartási alkalmazottak jóléti intézményei, a községi házak s azoknak korszerű berendezése, a villamoserőre berendezett mosókcnybák: egy család négy heti ruhája négy óra alatt kimosva, szárítva, vasalva a háziasszony szekrényébe kerül . . .

Meg kell még említenünk *Luise Kantsky*-t. Karl Kautsky feleségét, ma már özvegyét, aki mindig meleg érdeklődéssel viseltetett a magyar szociáldemokrata nők mozgalma iránt, továbbá *Martha Tauskot*, aki hosszú időn át szerkesztette a „Frauenbellage“-t, a nemzetközi könvomatost. De elmondhatjuk, hogy valamennyi testvérpárt vezető asszonyai rendkívüli érdeklődéssel figyelték a magyar munkásnőmozgalom izmosodását, amely mindig erőt, elhatározást és lendületet merített a testvérpártok asszonyainak jó példával előljáró munkájából.

Külön ki kell emelnünk a VI. kerületi nőbizottság elnökét, *Szalmás Piroskát*, aki a munkáskultúra fejlesztése terén végzett fáradhatatlan és páratlanul értékes munkái a mellett — nemcsak megteremtője volt a magyar munkásmozgalomban a cl alkui túrának hanem a Szalmás-kórus életrehívásával tömérdek szépséggel ajándékozta meg a munkásmozgalmat — még arra is talált időt, hogy politikai téren is nagy szolgálatokat nagyon a munkásnőmozgalomnak. Korán bekövetkezett halála fájdalmas rést ütött a nőmozgalmon.

MUNKÁSNŐ — IRODALOM

Amint már többször leszögeztük: a szociáldemokrata nőmozgalom gazdasági és politikai szervező munkájával mindig egyenértékűnek tartotta a munkásnőrétegek számára a kulturális emelkedést s ezt minden rendelkezésre álló eszközzel elősegítette. Az írott betű és az eleven szó segítségével igyekezett a múltban — és ma is ez a legfőbb törekvése — a munkásnők *szellemi érdeklődését felkelteni, ebben tartani és fejleszteni.*

A szocialista munkásnők boldogan vállalják a tanulás

minden terhét, szinte megindító, hogyan szomjazzák a tudást és igyekeznek pótolni mindazt, aminek megszerzésétől a serdülőkor elűtötte őket.

Elmondhatjuk: minden más mozgalommal szemben, ez a szocializmus egyik nagy erkölcsi fölénye.

Az Országos Nőszervező Bizottság szerény anyagi lehetőségei ellenére minden alkalmat felhasznált a munkásnő-irodalom megteremtésére és fejlesztésére, jóllehet, a pártmozgalom könyvtárai, irodalma, vagyis a marxista tudomány teljes anyaga nemre való különbség nélkül közkinccse a tagságnak; mégis, a nőmozgalom sajátos agitációjának céljaira a „Nőmunkás“ mellett, külön emléklapokat, májusi lapokat, „Nők Napja“-lapját, Bebel emléklapot adott ki sűrű időközökben és változatos tartalommal. Amint már megemlékeztünk róla, a „Nőmunkás“ 1934 óta negyedévenként önálló kisregény sorozatot is kiadott.

Említésre méltók a következő füzetek, illetve kisregények:

Szózat a nőkhöz. (1903) Kelecsényi György.

Az új idők és a háziasszonyok. Buchinger Manoné.

Bebel Ágoston. (Halála 20 éves fordulójára) Gárdos Mariska.

„Nőmunkás“ kisregények:

Az aranyásó öccse. Erei Hart.

Egy munkás elindul. Száva István.

Egy munkásnő ifjúsága. (Adelheid Poop életéből).

Az asszony elmegy. Tornyos Márta.

Gyermekéveimből. Darvas József.

Egy úttörő asszony. Gárdos M.

Ének a mi anyánkról. Hamvas H. Sándor.

A jó Lujza. Gárdos M.

Az utolsó út. Gyagyovszky Emil.

Az évek jönnek-mennek ... Tury Istvánné,

Textil gyár. Garay János.

Reggeltől-estig. Hamvas H. Sándor.

A szegények őrangyala. Gárdos M.

Li-Tszu, egy kínai leány története. Hamvas H. Sándor.

Triers legszebb leánya. Gárdos M.

A bálkirálynő. Gárdos M.

A csodálatos sugár. Gárdos M.

Fénycsóva az éjszakában. Gárdos M.

Taxilányok. Garai János.

Asszony a vártán. Gárdos M.

Dohányföldről indultam el... Kovács Verón.

A dolgozó nő a háztartásban. Hajduné Auer Anna.

A nők küzdelme a család otthonáért. A. B. C.

Nők tavaszi Köszöntője.

Nők könyve.

Üzenet a nőkhöz.

A proletárnő választójogáért! Selymes Petemé.

Egy nő megtanulja, mi a szocializmus. Marianne Pollak,
fordította Kéthly Anna.

A „NŐMUNKÁS” PÁLYAFUTÁSA ÉS MEGSZŪNÉSE

A munkásnőmozgalom és a „Nőmunkás” fejlődése természetesen nem járt áldozathozatal nélkül. Leányok, asszonyok és anyák egyaránt büszkén és öntudatosan vállaltak minden erőpróbát.

Sem a „Nőmunkás” megjelenése, sem terjedelme nem volt egyenletes menetű, tele volt zökkenőkkel és megtorpanásokkal. Eleinte havonta kétszer, majd egyszer jelent meg, több ízben átmenetileg megszűnt. Sok felelős szerkesztője és kiadója volt, mert akik ezt a feladatot magukra vállalták a megélhetés biztosító talaja nélkül, s a kenyérhajsza időnként máról-holnapra kitepte gyökereiket, hogy új talajba kényszerítse őket.

De ha meggondoljuk, hogy mind e felelősséget, mind a mozgalom építését nem hivatásos agitátorok és szerkesztők vállalták és végezték, hanem önmaguk pihe-néséből elcsent esti és éjszakai órákban — egész napi munka után — többnyire egyszerű munkásnők és anyák, nem anyagi haszonért, hanem eszmei önzetlenséggel —, egész szépségében élénk magosodik a munkásnőmozgalom nemes arculata.

A „Nőmunkás” tartalmát a felelős szerkesztő irányítása mellett szerkesztő-bizottság határozta meg. Az utolsó másfél évtizedben havonként egyszer jelent meg a lap és így elsősorban általános érvényű *politikai tájékoztatásra*

törekedett, de nem feledkezett meg az olvasók kulturális színvonalának emeléséről sem.

Mindenekelőtt belpolitikával foglalkozott, ezt a rovatot *Kéthly* vezette; a nőmozgalom eseményeit *Knurrné* írta, a szakmai ismertetéseket *Koltói*, a külpolitikát *Ágostonné*, a községi politikát és a gyermekrovatot *Stern Szerén*, a „Munkásnő és otthona“ rovatot *Buchingerné*. A lap az utóbbi esztendőben szocialista-elméleti cikksorozatot is hozott, mint pl.: „A szocializmus útja“, „Mi a kollektív világnézet“ — ezeket *Gárdos* írta.

A „Nőmunkás“, több mint háromévtizedes fennállása, tanító és nevelő munkája után, 1938 decemberében *megszűnt*. Ezt a körülményt *Kéthly Anna*, a „Nőmunkás“ utolsó szerkesztője, a szerkesztőbizottság nevében körlevélben jelentette be az előfizetők nagy táborának:

„A *Nőmunkás* 1905-ben indult el útjára és közel harmincöt esztendőn keresztül az *egyetlen szerző, bátor és szókimondó* harcosa volt a dolgozó nők *gazdasági, politikai és társadalmi érdekeinek Magyarországon*,

Rendíthetetlen barátja s védelmezője volt a nők egyenjogúsításának és emberi színvonalra történő emelésének. A *Nőmunkás* egy emberöltőn át őszinte *tanácsadója, tanítója és nevelője* volt a lányok és asszonyok nagy tömegeinek és ezenkívül a *kultúra* tanulságos- és szórakoztató olvasmányok derűs pillanatait árasztotta szét a munkásnők otthonaiban.

A „Nőmunkás“ megszűnése fájdalmas és pótolhatatlan *úrt* jelent minden gondolkodó munkásnő életében, lapunkkal valamennyien *irányítónkat veszítettük el*. Reméljük azonban, hogy a „Nőmunkást“ nemsokára pótolhatjuk. Máris megtettük az erre irányuló lépéseket s hisszük, hogy törekvésünk hamarosan sikerrel jár.

Végül, hálás és meleg szívvel köszönjük azt a *kitartó, ragaszkodó és szocialista hűséget*, amivel a „Nőmunkás“ megjelenését hosszú-hosszú esztendőkön át lehetővé tette, mert nemcsak előfizetője volt lapunknak, hanem fáradhatatlan és önzetlen terjesztője. Arra kérjük kedves társunkat, hogy ezt a testvén szolidaritását és támogatását a jövőben se vonja meg tőlünk.

Szívből köszöntjük, meleg kézszerítással és szocialista barátsággal!
Budapest, 1939. január hó.“

A „Nőmunkás“ megszűnt, de az a szellem, amelyet Iczözel három és fél évtizedes teljesítményével olvasótáborában elültetett, él és élni fog mindaddig, amíg egyetlen gondolkodó munkásnő él Magyarországon.

A JÖVŐ FELADATAI.

A gondolkodás — a haladás szolgálatában — biztos záloga a győzelemnek.

A szociáldemokrata munkásnőmozgalom útja Magyarországon sokáig pompás hegyi ösvényeken, kanyarulatokon és tisztásokon keresztül, nem egyízben már közel ívelt a csúcshoz, a beteljesüléshez, hogy aztán a fejlődés általános érvényű hegy-völgy hullámvonalainak útvesztőiben iramát meglassítsa.

Minél hatalmasabb valamely társadalmi eszme, annál nehezebben jut célhoz, és annál nagyobb lehet a kitérőknél a megtorpanása vagy zuhanása. A munkásnő egyenjogúságra törekvő célkitűzéseit, a mozgalom igazságait kétséfbevonni lehet ugyan, de megcáfolni nem. És ha a fejlődési folyamat mégis zökénőkkel jár, sőt időnként komoly törési vonalakat mutat, ez mindenképen a mozgalom jogosságát igazolja.

A munkásnőmozgalom nem öncélú törekvés, hanem rugója és letéteményese az egész társadalom egészséges továbbfejlődésének. Ha azt akarjuk, hogy a nő és férfi közötti viszony, a családi élet, a gyermekek nevelése megfeleljen a haladó szellem magasabbrendű, tiszta erkölcsi kívánalmainak, ha azt akarjuk, hogy a nő ne pusztán játékszere vagy szolgálója, hanem egyenlőrangú élettársa legyen a férfinak, jóban-rosszban osztozó hűséges barátja: fokozott mértékben kell fejleszteni a munkásnőmozgalmat. Ez a férfiak és nők közös érdeke, de érdeke egyúttal a társadalomnak is a jövő nemzedék, az ifjúság életérdeke szempontjából. Csupán *felvilágosult, gondolkozó*, a világ dolgaiban járatos, komoly világszemléletű asszony alkalmas arra, hogy a családi tűzhelyet boldogsággal, harmóniával és tartalommal töltsse meg.

Maga a munkásmozgalom s csodálatosan nagy és emberies célkitűzései pedig csak akkor valósíthatók meg, ha a tömött sorokban ott menetel a munkásnő is: a dolgozó férfi társa, a hitves és életetadó anya!

A munkásnőmozgalom útjának tömérdek megpróbáltatása, a fáradhatatlan úttörők és elődök hangyaszigor munkája kell, hogy serkentse a fiatalokat, felforrósítsa lelkesedésüket és meggyorsítsa iramukat a jövő társadalom mielőbbi elérésére.

Ez a társadalom, a jövő asszonyának igazi munkaterülete, meg fogja valósítani az elképzelhető legtökéletesebb emberi közösséget.

A fejlődésnek ez az útja természetesen — miként a háborgó tenger — szeszélyeskedvű. Nem egyszer zátonyok és örvények akasztják meg haladásában. Ez az állapot azonban mindig csak rövidebb-hosszabb ideig tart, mint ahogy a tenger háborgása után is törvényszerűen beköszönt a szép idő, az alkotásnak és építésnek az az áldott és termékeny szélcsendje, amelyben a nőmozgalom vihartálló bátor sajkája továbbsiklik, mindaddig, amíg eléri a beteljesülés ígéretföldjét.

FORRÁSMŰVEK

- Adler, Emma: Die berühmten Frauen der französischen Revolution—1789—1795, Wien, 1906.
- Adams, dr. H. B.: Das Frauenbuch, Stuttgart.
- Arjuchina, A. W.: Auf einer neuen Etappe, Gossidat, 1930.
- Adler, Max.: Der soziologische Sinn der Lehre von Karl Marx, Wien, 1914.
- Büchler, József: Die Tätigkeit der Sozialdemokratischen Gemeindefraktion in Budapest 1925/29, Világosság, Budapest.
- Bachofen, I. L.: Mutterrecht und Urreligion, A. Kröner, Leipzig, 1927.
- Blos, Anna: Frauen der deutschen Revolution 1848, Kaden u. Comp. Dresden, 1928.
- Blos, Anna: Die Frauenfrage im Lichte des Sozialismus, Kaden und Comp., Dresden, 1930.
- Braun, Lily: Die Frauenfrage, S. Hirzel, Leipzig, 1901.
- Braun, Lily: Memoiren einer Sozialistin.
- Baader, Otilie: Ein steiniger Weg, Vorwärts, Berlin, 1921.
- Bernstein, Eduard: Die Geschichte der Berliner Arbeiterbewegung, Vorwärts, Berlin, 1907.
- Bebel, August: Aus meinem Leben, Dietz, Stuttgart.
- Bebel, August: Die Frau und der Sozialismus, Dietz, Stuttgart.
- Braun-Müller: Die Gewerkschaften, ihre Entwicklung und ihre Kämpfe, Vorwärts, 1921.
- Buchinger-Révész: Fél évszázad, Bp. 1941. Szocdem. Párt.
- Büchner, Luise: Die Frau, Halle, 1878.
- Bücher: Die Frauenfrage im Mittelalter, Tübingen, 1882.
- Bulley and Withlev Women s Wtork, London, 1894.
- Plos, Wilhelm: Denkwürdigkeiten eines Sozialdemokraten, München, 1914.
- Custine, Marquis de: La Russie en 1839, Paris.
- Cunow Heinrich: Die Marxsche Geschichte —, Gesellschafts —, und Staatstheorie, Vorwärts, Berlin, 1921.
- Desraincs, Maria: Nos principes et nos moeurs, Paris 1896.
- Deutsch, Regine: Die politische Tat der Frau, Parthes, Gotha.
- Du-Bois, F.: Droit primitif des Peuples anciens, 1880.
- Daul: Die Frauenarbeit, Altona, 1867.
- Daubié, J. V.: La Femme pauvre du XIX. siecle, Paris, 1866.
- Davies, Emily: The higher Education of Women, London 1866.
- Dchm, Hcdwig: Der Fraum Natur und Recht, Berlin, F. Stahn.
- Engels, Friedrich: Der Ursprung der Familie, Stuttgart, 1896.
- Engels, Friedrich: Die Lage der arbeitender Klasse in England, Stuttgart, Dietz, 1913.

- Engel-Reimers, Carl: Die Organisation weiblicher Arbeiter, Soziale Praxis.
- Földes, Béla: Társadalmi gazdaságtan, Budapest, 1899.
- Frank, Louis: Essai sur la condition politique de la femme, Paris, 1892.
- Frank, L.: La femme-avocat, Bruxelles, 1897.
- Frank, L.: La femme dans les emplois publics, Bruxelles, 1893.
- Fahlbeck, P.: Die Klassen und die Gesellschaft, Fischer, Jena, 1922.
- Goncourt, Edmond et Jules de La Femme du dix-huitième siècle, Paris, 1862.
- Godwin: A Vindication of the Rights of Woman, with Strictures on Political and Moral Subjects, London, 1792.
- Gide, Paul: Etude sur la condition privée de la femme, Paris, 1885.
- Gerando, de A.: A női élet, Kolozsvár, 1892.
- Grosse: Formen der Familie, Berlin.
- Guillaume-Schack, Gertrud: Ein Wort zur Sittlichkeitsfrage, Dolfuss, Berlin, 1882.
- Gemelli, R. P.: Origine de la famille, Paris, Marcel Rivière, 1923.
- Halle, Prof. Felix: Geschlechtsleben und Straf recht, Mopr, Berlin, 1931.
- Herkner, H.: Die Arbeiterfrage, Berlin, 1897.
- Horváth József: Tanulmányok a nőemancipáció köréből, Arad, 1881.
- Harkányi, Ede dr.: A holnap férfiai.
- Harkányi, Ede dr.: A holnap asszonyai, Politzer, Budapest, 1905.
- Havelock, Ellis: Man and woman, 1909.
- Heiberg, J. L.: Die Frauenfrage im alten Athen, Kopenhagen, 1916.
- Heißborn, A. Dr.: Weib und Mann, Berlin, 1924.
- Hjortø, Knud: Damals als man noch jung war. Kopenhagen, 1908.
- Howard, John: The American business woman, Londres and New York, Putname Sons, 1902.
- Hutshins, B. L.: Women in modern industry, Londres, Bell, 1916.
- Hausen, Francis Magnus v.: Ziele und Wege der deutschen Frauenbewegung des XIX. Jahrhunderts, Meinecke, Oldenburg, 1922.
- Hauß, Lily: Die deutschen Arbeiterinnenorganisationen, Halle, 1912.
- Heilborn, Otto: Die freie Gewerkschaft seit 1890. Fischer, 1907.
- Ihrer, Emma: Die Arbeiterinnen im Klassenkampf, Hamburg, 1898.
- Jászai, Samu: A magyar «szakszervezetek története, Magyarországi Szakszervezeti Tanács, Budapest. 1925.
- Kowaljow, K. N.: Historische Entwicklung des Frauenlebens, der Ehe und Familie. S. Wolfson, 1931.
- Kollontaj, A. M.: Die Liebe dreier Generationen Malik, Berlin, 1926.
- Keeling, Fredric H.: The Labour exchange in relation to boy and girl labour, Londres, King, 1920.
- Kemnitz, Margarete v.: Das Weib und seine Bestimmung, München, 1917.
- Klaatsch, Hermann: Die Entstehung und Entwicklung des Menschen und der Kultur, Kopenhagen, 1924.
- Kohl, Aage v.: Die Moral unserer Töchter, Kopenhagen, 1923.
- László, Jenő dr.: A forradalom története, Haladás, 1924.
- Lange, Helene und Bäumer Gertrud: Handbuch der Frauenbewegung, Moeser, Berlin, 1901.
- Lion, Hilde: Zur Soziologie der Frauenbewegung, Herbig, Berlin, 1926.
- Lippert, Julius: Kulturgeschichte der Menschheit, Stuttgart, 1887.
- Legouvé: Histoire morale des femmes, Paris.

- Laboulaye: Recherches sur la condition civile et politique des femmes, Paris, 1842.
- Leroy-Beaulieu: Le travail des femmes au XIX. siècle, Paris, 1873.
- Laviset et Rambaud- Histoire générale, Paris, 1896.
- Levasscur: Histoire des classes ouvrières en France, Paris, 1867.
- Letourneau, Prof. Ch.: La condition de la Femme dans les diverses races et civilisations, Paris, 1903.
- Lecky: Sittengeschichte Europas, 1904.
- Laband: Die rechtliche Stellung der Frau im altrömischen und im germanischen Recht, Berlin, 1864.
- Lamprecht, Karl: Deutsche Geschichte, Berlin, 1919.
- Lapouge, Vacher de: Race et milieu social, Paris, 1909.
- Lloyd, Henry: Man, the social creator, Londrels, Page et Co, 1906.
- Lombroso, Gina: Die Seele der Frau, Kopenhagen, 1924.
- Löndborg, Sven: Die primitive Familie, Stockholm, 1916.
- Molnár, Olga dr.: A női munkaerők számának alakulása a Székesfővárosban, Bp. Szkv. Statisztikai Hivatala 1935.
- Máday, Andor dr.: A női munka, Pallas, Budapest, 1892.
- Maurer: Geschichte der Fronhöfe, 1862.
- Marx, Karl: Kapital, 1867.
- Montesquieu: De l'Ésprit des Lois
- Montesquieu- Lettres persanes.
- Muller-Lver, Dr.: Die Familie, Langen, München, 1924.
- Muller-Lver, Dr.: Der Sinn des Lebens und die Wissenschaft, Langen, München.
- Muller-Lver, Dr.: Phasen der Kultur und Richtungslinien des Fortschrittes, Langen.
- Meisel-Hess, Grete: Die Bedeutung der Monogamie, Diederichs, Jena, 1917.
- Michelet: Les femmes de la révolution, Paris, 1879.
- Mill, John Stuart: Subjection of women, 1869.
- Mohr, O. L.: Menschenzucht durch Kultur, Oslo, 1926.
- Mommsen, Th.: Römische Geschichte, Berlin, 1889.
- Müller, M.: Über die Frauenfrage, 1867, Berlin.
- Mehring, Franz: Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie, Dietz, Stuttgart, 1904.
- Nagy, Sándor íj.: A szocializmus keletkezése Hódmezővásárhelyen, Haladás, 1924.
- Novitzky, M. László. Egyesült Erővel, a magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. Magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők segélyző egyesülete, 1912.
- Neumann, Annemarie: Die Entwicklung der sozialistischen Frauenbewegung, Schmollers Jahrbuch, 45, 1921.
- Nielsen, Harald- Moderne Ehe, Kopenhagen, 1919.
- Vorzeit, Köln, 1880.
- Nietzsche- Also sprach Zarathustra, Leipzig 1918.
- Norrenberg: Frauenarbeit und Arbeiterinnenerziehung in deutscher Nerlund, Poui: Die römische Sklavenklasse, Kopenhagen, 1920.
- Nestriepke, S.: Werben und Werden in den Gewerkschaften, Nürnberg, 1914.
- Nathusius. Ph. v.: Zur Frauenfrage, Halle, 1871.
- Gncken, Hermann: Lassalle, Union, Stuttgart.

- Peyer, Károly: Die Gewerkschafts- und Genossenschaftsbewegung in Ungarn, Szaktanács.
- Popp, Adelheid: Egy munkáslány gyermekora, Sachs Frigyes, Budapest, 1909.
- Popp, Adelheid: Der Weg zur Höhe, Frauenzentalkomitee der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutschösterreichs, Wien, 1929.
- Pekarskij, L.: Wissenschaft und Literatur in Russland unter Peter dem Grossen, St. Petersburg, 1862.
- Pierstoff: Frauenarbeit und Frauentage, Jena, 1892.
- Perkins-Gilman, Charlotte: A nő gazdasági helyzete, Politzer, Budapest, 1906.
- Révész, Mihály dr.: A mi történetünk I-II., A szocialista tudás könyv, tára, 1930/33.
- Rézler, Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867-1914. Rekord, Budapest, 1938.
- Rossolowskaja, W.: Die Arbeiterin und Bäuerin in der schönen Literatur, Gossisdát, 1930.
- Renner, Karl: Marxismus, Krieg und Internationale, Dietz, Stuttgart, 1917.
- Reicke, Dr. Ilse: Die Frauenbewegung, Reclam, Leipzig.
- Röscher, Wilhelm: Die Grundlagen der Nationalökonomie, Stuttgart, 1886.
- Ribbert, Hugo: Rassenhygiene, Bonn, 1910.
- Rosier, Augustin: Die Frauenfrage vom Standpunkt der Natur, der Geschichte und der Offenbarung, 1907.
- Staton, Theodore: The Woman Question in Europe, London, 1884.
- Salomon, Alice: Die Ursachen ungleicher Entlohnung von Männer- und Frauenarbeit, Schmoller-Sering, 1906.
- Salomon, Alice: Kultur im Werden, Berlin, 1924.
- Sanger, Margaret: Woman and the new Race, New York, 1920.
- Spengler, Oswald: Der Untergang des Abendlandes, München, 1922.
- Starcke, C. N.: Die primitive Familie in ihrer Entstehung und Entwicklung, Brockhaus, Leipzig, 1888.
- Strathon, C. Parker: Working with the woman, New York, Londres, Harper & Bros. 1922.
- Schlesinger-Eckstein, Therese: Die Frau im 19. Jahrhundert, Aufklärung, Berlin, 1902.
- Shaw, Bernard: Wegweiser für die intelligente Frau zum Sozialismus und Kapitalismus, Fischer, Berlin, 1928.
- Schoenlank: Soziale Kämpfe vor dreihundert Jahren, Leipzig, 1894.
- Scherr, Johs: Geschichte der Deutschen Frauenwelt, Leipzig, 1865.
- Schomann, Emilie: Französische Utopisten und ihr Frauenideal, Nor. mannia, Berlin, 1911.
- Szadeczkv, Lajos dr.: Iparfejlődés és céfcek története 1707-1848. Országos Ipartestület 1913.
- Szabó, Richárd: Nők rúága, Pest, 1847.

- Szemák, István: Nőkérdés és nőnevelés, Kassa, 1874.
- Szerényi, Endre: A női emancipáció, Győr, 1873.
- Szalay, József: Városaink a tizenharmadik században, Pest, 1878.
- Takács, József: A földmunkás mozgalom története, Budapest, Földmunkás Szövetség, 1925.
- Thomas, M.: Essay sur le caractère, les mœurs et l'esprit des femmes, Paris 1772.
- Thomas, W. L.: The unadjusted girl, with cases and standpoint (or behavior analysis, Routledge, London, 1924.
- Testut, Oskar: Die Internationale Arbeiterassoziation, ihr Wesen und ihre Bestrebungen, Leipzig, 1872.
- Seltner, Jakab: Mill jók egy miatt, Budapest, 1927.
- Weltner, Jakab: Forradalom, Bolsevizmus, Emigráció, Budapest, 1929.
- Weinhold, Karl: Die deutschen Frauen in dem Mittelalter, Wien, 1897.
- Webb, Sydney and Beatrice: Problems, Londres.
- Webb, Sydney and Beatrice: Die Geschichte des britischen Trade Unionismus, 1895.
- Webb, Sydney and Beatrice: Theorie und Praxis der englischen Gewerkschaften, Dietz, 1898.
- Wieth. Knudsen, Prof. Dr. K. A.: Frauenfrage und Feminismus, Franck, Stuttgart, 1926.
- Webster, George: A physiological basis for the shorter working day for the women, Washington, Women's Bureau, 1921.
- Weininger: Geschlecht und Charakter, Wien, 1918.
- Westermarck, Edv.: Die Geschichte der Ehe, Helsingfors, 1893.
- Wiese, Leopold: Selbständige Organisationen der Arbeiterinnen, Berlin.
- Zentay, Dezső dr.: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák korében Budapesten, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala.
- Ziegler, Theobald: Die geistigen und sozialen Strömungen des neunzehnten Jahrhunderts, Berlin, 1899.
- Zetkin, Clara: Die Anfänge der proletarischen Frauenfrage in
- Zetkin, Clara: Arbeiterinnen und Frauenfrage der Gegenwart, Berlin, 1893.
- Deutschland, 1906.
- Zetkin, Clara: Das Weib und der Intellektualismus, Berlin, 1903.
- Zetkin, Clara: Karl Marx und sein Lebenswerk, Molkenbuhr, 1913.
- Zahn-Harnack, Agnes v.: Die arbeitende Frau, Hirt, Breslau, 1924.

ÚJSÁGOK, FOLYÓIRATOK, RÖPIRATOK, JEGYZŐKÖNYVEK.

- Die Frauenerwerbsarbeit im deutschen Reiche nach den Ergebnisse«
der Berufszählungen von 1882—1907. Correspondenzblatt 1912.
Gewerkschaftliche Frauenzeitung, Gertrud Hanna.
Berichte für die internationale Konferenz sozialistischer Frauen,
Clara Zetkin, 1907.

Haus und Welt, Leipzig, 1900.
 Világszabadság, 1906.
 Földművelő, 1897, XII. 17.
 Fianenzeitung, Otto Luise, 1848.
 Pártszervezeti szabályzatok.
 Pártkongresszusi jegyzőkönyvek, 1890-től végig.
 Nőmunkás, 1905. III. 1.—1938. december.
 Népszava, 1902—1938. végéig.
 Összes „Nőmunkás“ kiadványok.
 Szocializmus.
 A közséjpolitikáról: Büchler József.
 Kényérkereső nő Budapesten, Dr. Ülyefalvi J. Lajos.
 Statisztikai Szemle.
 Internationale Frauenbeilage (London, Zürich)
 Arbeiterinnenzeitung.
 Die Frau.
 Szakszervezeti Értésítő, stb.
 Die Internationale, Rosa Luxemburg und F. Mehring 1915/17.
 Die Frau und die Genossenschaft, Clara Zetkin Berlin, 1926.
 Die Arbeiterin, 1890.
 Berliner Volksblatt.
 Gewerkschaftliche Frauenzeitung, 1915.
 Die Gleichheit, 1891—1923.
 Neue Zeit.
 Der Vorbote, 1866.

Felelős kiadó: Gárdos Mariska.
 Arany János irodalmi és nyomdai múintézet rt. Budapest.
 Felelős: Richter Márton.